

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰی مُحَمَّدٍ وَّ اٰلِ مُحَمَّدٍ وَّ عَجِّلْ فَرَجَهُمْ

مطالعات اجتماعی

پنجم دبستان

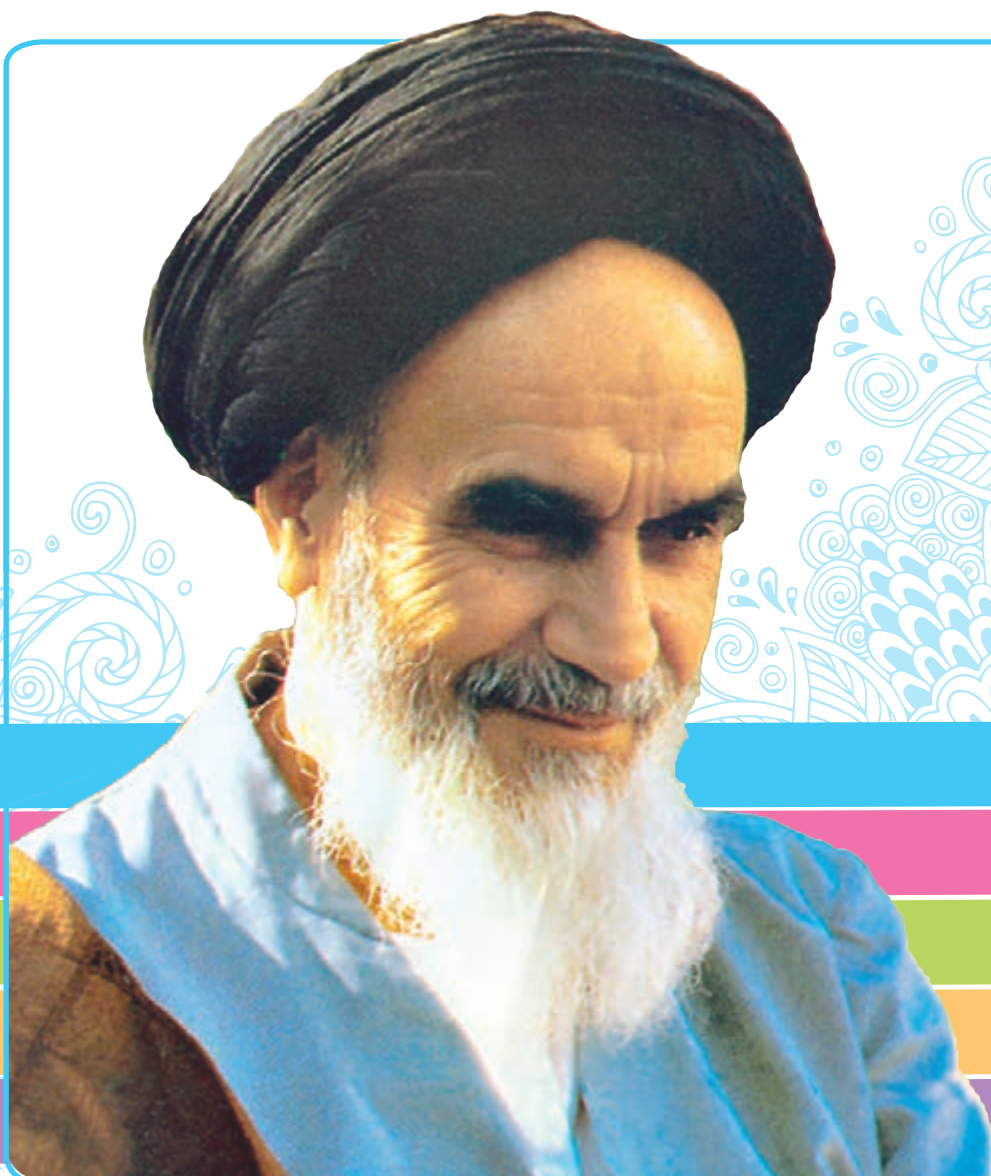
وزارت آموزش و پرورش
سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی

نام کتاب :	مطالعات اجتماعی - پنجم دبستان - ۵۰۷
بهدیه آورنده :	سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی
مدیریت برنامه‌ریزی درسی و تألیف :	دفتر تألیف کتاب‌های درسی عمومی و متوسطه نظری
شناسه افزوده برنامه‌ریزی و تألیف :	نادر جهان آرا، نرگس حاج حسینی، محمدرضا سنگری، ناهید فلاحیان، احمد صمدی، محمدرشیرف متوالی الموتی، محمود معافی، منصور ملک‌عباسی، نازیا ملک‌محمودی و سوسن نوروزی (اعضای شورای برنامه‌ریزی) ناهید فلاحیان و نازیا ملک‌محمودی (مؤلفان) - افسانه حجتی طباطبائی (ویراستار)
مدیریت آماده‌سازی هنری :	اداره کل نظارت بر نشر و توزیع مواد آموزشی
شناسه افزوده آماده‌سازی :	احمدرضا امینی (مدیر امور فنی و چاپ) - مجید ذاکری یونسی (مدیر هنری) - محمد عباسی (طراح گرافیک و صفحه‌آرا) - مریم کیوان (طراح جلد) - زهره بیگدلی و گلنار نروتیان (تصویرگران) - مریم جوادی، محمد عباسی و ابوالفضل بهرامی (عکاسان) - فاطمه باقری مهر، زهرا ایمانی نصر، فاطمه گیتی جبین، زهرا رشیدی مقدم، زینت بهشتی شیرازی، فریبا سیر، فاطمه رئیس‌سیان فیروز‌آباد، مریم دهقان زاده، راحله زادفتح اله (امور آماده‌سازی)
نشانی سازمان :	تهران : خیابان ایرانشهر شمالی - ساختمان شماره ۴ آموزش و پرورش (شهید موسوی) تلفن : ۸۸۸۳۱۱۶۱-۹، دورنگار : ۸۸۳۰۹۲۶۶، کد پستی : ۱۵۸۴۷۴۷۳۳۵۹
ناشر :	شرکت افست : تهران - کیلومتر ۴ جاده ی آبعلی، پلاک ۸، تلفن : ۷۷۳۳۹۰۹۳، دورنگار : ۷۷۳۳۹۰۹۷، صندوق پستی : ۴۹۷۹ - ۱۱۱۵۵
جایخانه :	شرکت افست «سهامی عام» (WWW.Offset.ir)
سال انتشار و نوبت چاپ :	چاپ دهم ۱۴۰۳
برای دریافت فایل pdf کتاب‌های درسی به پایگاه کتاب‌های درسی به نشانی www.chap.sch.ir و برای خرید کتاب‌های درسی به سامانه فروش و توزیع مواد آموزشی به نشانی www.irtextbook.com یا www.irtextbook.ir مراجعه نمایید.	

کلیه حقوق مادی و معنوی این کتاب متعلق به سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی وزارت آموزش و پرورش است و هرگونه استفاده از کتاب و اجزای آن به صورت چاپی و الکترونیکی و ارائه در پایگاه‌های مجازی، نمایش، اقتباس، تلخیص، تبدیل، ترجمه، عکس‌برداری، نقاشی، تهیه فیلم و تکثیر، به هر شکل و نوع، بدون کسب مجوز از این سازمان ممنوع است و متخلفان تحت پیگرد قانونی قرار می‌گیرند.

شابک ۹۷۸-۹۶۴-۰۵-۲۴۲۶-۸ ISBN 978-964-05-2426-8

یکی از یاران امام خمینی (قُدَسِ سِرُّهُ) می گوید :
آقا همیشه تأکید زیادی بر اسراف نکردن داشتند. یک روز من داشتم آب می پاشیدم؛ به من گفتند : این آب خوردن
نباشد. گفتم : نه آقا جان، این آبی است که از چاه می آید. گفتند : آب چاهی نباشد که مردم از آن استفاده می کنند.

فهرست

فصل ۱

زندگی با دیگران

- درس ۱- من با دیگران ارتباط برقرار می‌کنم ۲
- درس ۲- احساسات ما ۷
- درس ۳- همدلی با دیگران ۱۲
- درس ۴- من عضو گروه هستم ۱۶

فصل ۲

سرزمین ما

- درس ۵- جمعیت ایران ۲۴
- درس ۶- منابع آب ایران ۲۹
- درس ۷- نواحی صنعتی مهم ایران ۳۴
- درس ۸- راه‌ها و حمل و نقل (۱) ۳۹
- درس ۹- راه‌ها و حمل و نقل (۲) ۴۵
- درس ۱۰- کشور ما چگونه اداره می‌شود؟ ۵۱

فصل ۳

زندگی در نواحی دیگر جهان

- درس ۱۱- کشورهای همسایه (۱) ۶۶
- کشورهای همسایه (۲) ۷۲
- درس ۱۲- حرکت‌های زمین ۷۶
- درس ۱۳- زندگی در نواحی مختلف جهان ۸۱

فصل ۴

زیارت مکان‌های مقدس

- درس ۱۴- بازگشت از سفر حج ۹۲
- درس ۱۵- مدینه، شهر پیامبر (ص) ۹۷
- درس ۱۶- سفر به کربلا (۱) ۱۰۰
- درس ۱۷- سفر به کربلا (۲) ۱۰۳

فصل ۵

ایران بعد از اسلام

- درس ۱۸- ایرانیان مسلمان حکومت تشکیل می‌دهند ۱۱۴
- درس ۱۹- وزیران کاردان، شهرهای آباد ۱۱۸
- درس ۲۰- کشورگشایان بی‌رحم ۱۲۲
- درس ۲۱- بازسازی ویرانه‌ها ۱۲۵

خداوند متعال را سپاس می‌گوییم که به لطف او توانستیم کتاب مطالعات اجتماعی پایه‌ی پنجم ابتدایی را تألیف و به شما تقدیم کنیم. مطالعات اجتماعی یک حوزه‌ی مهم یادگیری است که درباره‌ی انسان و تعامل او با محیط‌های گوناگون در زمان‌های مختلف (حال، گذشته و آینده) و جنبه‌های گوناگون این تعامل (سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، محیطی و...) سخن می‌گوید. به همین دلیل، این حوزه مفاهیم رشته‌های متعدد و مختلفی چون تاریخ، جغرافیا، علوم اجتماعی، اقتصاد، علوم سیاسی، حقوق، مردم‌شناسی و نظایر آن را در بر می‌گیرد. در برنامه‌ی درسی مطالعات اجتماعی کشور ما به منظور سازماندهی تلفیقی محتوا، پنج حوزه‌ی موضوعی انتخاب شده است:

- ۱- فضا و مکان
- ۲- زمان، تداوم و تغییر
- ۳- فرهنگ و هویت
- ۴- نظام اجتماعی
- ۵- منابع و فعالیت‌های اقتصادی

هریک از این حوزه‌ها ناظر به تعدادی از رشته‌های یاد شده است و تعدادی از مفاهیم کلیدی مربوط را پوشش می‌دهد. به علاوه، مطالعات اجتماعی یکی از دروس مهم حامل «آداب و مهارت‌های زندگی» محسوب می‌شود.

برنامه‌ی درسی مطالعات اجتماعی با توجه به رویکرد کلی برنامه‌ی درسی ملی مبتنی بر فطرت‌گرایی توحیدی و اهتمام به شکوفایی آن، می‌کوشد زمینه‌های تربیت فردی و اجتماعی کودکان و نوجوانان را فراهم آورد. هدف غایی مطالعات اجتماعی تربیت افرادی مؤمن، مسئول، آگاه و توانمند در زندگی فردی و اجتماعی، پایبند به اخلاق و ارزش‌های دینی و علاقه‌مند به ایران و هویت اسلامی- ایرانی است. این کتاب درسی شامل ۵ فصل است که در هر فصل دو یا چند حوزه‌ی موضوعی - که در بالا اشاره شد - و مفاهیم کلیدی مربوط به آنها با یکدیگر تلفیق می‌شوند.

در سال سوم، دانش‌آموزان یادگیری این درس را از خانه و خانواده شروع می‌کنند و تا مدرسه ادامه می‌دهند. در سال چهارم این آموزش‌ها در محله، شهر و روستا دنبال می‌شود و تا سطح کشور ادامه می‌یابد. در سال پنجم نیز دانش‌آموزان موضوعات محیطی و اجتماعی را در سطح کشور و کشورهای همسایه دنبال می‌کنند.

این کتاب، همچنین شامل کاربرگ‌هایی است که در پایان هر فصل آمده است. این کاربرگ‌ها جزء کتاب درسی و دربرگیرنده‌ی بخشی از محتوا هستند و اغلب آنها در فرایند تدریس و در کلاس توسط دانش‌آموزان تکمیل می‌شوند.

برای تدریس این کتاب به این موارد توجه کنید:

۱- کتاب راهنمای معلم را به دقت بخوانید.

همراه این کتاب، راهنمای تدریس تولید شده است. در این راهنما، برای هر فصل و درس شناسنامه‌ای تنظیم شده است که شما را با چگونگی و میزان تلفیق مفاهیم آشنا می‌کند.

۲- به پرورش مهارت‌ها و نگرش‌ها توجه کنید.

کسب مهارت‌های زندگی اجتماعی یکی از اهداف مهم این کتاب است. دانش‌آموزان باید بتوانند آموخته‌هایشان را در زندگی واقعی به کار ببرند. آموزش مطالعات اجتماعی زمانی به اهداف خود دست می‌یابد که در نگرش‌ها و باورهای دانش‌آموزان نیز تغییرات مطلوبی به وجود آید. برای این مقصود، در این کتاب فعالیت‌های دروس و کاربرگ‌ها طوری طراحی شده‌اند که فضایی برای پرورش مهارت‌ها و درونی‌سازی ارزش‌ها به وجود بیاید. بنابراین، از طراحی سؤال و جواب‌های کلیشه‌ای خودداری کنید. از کتاب‌های تست و تمرین‌های متداول بپرهیزید و به فعالیت‌های کتاب بها بدهید. همکار گرامی رهنمای‌های سریع پاسخ به عنوان ابزاری برای دسترسی سریع به اطلاعات آموزشی می‌باشد. با هدایت دانش‌آموزان و اسکن نمودن رهنمای‌های هر درس دانش‌آموزان را برای استفاده از محتوای آن یاری نمایید.

۳- تدریس محتوای کتاب را با شرایط محلی و بومی منطبق کنید.

اگرچه بخش اعظم محتوای کتاب به موضوعات مشترک و ضروری برای همه‌ی دانش‌آموزان کشور اختصاص یافته است، شما معلم عزیز می‌توانید با طراحی فعالیت‌های مناسب به نیازهای خاص منطقه‌ی زندگی خود پاسخ دهید و به گسترش آگاهی‌ها و مهارت‌های اجتماعی که به محل زندگی دانش‌آموز مربوط می‌شوند، کمک کنید.

مطالب این کتاب، تنها الگوها و نمونه‌هایی را در اختیار شما می‌گذارد و انطباق آنها با شرایط محلی بر عهده‌ی شما معلم عزیز است.

۴- تفاوت‌های فردی را در نظر بگیرید.

یادگیرندگان به روش‌های مختلف یاد می‌گیرند و سرعت رشد آنها با یکدیگر متفاوت است. بر این اساس، روش تدریس و فعالیت‌ها باید به اندازه‌ای متنوع باشد که همه‌ی دانش‌آموزان با تفاوت‌های ذهنی، فرهنگی و خانوادگی بتوانند از آنها بهره‌برداری کنند.

۵- شیوه‌های مناسب ارزشیابی را به کار ببندید.

به منظور سنجش میزان تحقق اهداف مهارتی و نگرشی کتاب، از به‌کارگیری صرف شیوه‌های مرسوم و کلیشه‌ای آزمون‌های نوشتاری و چهارگزینه‌ای خودداری کنید. به ارزشیابی مستمر فعالیت‌ها توجه کنید و مشاهده، گفت‌وگو، مشارکت در کار گروهی، جمع‌آوری اطلاعات و همه‌ی فعالیت‌های دانش‌آموزان را در نظر بگیرید. نکته‌ی مهم در ارزشیابی، کشف مشکلات یادگیری، تلاش برای اصلاح آن‌ها و ارائه‌ی بازخورد صحیح است. سعی کنید در حین ارزشیابی دریابید که مشکل و نقص آموزش کجاست و چگونه می‌توانید به دانش‌آموز کمک کنید تا کار خود را اصلاح کند.

- توجه کنید که بخش «مطالعه برای انجام فعالیت» در کشورهای همسایه‌ی ایران و تاریخ اسلام فقط برای انجام فعالیت‌های کاربرگه در کلاس در محتوای کتاب گنجانده شده و انجام هر نوع آزمون کتبی از محتوای آن ممنوع است.
- فعالیت‌های مربوط به نقشه تنها در محدوده‌ی پرسش‌های کتاب و کاربرگه‌های ضمیمه انجام شود. به هیچ‌وجه دانش‌آموزان را وادار به ترسیم نقشه و فعالیت‌های اضافی نکنید. یافتن مکان‌ها بر روی نقشه کافی است.

۶- مشارکت خانواده‌ها را جلب کنید.

بسیاری از مهارت‌های زندگی که در این کتاب آمده است، باید در محیط خانواده گسترش و پرورش یابند. لذا توجه خانواده‌ها در این زمینه ضروری است.

علاوه بر موارد یاد شده، لازم است شما معلم عزیز به نکات زیر توجه کنید :

- از تعیین مشق و رونویسی از متون و قصه‌های این کتاب یا نوشتن سؤال و جواب‌های کلیشه‌ای بر اساس متون و درس‌ها خودداری کنید.

● به جز برخی از فعالیت‌هایی که برای منزل تعیین شده‌اند، اغلب فعالیت‌های کتاب و کاربرگه‌ها باید در کلاس و در حین تدریس انجام شوند.

امید است شما معلم عزیز با به‌کارگیری روش‌های مناسب، فضایی پر نشاط و دلپذیر در کلاس فراهم کنید.

گروه مطالعات اجتماعی - دفتر تألیف کتاب‌های درسی عمومی و متوسطه نظری

آدرس وبگاه گروه <http://social studies-dep.talif.sch.ir>

زندگی با دیگران

فصل ۱

من با دیگران ارتباط برقرار می‌کنم

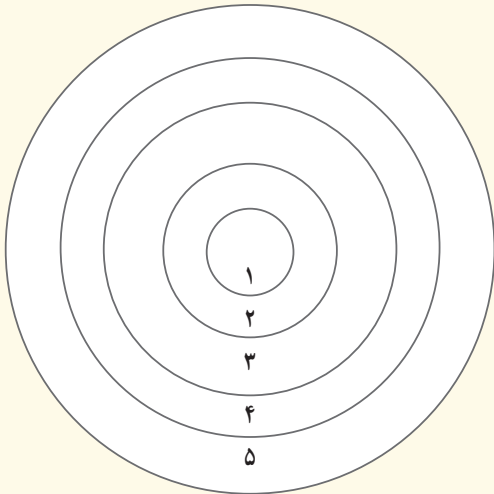
همه‌ی ما انسان‌ها از زمانی که متولد می‌شویم، با دیگران زندگی می‌کنیم و با آنها ارتباط داریم. در هنگام نوزادی و کودکی با چه کسانی ارتباط داریم؟ وقتی وارد مدرسه می‌شویم، با چه کسانی ارتباط برقرار می‌کنیم؟

فعالیت

۱- با راهنمایی معلم، نام افرادی را که با آنها ارتباط دارید، به ترتیب اهمیت داخل دایره‌ها بنویسید. سپس، بگویید چرا هر یک از این روابط برای شما اهمیت دارد.

این ارتباط برای من مهم است زیرا :

-۱

-۲

-۳

-۴

-۵

ما انسان‌ها برای زندگی کردن نه تنها به آب، غذا و هوا بلکه به ارتباط با دیگران هم نیازمندیم و اگر این ارتباط نباشد، احساس تنهایی می‌کنیم.

ما برای اینکه با دیگران ارتباط برقرار کنیم، خواسته‌ها، افکار و نظرات خود را درباره‌ی یک موضوع با آنها در میان می‌گذاریم یا احساس خود را به آنها ابراز می‌کنیم.

● گفت‌وگو

مهم‌ترین راه ارتباط انسان‌ها با یکدیگر گفت‌وگو (کلام) است.

هر گفت‌وگو دو طرف دارد: گوینده، یعنی کسی که صحبت می‌کند و شنونده، یعنی کسی که گوش می‌دهد. گفت‌وگوی خوب چه خصوصیتی دارد؟ اکنون ببینیم گوینده و شنونده چه نکاتی را باید رعایت کنند تا گفت‌وگوی خوبی داشته باشند.

خوب گوش کنیم

یکی از قسمت‌های مهم گفت‌وگو، گوش دادن است. وقتی کسی با ما صحبت می‌کند، لازم است:

- به حرف‌های او دقت و توجه کنیم؛ گاهی ممکن است صدای گوینده را بشنویم اما حواسمان به چیز دیگری باشد و یا کار دیگری انجام دهیم و خوب به حرف‌های او توجه نکنیم.
- کلام گوینده را قطع نکنیم و صبر کنیم حرف‌هایش تمام شود.
- به گوینده نگاه کنیم؛ وقتی کسی با ما صحبت می‌کند و ما به جای دیگری نگاه می‌کنیم، آن فرد احساس می‌کند که دوست نداریم به حرف‌هایش گوش دهیم یا از حرف‌هایش خسته شده‌ایم.
- گاهی با تکان دادن سر یا سؤال کردن، گوینده را تشویق کنیم که به صحبت خود ادامه بدهد.

خوب صحبت کنیم

یکی از قسمت‌های مهم گفت‌وگو، صحبت کردن است. وقتی با دیگران صحبت می‌کنیم، لازم است:

- به شنونده نگاه کنیم.
- با صدای مناسب، یعنی نه خیلی بلند و نه خیلی آهسته، و نه تند و کند، حرف بزنیم. اگر موقع صحبت کردن، صدایمان مناسب نباشد، دیگران ممکن است زود خسته شوند و دیگر به حرف‌های ما گوش ندهند.
- منظور خودمان را روشن و واضح بیان کنیم.
- زمانی مناسب را برای حرف زدن با دیگران انتخاب کنیم؛ مثلاً اگر کسی در حال انجام دادن کاری است و وقت ندارد، مزاحم او نشویم.
- از کلمات مؤدبانه استفاده کنیم؛ وقتی درخواستی داریم، از عبارات‌های احترام‌آمیزی چون «لطفاً» و «خواهش می‌کنم» استفاده کنیم. همین‌طور اگر اشتباهی کردیم، بگوییم «معذرت می‌خواهم». در گفت‌وگو با بزرگ‌ترها، به جای واژه‌ی «تو»، از «شما» استفاده کنیم.

فعالیت

- ۲- با راهنمایی معلم، یک نفر از دانش‌آموزان موضوعی را انتخاب کند و درباره‌ی آن صحبت کند. سه نفر هم به عنوان شنونده به حرف‌های او گوش دهند.
- پس از پایان صحبت‌های او، دانش‌آموزان نظرشان را درباره‌ی این گفت‌وگو بیان کنند.
- آیا گوینده و شنوندگان نکات صحیح گفت‌وگو را رعایت کردند؟ چه نکاتی را؟

• حریم شخصی

یکی دیگر از نکاتی که باید در ارتباط با دیگران رعایت کنیم، حریم شخصی آنهاست.

حریم شخصی یعنی چه؟

حریم شخصی هر فرد محدوده‌ای است که هیچ‌کس نباید بدون اجازه و رضایت او وارد آن شود. برای مثال، خانه‌ی ما حریم شخصی ماست و هیچ‌کس نمی‌تواند بدون اجازه‌ی ما وارد آن شود. افراد دوست ندارند دیگران درباره‌ی بعضی موضوعات خصوصی‌شان از آنها سؤال کنند؛ چون این موضوعات به دیگران مربوط نمی‌شود و در زندگی آنها تأثیری ندارد. تصور کنید فردی از شما درباره‌ی درآمد ماهیانه‌ی پدرتان یا مقدار پول توجیبی شما بپرسد یا سؤال کند که رابطه‌ی شما با خواهر یا برادرتان چگونه است؛ در حالی که شما ممکن است دوست نداشته باشید به این پرسش‌ها پاسخ دهید. بنابراین، اگر افراد دوست نداشته باشند درباره‌ی مسائل خصوصی‌شان توضیح بدهند، ما حق نداریم کنجکاوی کنیم و وارد حریم شخصی آنها شویم.

فعالیت

۳- چه مواردی از حریم شخصی را در ارتباط غیرحضوری با دیگران باید رعایت کرد؟

۴- برای هر یک از موقعیت‌های زیر، جمله‌ای مؤدبانه و محترمانه بنویسید.

فهیمة روی پیشخوان کتابخانه مجله‌ای را می‌بیند. دوست دارد آن را بردارد و ورق بزند. پس به خانم کتابدار می‌گوید:

.....

رضا دارد با عمویش صحبت می‌کند. ناگهان تلفن زنگ می‌زند. رضا می‌خواهد به تلفن جواب بدهد. پس به عمویش می‌گوید:

.....

امین در اتوبوس نشسته است که پیرمردی وارد می‌شود. امین از روی صندلی بلند می‌شود و جای خود را به او می‌دهد. پیرمرد از امین تشکر می‌کند. امین در جواب می‌گوید:

.....

زنگ تفریح است. آزاده در حیاط مدرسه دارد به طرف دوستش می‌دود که ناگهان تنه‌اش به یکی از دانش‌آموزان کلاس دوم برخورد می‌کند. به او می‌گوید:

.....

۵- در هر یک از موقعیت‌های زیر، کدام اصل گفت‌وگو رعایت نمی‌شود؟ جای خالی را پر کنید.

قطع نکردن حرف گوینده

.....

.....

.....

.....

انتخاب زمان مناسب گفت‌وگو

دقت و توجه به سخنان

حفظ حریم شخصی

- ناهید از موضوعی ناراحت است و با دوستش صحبت می‌کند.
- دوستش مدام کتاب خود را ورق می‌زند و به آن نگاه می‌کند.
- پدر مرتضی مشغول تعمیر اتومبیلش است،
- اما مرتضی دارد ماجرای بازی فوتبال با بچه‌ها را برای او تعریف می‌کند.
- معلم سؤالی طرح کرده و سوسن در حال پاسخ دادن به آن است.
- یکی از دانش‌آموزان مرتباً بدون اجازه گرفتن، پاسخ‌های صحیح را بیان می‌کند.
- شخصی در اینترنت از شما مشخصات (نام، سن، شماره تماس یا نشانی محل زندگی شما) را می‌پرسد.

ارتباط غیرکلامی

اگر دقت کنید، می‌بینید که ما هنگام گفت‌وگو بعضی از چیزها را بدون صحبت کردن، به دیگران انتقال می‌دهیم؛ برای مثال، با تکان دادن سر نشان می‌دهیم که حرف طرف مقابل درست است یا با حرکات صورت نشان می‌دهیم که از شنیدن موضوعی تعجب کرده‌ایم. به این نوع ارتباط، ارتباط غیرکلامی می‌گویند. در یک ارتباط خوب، حالت‌های چهره و حرکات و رفتارهای ما نیز مانند صحبت کردن و گوش دادن اهمیت دارند. ما می‌توانیم با رفتار و حالت‌های صورت خود نشان دهیم که خوشحال، غمگین، دلخور یا شادیم.

فعالیت

۶- شماره‌گذاری کنید.

( ) ( ) ( ) ( ) ( ) ( ) (۱)

۱- ترس ۲- خجالت ۳- شادی ۴- تعجب

۵- اندوه ۶- اخم ۷- عصبانیت

۷- آیا شما در ارتباط با دیگران، حریم شخصی آنها را رعایت می‌کنید؟ چگونه؟

۸- کاربرگه‌ی شماره‌ی ۱ را انجام دهید.

۹- فعالیت شماره‌ی ۱ «به کار بیندیم» را اجرا کنید.

احساسات ما

همه‌ی ما در طول روز در موقعیت‌های مختلف، احساسات گوناگونی داریم.

فعالیت

- ۱- هر یک از موقعیت‌های زیر چه احساسی را در شما به وجود می‌آورد؟
  - الف - دوست صمیمی‌تان می‌خواهد از محلّه‌ی شما برود و در جای دیگری زندگی کند. ( )
  - ب - در حال تماشای فیلم مورد علاقه‌تان هستید که برادرتان شبکه را عوض می‌کند. ( )
  - پ - در حال رفتن به خانه هستید. در یک کوچه‌ی خلوت ناگهان صدای انفجار ترقّه به گوشتان می‌خورد. ( )
  - ت - معلّم به خاطر تلاش‌هایتان به شما، جایزه‌ی خوبی داده است. ( )

ت

پ

ب

الف

همان‌طور که می‌دانید، برخی از احساسات ما خوشایند و برخی ناخوشایندند. احساسات خوشایند در ما تأثیر خوبی می‌گذارند و ما آنها را دوست داریم. برعکس، احساسات ناخوشایند را دوست نداریم و می‌خواهیم از آنها دور شویم.

فکر کنید و چند احساس خوشایند و چند احساس ناخوشایند خود را که در هفته‌ی گذشته داشته‌اید، بگویید. بیاید درباره‌ی بعضی از این احساسات، بیشتر بدانیم.

● شادی

شادی احساسی است که هم خود ما می‌توانیم آن را در خودمان به وجود بیاوریم و هم دیگران می‌توانند با انجام دادن کارهایی این احساس را در ما ایجاد کنند.

فعالیت ۲ را انجام دهید تا بهتری بیبرید که چیزها یا کارهای زیادی وجود دارد که می‌تواند شما را شاد کند.

فعالیت

۲- فکر کنید و جدول را کامل کنید.

چیزهایی که دیدن آنها مرا شاد می‌کند.	مثال : دیدن برنامه‌ی کودک ....
چیزهایی که شنیدن آنها مرا شاد می‌کند.	مثال : ....
کارهایی که انجام دادن آنها مرا شاد می‌کند.	مثال : ....
موضوعاتی که وقتی به آنها فکر می‌کنم، شاد می‌شوم.	مثال : ....

۳- یکی از شادترین اتفاقات زندگی خودتان را بنویسید و در زنگ انشا در کلاس بخوانید.

۴- فعالیت شماره‌ی ۲ «به کار بیندیم» در صفحه‌ی ۲۰ را انجام دهید.

● غم و اندوه

به نظر شما، آیا کسی پیدا می‌شود که در زندگی خود احساس غم نکرده باشد؟

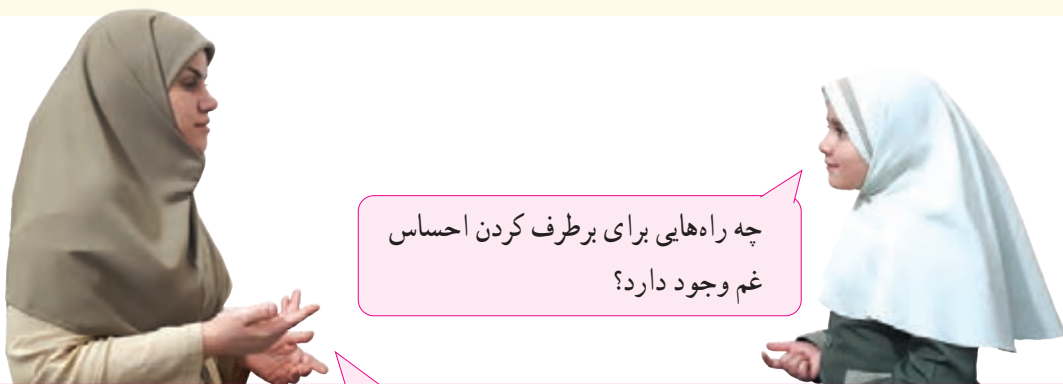
همه‌ی مردم گاهی شاد می‌شوند و گاهی غمگین. هیچ‌کس احساس غم را دوست ندارد اما باید توجه کنیم که احساس غم احساسی طبیعی (عادی) است و همه‌ی انسان‌ها در زندگی، گاهی این احساس را پیدا می‌کنند.

همان‌طور که چیزهای مختلفی ممکن است ما را شاد کند، چیزهای مختلفی هم ممکن است ما را غمگین کند. گاهی رفتارهای دیگران ما را اندوهگین می‌کند. گاهی نیز خود ما با کارهایی که انجام می‌دهیم باعث ناراحتی

خودمان می‌شویم؛ مثلاً اگر مواظب وسایل خودمان نباشیم و دفتر یا کتابمان را گم کنیم، ناراحت می‌شویم. گاهی نیز حوادثی مانند جدایی از کسانی که آنها را دوست داریم، بیماری یا مرگ عزیزانمان، ما را غمگین می‌کند.

فعالیت

۵- فکر کنید و سه موقعیتی را که در آن دچار غم و اندوه شده‌اید، روی کاغذ بنویسید و به معلم بدهید (خواندن پاسخ در کلاس اختیاری است).

وقتی دچار غم و اندوه می‌شویم:

- دعا کنیم و از خداوند بزرگ برای برطرف شدن اندوهمان کمک بگیریم.
- به خودمان دل‌داری بدهیم؛ به خود بگوییم که احساس غم طبیعی است اما همیشه نیست و من می‌توانم باز هم شاد باشم.
- درباره‌ی علت اندوه خود فکر کنیم و راهی برای برطرف کردن آن پیدا کنیم.
- از بزرگ‌ترها (پدر و مادر، معلم، مشاور مدرسه، پدر بزرگ و...) کمک بگیریم و با آنها صحبت و مشورت کنیم.
- درباره‌ی احساس اندوه خود بنویسیم یا نقاشی کنیم.
- با انجام دادن کارهای شاد و سرگرم‌کننده یا کمک به دیگران، کمتر به ناراحتی خود فکر کنیم.

• ترس

ترس احساسی طبیعی و عادی است که در انسان و جانوران وجود دارد. حتماً شما هم مثل همه‌ی انسان‌های دیگر تاکنون بارها احساس ترس را تجربه کرده‌اید؛ برای مثال، ترس از حیوانات درنده و موزی، ترس از بلندی و ترس از صداهای وحشتناک و مهیب.

این‌گونه ترس‌ها «ترس به‌جا» هستند و از انسان محافظت می‌کنند. خداوند این نوع ترس‌ها را برای مقابله با خطر در وجود جانداران قرار داده است.

فعالیت

- ۶- الف - در هریک از موقعیت‌های زیر اگر افراد ترسند، چه اتفاقاتی ممکن است بیفتد؟ توضیح دهید.
- کودکی دستش را در لانه‌ی زنبور فرو ببرد.
  - حمید بخواهد با تشویق دوستش از یک جای بلند بپرد.
  - فردی در وسط خیابان بدود یا روی ریل راه‌آهن بایستد.
  - دانش‌آموزی در خیابان به حرف فرد غریبه‌ای گوش بدهد و همراه او برود.
- ب - آیا در موقعیت‌های بالا، ترس به‌جاست؟ چرا؟
- پ - به نظر شما، آیا درست است به کسی که ترس به‌جا دارد، ترسو بگویند؟ چرا؟

بعضی از ترس‌ها نابه‌جا و نادرست‌اند؛ مانند ترس از تاریکی اتاق یا خانه، ترس از امتحان، ترس از موجودات خیالی مانند غول و هیولا، ترس از آمپول و رفتن به دندان‌پزشکی، و ترس از دست دادن نزدیکان. این ترس‌ها اگر به‌طور دائمی و مدّتی طولانی فکر ما را به خود مشغول کنند، مشکلاتی برایمان به‌وجود می‌آورند.

فعالیت

۷- کاربرگه‌ی شماره‌ی ۲ را انجام دهید.

با ترس‌هایمان چگونه برخورد کنیم؟

همه‌ی ما در زندگی گاهی از چیزهایی می‌ترسیم. برای مقابله با ترس‌ها می‌توانیم از راهکارهای زیر استفاده کنیم.

ابتدا چیزی را که از آن می‌ترسیم و همچنین درجه یا میزان ترس خود را مشخص کنیم (مانند فعالیت ۷). بعد خوب فکر کنیم که آیا ترسمان، به جاست یا نه، و علت آن چیست.

سپس با بزرگ‌ترها (پدر و مادر، معلم، مشاور مدرسه و ...) درباره‌ی ترس خود مشورت کنیم و از آنها کمک بگیریم.

● گاهی احساس ترس ما به این دلیل است که چیزی را نمی‌شناسیم یا نمی‌بینیم؛ مثلاً وقتی همه جا تاریک است، ممکن است حتی از وسایلی که همیشه در اتاقمان وجود دارد بترسیم. در واقع، چون در تاریکی این وسایل را نمی‌بینیم، از آنها می‌ترسیم.

● ممکن است نتوانیم ترس خود را یک‌باره از بین ببریم بلکه باید کم‌کم و به مرور زمان، با پدیده‌ای که ما را می‌ترساند روبه‌رو شویم تا ترسمان بریزد.

● در موقع روبه‌رو شدن با چیزی که ما را می‌ترساند، از نام و یاد خدا کمک بگیریم.

● درباره‌ی ترس خودمان با دیگران صحبت کنیم یا چیزی را که از آن می‌ترسیم نقاشی کنیم.

● ضمناً یادمان باشد هرگز برای شوخی و تفریح، دیگران را نترسانیم.

● در انتخاب فیلم‌ها و بازی‌های رایانه‌ای بهره‌بندی سنی آن‌ها توجه کنیم.

همدلی با دیگران

در درس گذشته با احساس شادی، غم و ترس آشنا شدید. همان طور که در سال سوم خواندید، همه‌ی ما انسان‌ها آفریده‌ی خداوندیم و خدا در وجود همه‌ی ما شباهت‌هایی قرار داده است. پس همان طور که من از بعضی چیزها شاد و از بعضی چیزها غمگین می‌شوم، دیگران نیز در مواقع گوناگون دچار احساسات مختلفی می‌شوند. به هر حال، وقتی کسی غمگین یا ناامید است، ما می‌توانیم کاری کنیم که او احساس بهتری پیدا کند.

فعالیت

۱- موقعیت‌های زیر را بخوانید و بگویید در هر موقعیت چه کارهایی می‌توانیم انجام دهیم تا دیگری احساس بهتری پیدا کند.

الف - زنگ نقاشی است و دوست شما بسته‌ی مدادرنگی بسیار باارزشی را که دیشب خریده، گم کرده است.

ب - برادر کوچک شما از تاریکی می‌ترسد و گریه می‌کند.

پ – زنگ تفریح است و بچه‌ها در حال خوردن خوراکی‌هایشان هستند. خوراکی یکی از هم کلاسی‌ها قبل از اینکه شروع به خوردن کند، روی زمین می‌افتد و دیگر قابل خوردن نیست.

ت – یکی از هم کلاسی‌های شما در مسابقه‌ی ورزشی مقام اول را به دست آورده است.

ث – هنگام بروز اتفاقات ناگوار مانند سیل و زلزله مردم از اینترنت برای ابراز همدردی و همدلی و جمع‌آوری کمک‌های مردمی استفاده می‌کنند.

وقتی کسی غمگین است، می‌توانیم :
 – دوستانه کنار او بنشینیم.
 – از او در مورد احساسی که دارد سؤال کنیم.
 – به حرف‌های او خوب گوش دهیم و به او نشان دهیم که احساسش برای ما مهم است و ما آن را می‌فهمیم.
 – از او بپرسیم : آیا من می‌توانم کاری برای تو انجام دهم؟

گاهی ممکن است برای اعضای خانواده یا اطرافیان ما مشکلی پیش بیاید که آنها را اندوهگین کند. وقتی کسی غمگین است، ما می‌توانیم کاری کنیم که اندوه او کمتر شود. همدلی یعنی اینکه فرد بتواند احساسات، رفتار و شرایط دیگری را درک کند و خودش را به جای او بگذارد. همه‌ی افراد ممکن است در زندگی با حوادث ناخوشایندی روبه‌رو شوند. وقتی شرایط و احساسات افراد را در موقعیت‌های مختلف درک می‌کنیم، با آنها همدلی کرده‌ایم.

در یکی از کلاس‌های مدرسه، دانش‌آموزی به نام فرشته، در انجام دادن تکالیف درس هنر به کمک نیاز دارد. دوستانش روش کار را برای او توضیح می‌دهند.

برادر کوچک پریسا ناشنواست. به همین دلیل، برقراری ارتباط با دیگران برایش سخت است. او پسر حساس و زودرنجی است اما پریسا به او خیلی توجه و محبت می‌کند. با او بازی می‌کند، در انجام دادن تکالیف درسی به او کمک می‌کند و هر وقت که مهمان دارند یا به مهمانی می‌روند، مراقب است که به او خوش بگذرد.

در همسایگی ایلیا، خانم پیری زندگی می‌کند که به دلیل بیماری نمی‌تواند برای خرید از خانه بیرون برود. ایلیا گاهی با اجازه‌ی مادرش به آن خانم سر می‌زند و برای او نان، روزنامه و سبزی می‌خرد.

در جامعه، مؤسسه‌هایی وجود دارند که به افراد نیازمند یا کسانی که با مشکلات و حوادثی روبه‌رو شده‌اند، کمک می‌کنند تا گرفتاری و رنج آنها کمتر شود.

«جمعیت هلال احمر» و «سازمان انتقال خون» دو نمونه از این مؤسسه‌ها هستند.

جمعیت هلال احمر در حوادثی مانند سیل، زلزله و تصادف‌های رانندگی به مردمی که خانه و وسایل خود را از دست داده‌اند یا مجروح شده‌اند، کمک می‌کند و به آنها غذا، لباس و دارو می‌رساند.

سازمان انتقال خون ایران وظیفه‌ی گرفتن خون از داوطلبان و انتقال آن به درمانگاه‌ها و بیمارستان‌ها را به عهده دارد. گاهی بعضی از بیماران در بیمارستان‌ها به خون نیاز پیدا می‌کنند و افرادی داوطلب می‌شوند که برای کمک به آنها خون خود را اهدا کنند.

شما هم می‌توانید پس از رسیدن به سن ۱۸ سالگی با اهدای خون به کسانی که به خون نیاز دارند، کمک کنید.

فعالیت

- ۲- نمونه‌هایی از همدلی خود با اعضای خانواده، هم کلاسی‌ها و دیگران را در کلاس توضیح دهید.
- ۳- به همراه معلم خود، از جمعیت هلال احمر محل زندگی‌تان بازدید کنید یا از یکی از کارکنان آن دعوت کنید تا به کلاس بیاید و درباره‌ی فعالیت‌های این جمعیت برای شما توضیح دهد.

من عضو گروه هستم

● گروه

به تصویرهای بالا دقت کنید؛ در هر تصویر، گروهی از دانش‌آموزان را می‌بینید.

فعالیت

گفت‌وگو کنید

- ۱- هر گروه مشغول انجام دادن چه فعالیتی است؟
- ۲- به نظر شما، افراد هر یک از این گروه‌ها چه هدف مشترکی دارند؟

همان‌طور که می‌دانید، «گروه» از تعدادی افراد تشکیل می‌شود که فعالیت‌های مشترکی دارند و برای رسیدن به هدفی مشترک با هم ارتباط برقرار می‌کنند.

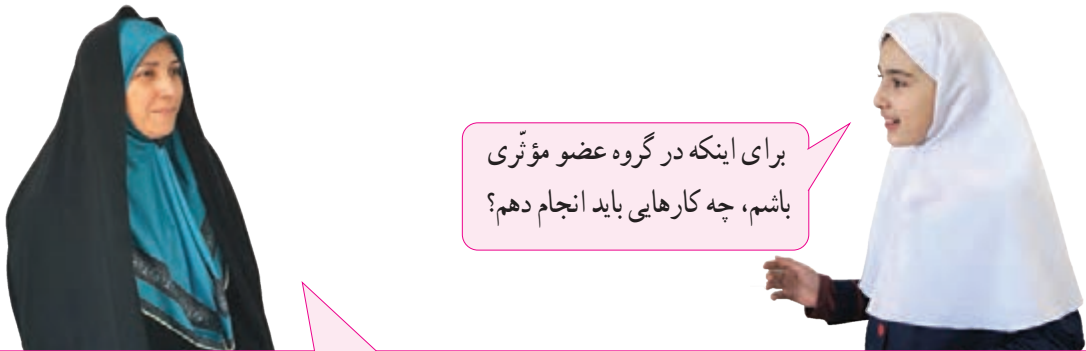
کلاس شما نیز یک گروه است و همه‌ی شما عضو این گروه هستید. دانش‌آموزان مدرسه هم یک گروه بزرگ‌تر را تشکیل می‌دهند. اعضای یک خانواده نیز گروه به حساب می‌آیند و همه برای زندگی کردن با آرامش و آسایش در

کنار یکدیگر، تلاش و همکاری می‌کنند. پس هر یک از ما عضو گروه‌های مختلف هستیم.

فعالیت

- ۳- کدام یک از موارد زیر، «گروه» نیستند؟ چرا؟
  - دانش‌آموزانی که به یک اردو می‌روند.
  - افرادی که در یک فروشگاه بزرگ مشغول خریدند.
  - بیمارانی که در مطب یک پزشک منتظر نشسته‌اند.
  - دانش‌آموزانی که یک روزنامه‌ی دیواری تهیه می‌کنند.
- ۴- شما علاوه بر کلاس خودتان، عضو کدام گروه‌های دیگر مدرسه هستید؟
- ۵- آیا تاکنون در کار گروهی با مشکلاتی مواجه شده‌اید؟ اگر مواجه شده‌اید، مشکلات خود را چگونه حل کرده‌اید؟

• عضو مؤثر بودن

- اولین نکته‌ای که اعضای هر گروه باید به آن توجه کنند این است که بر حسب استعدادها و توانایی‌هایشان، نقشی را به عهده بگیرند و وظایف خود را بشناسند و انجام دهند. اگر در گروه فقط بعضی از افراد فعالیت کنند و بقیه هیچ فعالیتی نداشته باشند، زحمات‌ها به دوش عده‌ای گذاشته می‌شود و کارها به خوبی پیش نمی‌رود.
- اعضای یک گروه باید روابط خوبی با هم داشته باشند؛ یعنی مهربان و همدل باشند و به یکدیگر کمک کنند.
- یکی از نکته‌های مهمی که در هر گروه باید رعایت شود، نظم و مقررات است.
- اعضای یک گروه باید به نظر یکدیگر احترام بگذارند و در تصمیم‌گیری‌ها و انجام کارها مشورت و همفکری کنند.

فعالیت

- ۶- به موقعیت‌های زیر توجه کنید و راه حل مشکل را در هر مورد توضیح دهید.
- دانش‌آموزان کلاس پنجم، در شورای کلاسی تصمیم گرفتند تا هر روز یکی از بچه‌ها نظافت کلاس را انجام دهد. اما چند نفر از بچه‌ها هنگام رسیدن نوبت‌شان، کلاس را به خوبی نظافت نمی‌کردند و این باعث ناراحتی دیگران می‌شد.
- سارا و فاطمه و مریم، تصمیم گرفتند به مناسبت روز کتاب و کتابخوانی، یک روزنامه دیواری تهیه کنند. مریم مسئول بخش معرفی کتاب‌های طنز بود. ۲۴ آبان فرا رسید اما او هنوز مطالب را آماده نکرده بود و نتوانستند روزنامه را به موقع به دیوار مدرسه بچسبانند و زحمات سارا و فاطمه هم هدر رفت.

● مشورت و همفکری

گفتیم که یکی از ویژگی‌های مهمی که اعضای هر گروه باید داشته باشند، اعتقاد به همفکری و مشورت در کارهاست. اعضای گروه در تصمیم‌گیری‌ها، وضع مقررات و قوانین برای فعالیت‌ها و یا تقسیم کارها بین خودشان با هم مشورت می‌کنند. همفکری و مشورت باعث می‌شود که ما بتوانیم از افکار و نظرات دیگران استفاده کنیم.

در دین اسلام، به مشورت کردن در کارها سفارش شده است و حتی نام یکی از سوره‌های قرآن کریم «شوری» است.

قرآن کریم می‌فرماید:

... وَأْمُرْهُمْ شُورَىٰ بَيْنَهُمْ؛

... و در کارهایشان با یکدیگر مشورت می‌کنند.

سوره‌ی شوری، آیه‌ی ۳۸

فعالیت

- ۷- دو مورد از کارهایی را که در یکی از گروه‌های مدرسه درباره‌ی آنها مشورت و همفکری کرده‌اید، بیان کنید و بگویید این مشورت چه نتیجه‌ای داشته است.
- ۸- فرض کنید معلم یک کلاس برای دانش‌آموزان خود یک گروه اینترنتی ایجاد کرده است. چه قوانینی را برای این گروه پیشنهاد می‌کنید؟
- ۹- برای محافظت از محیط زیست یک گروه تشکیل دهید و برای گروه خود یک نام انتخاب کنید. سپس بگویید که چطور در این مورد با هم مشورت کردید، چگونه به نظرات یکدیگر توجه کردید و به طور گروهی تصمیم گرفتید.

● شورا

در مدرسه، محله، کارخانه، شهر و روستا گروه‌های بزرگ‌تری هستند که برای حل مشکلات و انجام دادن بهتر کارها افرادی را به‌عنوان نماینده‌ی خود انتخاب می‌کنند. این نمایندگان شورایی تشکیل می‌دهند. در شورا همه‌ی افراد می‌توانند نظر خود را بیان کنند. به این ترتیب، برای حل مشکلات جامعه و تصمیم‌گیری، از فکر و تجربه‌ی همه استفاده می‌شود و در نتیجه، آن جامعه را می‌توان بهتر اداره کرد.

«شورا» یعنی گروهی از افراد که برای انجام دادن کاری با یکدیگر مشورت می‌کنند. به تصویرهای زیر توجه کنید.

▲ اعضای شورایی در مورد مسائل محله‌ی خود با هم مشورت می‌کنند.

▲ شورای دانش‌آموزی

▲ مشورت اعضای خانواده برای خرید

● شورای دانش‌آموزی

آیا می‌دانید که در هر مدرسه باید شورای دانش‌آموزی وجود داشته باشد؟ هدف از تشکیل شورای دانش‌آموزی این است که مسئولان مدرسه از نظرات و نیازهای دانش‌آموزان درباره‌ی مسائل درسی و امور مربوط به مدرسه آگاه شوند و در کارهای مدرسه از مشارکت آنان استفاده کنند.

در نیمه‌ی اول آبان ماه هر سال در مدارس ایران انتخابات شوراهای دانش‌آموزی برگزار می‌شود. اعضای این شوراها نمایندگان دانش‌آموزان هستند.

فعالیت

- ۱۰- در مدرسه‌ی شما، نمایندگان دانش‌آموزان چه کسانی هستند و چگونه انتخاب شده‌اند؟ در این باره پرس و جو کنید.
- ۱۱- آیا تاکنون با نماینده‌ی خود صحبت کرده‌اید یا موضوعی را با او در میان گذاشته‌اید که در شورا مطرح کند؟
- ۱۲- الف) به نظر شما، نماینده‌ی دانش‌آموزان در شورای دانش‌آموزی چه خصوصیتی باید داشته باشد؟
ب) انتظارات شما از نماینده و شورا چیست؟
- ۱۳- فعالیت‌های شماره‌ی ۳ و ۴ «به کار ببندیم» را اجرا کنید.

به کار بندیم

- ۱- بازی پانتومیم : به چند گروه تقسیم شوید. هر گروه یک واژه یا موضوع را به صورت غیر کلامی (پانتومیم) نمایش بدهد و بقیه حدس بزنند که مقصود او چیست.
- ۲- کارهایی را که با انجام دادن آنها می‌توانید هر یک از اعضای خانواده‌تان را شاد کنید، روی یک برگه‌ی کاغذ بنویسید. روی برگه‌ی دیگری بنویسید که با انجام دادن چه کارهایی می‌توانید معلم، کارکنان مدرسه و هم‌کلاسی‌هایتان را خوشحال کنید.
- ۳- با راهنمایی معلم، برای کلاس خود نماینده‌ای انتخاب کنید. ابتدا مشخصات و شرایط داوطلبان را روی تخته‌ی کلاس بنویسید. هر یک از داوطلبان خود را معرفی کند. پس از رأی‌گیری نتیجه را اعلام کنید و نماینده‌ی کلاس را به دفتر مدرسه معرفی نمایید.
- ۴- با تعدادی از دوستانتان یک گروه همدلی در یک موضوع تشکیل دهید (برای مثال، همدلی با کودکان دچار سرطان، همدلی با کودکان فلسطینی و همدلی با کودکان بی‌بضاعت). سپس با همفکری یکدیگر، هدف‌ها و فعالیت‌هایی برای این گروه در نظر بگیرید. آن فعالیت‌ها را انجام دهید و به معلم گزارش بدهید.

نام گروه :	نام اعضای گروه :
هدف گروه :	
مقررات گروه :	
وظیفه‌ی هریک از اعضای گروه :	
۱-	
۲-	
۳-	

کاربرگی شماره ۱

خودتان را ارزیابی کنید.

الف - عبارت‌ها را بخوانید و داخل مربع را علامت بزنید.

- ۱- وقتی به صحبت‌های کسی گوش می‌کنم، به او نگاه می‌کنم. بلی هنوز نه
- ۲- وقتی به صحبت‌های کسی گوش می‌کنم، حرف او را قطع نمی‌کنم و صبر می‌کنم تا حرفش تمام شود. بلی هنوز نه
- ۳- به دقت به صحبت‌های گوینده گوش می‌کنم و حواسم جای دیگری نیست. بلی هنوز نه
- ۴- در یک گفت‌وگوی گروهی، نوبت را رعایت می‌کنم. بلی هنوز نه
- ۵- با صدای مناسب، نه خیلی بلند و نه خیلی آهسته، صحبت می‌کنم. بلی هنوز نه
- ۶- فقط درباره‌ی یک موضوع صحبت می‌کنم و از این شاخه به آن شاخه نمی‌پریم. بلی هنوز نه
- ۷- موقع صحبت کردن، به شنونده‌ها نگاه می‌کنم تا با دقت بیشتری به حرف‌هایم گوش کنند. بلی هنوز نه
- ۸- منظورم را روشن و واضح بیان می‌کنم. بلی هنوز نه
- ۹- در مورد زندگی شخصی دیگران، کنجکاوی نمی‌کنم. بلی هنوز نه
- ۱۰- وقتی می‌خواهم از کسی چیزی درخواست کنم، از کلمه‌هایی چون «لطفاً» و «خواهش می‌کنم» استفاده می‌کنم. بلی هنوز نه

ب - برای مواردی که پاسخ شما «هنوز نه» است چه تصمیمی می‌گیرید؟

احساس ترس

۱- جدول را کامل کنید. موضوعاتی که از آنها می ترسید و میزان ترس خود را بنویسید.

میزان ترس	ترس من : به جا یا نابه جا	چیزها یا موضوعاتی که از آنها می ترسم
زیاد	به جا	از جانوران موزی می ترسم.

میزان ترس : کم، متوسط، زیاد، خیلی زیاد

۲- دور مواردی که ترس شما نابه جاست، خط بکشید و آنها را مشخص کنید.

۳- برای برطرف کردن ترس های نابه جا از بزرگ ترها کمک بگیرید و با آنها مشورت کنید.

سرزمین ما فصل ۲

جمعیت ایران

حتماً تاکنون کلمه‌ی «جمعیت» را شنیده‌اید. این کلمه چه چیزی را به ذهن شما می‌آورد؟

فعالیت

- ۱- جمعیت کلاس شما چند نفر است؟
- ۲- با راهنمایی معلم، در این باره پرس و جو کنید که جمعیت هر کلاس مدرسه و همچنین، جمعیت کل مدرسه‌ی شما چند نفر است.
- ۳- جمعیت کلاس ششم از جمعیت کلاس شما بیشتر است یا کمتر؟
- ۴- اکنون کاربرگه‌ی شماره‌ی (۳) (جمعیت مدرسه‌ی ما) را کامل کنید.
- ۵- آیا می‌توانید بگویید جمعیت شهر یا روستای محل زندگی شما تقریباً چند نفر است؟

به مجموعه‌ی افرادی که در یک جا زندگی می‌کنند، جمعیت می‌گویند.

● جمعیت چگونه افزایش می‌یابد؟

اگر تعداد افرادی که متولد می‌شوند از تعداد افرادی که می‌میرند بیشتر باشد، جمعیت افزایش می‌یابد.

● افزایش جمعیت در کشور ما چه خوبی‌هایی دارد؟

ما دوست نداریم در یک خانواده‌ی کم‌جمعیت زندگی کنیم. دلمان می‌خواهد با برادرها و خواهرهایمان بازی کنیم، به هم کمک کنیم و تنها نباشیم.

به نظر من وقتی تعداد جوانان یک کشور زیاد باشد، نیروی بیشتری برای کار فراهم می‌شود. علاوه بر این، جوانان با تحصیل و تلاش به پیشرفت کشور کمک می‌کنند.

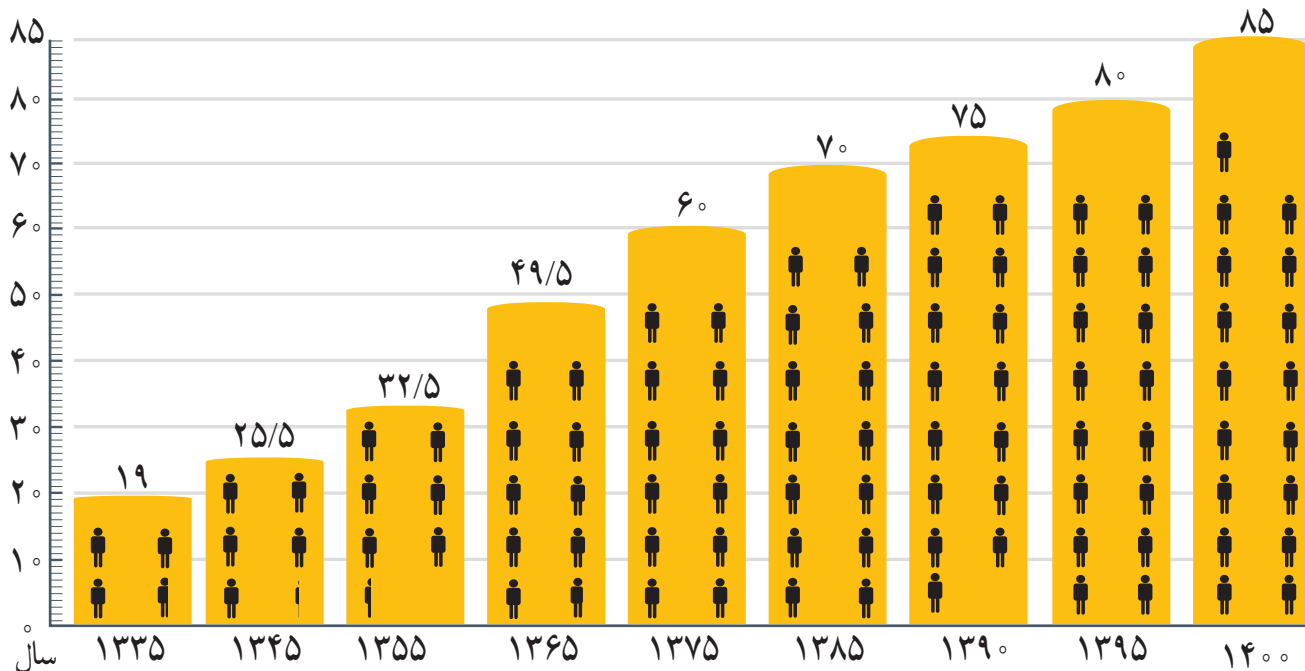

من فکر می‌کنم، اگر جمعیت زیاد باشد، نیروی زیادی برای دفاع از کشورمان داریم.

در حال حاضر، جمعیت کشور ما بیش از ۸۰ میلیون نفر است. به نمودار جمعیت ایران توجه کنید و جمعیت

کنونی ایران را با جمعیت سال‌های گذشته مقایسه کنید. از این مقایسه چه نتیجه‌ای می‌گیرید؟

میلیون نفر

هر آدمک پنج میلیون نفر

پراکندگی جمعیت در ایران

به نقشه صفحه‌ی بعد توجه کنید.

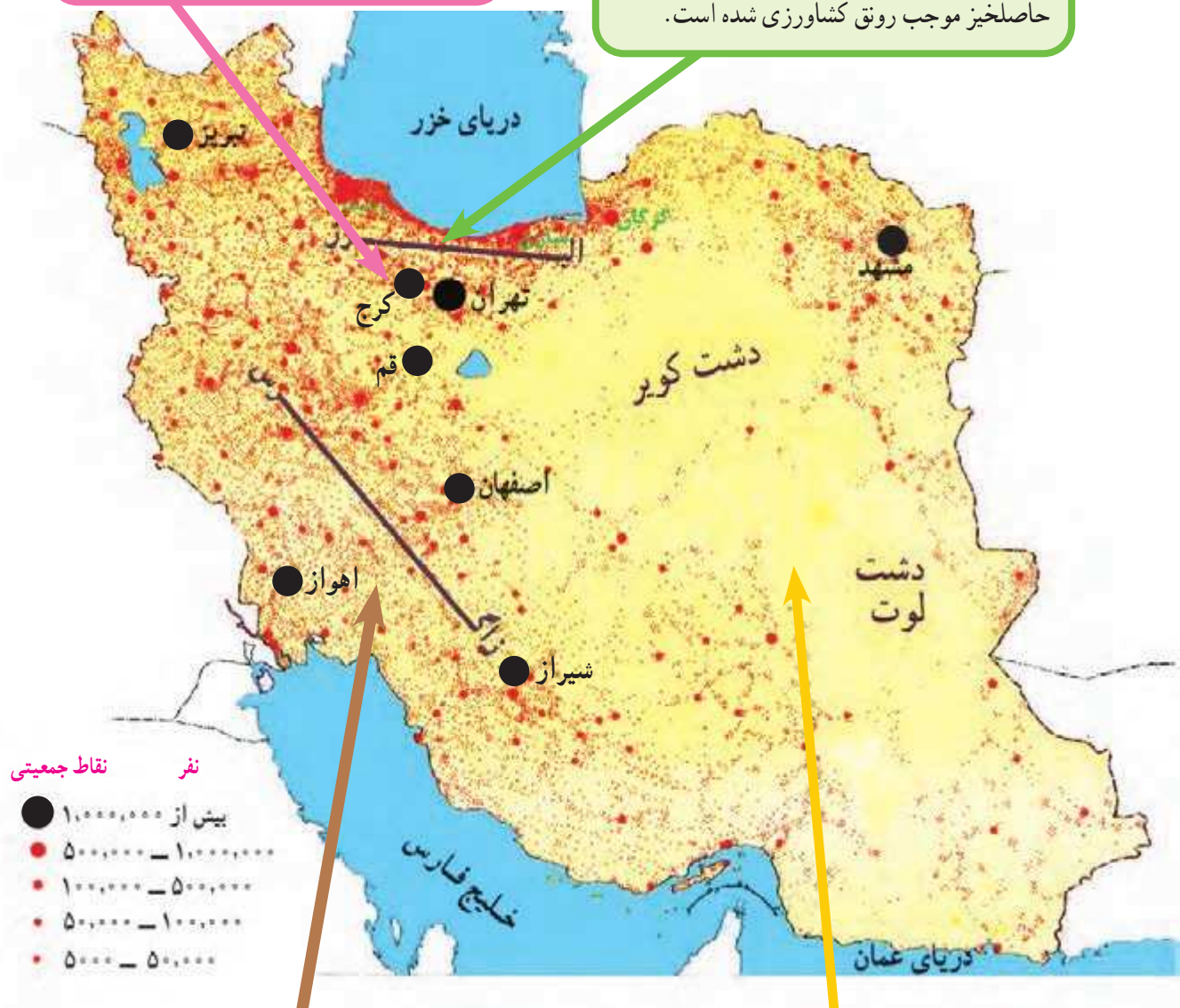
همان طور که می‌بینید، جمعیت ایران در همه جای آن به طور یکسان پراکنده نشده است. بعضی نواحی جمعیت بیشتر و بعضی، جمعیت کمتری دارند؛ چرا؟

فعالیت

- ۶- با توجه به نقشه‌ی صفحه‌ی روبه‌رو، از ناحیه‌ی ۲ و ۳ چند شهر مثال بزنید.
- ۷- با کمک معلم، محلّ تقریبی زندگی خود را در روی نقشه با دایره‌ای مشخص کنید و بگویید جزء کدام نواحی جمعیتی ایران است.
- ۸- هر چه از ناحیه‌ی مرکزی ایران به سمت کوهپایه‌های البرز و زاگرس پیش برویم، تعداد شهرها و روستاهای پر جمعیت، بیشتر می‌شود یا کمتر؟ چرا؟

۱ ناحیه‌ی تهران و اطراف آن پرجمعیت‌ترین جای کشور است. تهران به دلیل پایتخت بودن و وجود اداره‌ها، دانشگاه‌ها و کارخانه‌ها، جمعیت زیادی را به خود جذب کرده است.

۲ ناحیه‌ی کناره‌ی دریای خزر وسعت کمی دارد اما جمعیت زیادی را در خود جای داده است. در این ناحیه، آب‌وهوای مساعد، باران کافی و خاک حاصلخیز موجب رونق کشاورزی شده است.

۳ در نواحی کوهپایه‌ای رشته‌کوه‌های البرز و زاگرس و کوه‌های آذربایجان و خراسان، به دلیل آب‌وهوای معتدل، خاک آبرفتی و وجود معدن‌های مختلف، تعداد زیادی شهر و روستای پرجمعیت به وجود آمده است.

۴ نواحی داخلی ایران به دلیل بارندگی کم، زمین‌های شور و خاک نامناسب، بسیار کم‌جمعیت یا خالی از جمعیت هستند.

● مهاجرت

یکی از دلایل افزایش جمعیت در یک ناحیه، مهاجرت مردم از نواحی دیگر به آنجاست. مهاجرت یعنی اینکه مردم برای زندگی یا کار از جایی به جای دیگر بروند. بعضی از نواحی به دلیل آب و هوای مساعد و خاک حاصلخیز یا وجود کارخانه‌ها و معدن‌ها، جمعیت زیادی را به خود جذب کرده‌اند.

عوامل دورکننده‌ی جمعیت

ناحیه‌ی (الف)

عوامل جذب کننده‌ی جمعیت

ناحیه‌ی (ب)

فعالیت

به تصویرهای بالا دقت کنید و پاسخ دهید.

۹- الف) چه عواملی ممکن است موجب شود که مردم یک مکان را ترک کنند و به جای دیگری مهاجرت کنند؟

ب) چه عواملی باعث می‌شود مردم به یک مکان جذب شوند؟

۱۰- به نظر شما چه کارها و برنامه‌هایی باید در ناحیه‌ی الف اجرا شود تا جمعیت در همان جا بماند و به ناحیه‌ی ب مهاجرت نکند؟ دو پیشنهاد ارائه دهید.

۱۱- از پدر و مادر و پدر بزرگ و مادر بزرگ خود بپرسید آیا متولد همین مکانی هستند که در آن زندگی می‌کنند، یا به آنجا مهاجرت کرده‌اند. نتیجه را در کلاس به دوستانتان بگویید.

منابع آب ایران

فعالیت

- ۱- فرض کنید یک روز از صبح تا شب در محل زندگی‌تان، آب نباشد. چه مشکلاتی برای شما و اعضای خانواده‌تان پیش می‌آید؟ به طور گروهی همفکری کنید و فهرست مشکلات را در کلاس بخوانید.
- ۲- در کتاب مطالعات اجتماعی سال چهارم خواندید که در گذشته‌های دور، مهم‌ترین تمدن‌ها در کنار رودها به وجود آمده‌اند. چرا؟

ممکن است برخی تصور کنند که با وجود دریاها و بزرگ و اقیانوس‌ها، انسان مشکلی برای تأمین آب ندارد. اما می‌دانید که آب دریاها و اقیانوس‌ها شور است و برای آشامیدن، شست‌وشو، کشاورزی و سایر فعالیت‌ها مناسب نیست.

انسان آب شیرین مورد نیاز خود را از برف و باران به دست می‌آورد.

الف- بخشی از آب حاصل از برف و باران روی زمین جاری می‌شود و رودها را به وجود می‌آورد.

ب- بخشی از آب حاصل از برف و باران به داخل زمین فرو می‌رود و آب‌های زیرزمینی را تشکیل می‌دهد.

فعالیت

- ۳- به تصویر زیر توجه کنید و مراحل تشکیل رود را توضیح دهید.
- ۴- چرا نواحی کوهستانی برای ما اهمیت دارند؟
- ۵- کاربرگی شماره ۴ را در کلاس انجام دهید.

رود چگونه تشکیل می‌شود؟

آب‌های زیرزمینی

در علوم سال سوم با انجام دادن آزمایش، پی بردید که آب‌های زیرزمینی، چگونه تشکیل می‌شوند. مردم برای استفاده از آب‌های زیرزمینی چاه یا قنات حفر می‌کنند. ایرانیان اولین کسانی بودند که با کندن قنات، از آب‌های زیرزمینی استفاده کردند. قنات یک تونل زیرزمینی است که آب در آن خودبه‌خود از مناطق پرآب به نواحی کم‌آب، جاری می‌شود. چون آب قنات از زیر زمین عبور می‌کند، میزان تبخیر و آلودگی آن بسیار کم است.

با حفر چاه و استفاده از تلمبه و پمپ، آب‌های زیرزمینی را به روی زمین می‌آورند.

ساختمان قنات

▲ چشمه

گاهی در بعضی نواحی، آب‌های زیرزمینی خودبه‌خود به سطح زمین راه پیدا می‌کنند و چشمه‌ها را به وجود می‌آورند.

● پراکندگی رودهای ایران

بیشتر رودهای ایران از رشته‌کوه‌های بلند البرز و زاگرس و یا کوه‌های پراکنده‌ی داخلی سرچشمه می‌گیرند. این رودها پس از عبور از دشت‌ها، جلگه‌ها، روستاها و شهرها به دریای خزر، خلیج فارس و دریای عمان یا دریاچه‌های داخلی می‌ریزند.

فعالیت

نقشه خوانی

- ۱- کدام رود به خلیج فارس می‌ریزد؟
- ۲- کدام رودها به دریاچه‌ی ارومیه می‌ریزند؟
- ۳- آبی که مردم شهر تهران مصرف می‌کنند، از کدام رودها تأمین می‌شود؟
- ۴- سه رود را که به دریای خزر می‌ریزند، نام ببرید.
- ۵- رودهای کارون و زاینده‌رود از کدام شهرها عبور می‌کنند؟
- ۶- سفیدرود از به هم پیوستن کدام رودها به‌وجود آمده است؟

نقشه‌ی پراکندگی رودهای ایران

فعالیت

- ۷- روستانشینان از آب رودها برای چه کارهایی استفاده می‌کنند؟
- ۸- شهرنشینان از آب رودها برای چه کارهایی استفاده می‌کنند؟
- ۹- پرس‌وجو کنید که آیا در نزدیکی شهر یا روستای محلّ زندگی شما رودی وجود دارد؛ نام آن چیست و از آن چه استفاده‌هایی می‌شود؟

● ایران ، کشوری کم آب

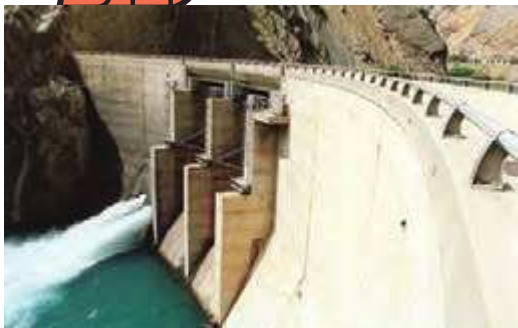
- میزان متوسط بارندگی سالانه در ایران کمتر از 250° میلی‌متر است. به همین دلیل، کشور ما از کشورهای کم‌آب دنیا به حساب می‌آید. آیا می‌توانید با توجه به آنچه در سال گذشته خوانده‌اید، بگویید وسعت کدام ناحیه‌ی آب‌وهوایی ایران بیشتر است؟ از این موضوع چه نتیجه‌ای می‌گیرید؟
- تعداد رودهای پرآب و دائمی نیز در ایران کم است و بیشتر رودها فصلی و موقتی هستند؛ یعنی در هنگام تابستان و با شروع فصل گرما خشک می‌شوند. به‌علاوه، بعضی از رودها به دلیل عبور از نمکزارها، شورند و نمی‌توان از آنها استفاده کرد.

بچه‌ها! آب مایه‌ی حیات است و کمبود آن خطر بزرگی است. بیایید قدر نعمت آب سالم را بدانیم.

● از منابع آب محافظت کنیم

رودها مهم‌ترین منبع آب شیرین هستند و نقش مهمی در زندگی ما دارند. رودها همچنین زیستگاه بسیاری از ماهی‌ها و جانوران آبی و پرندگان مهاجرند. آلوده کردن و مصرف نادرست آب باعث به‌هدر رفتن آن می‌شود.

▲ یکی از راه‌های ذخیره‌ی آب، ساختن سد روی رودهاست. از انرژی ذخیره شده‌ی آبی که در پشت سد جمع می‌شود، به کمک چرخ‌های آبی (توربین) برق تولید می‌کنند.

▲ امروزه با استفاده از روش‌های جدید آبیاری مانند آبیاری قطره‌ای، از به‌هدر رفتن آب در مزارع و باغ‌ها جلوگیری می‌شود.

● نمونه‌هایی از مصرف نادرست آب

تصاویر را شرح دهید. سپس بگویید برای مصرف درست در هر یک از موارد بالا چه پیشنهادهایی دارید؟

● نمونه‌هایی از راه‌های آلوده کردن آب

چه عواملی موجب آلودگی آب می‌شود؟ توضیح دهید.

فعالیت

- ۱۰- فعالیت‌های شماره‌ی ۱ و ۲ «به کار بیندیم» صفحه‌ی ۵۷ را انجام دهید.
- ۱۱- چرا آب بعضی از رودهای کشور ما برای کشاورزی مناسب نیست؟
- ۱۲- درباره‌ی سرگذشت یک رود انشا بنویسید و در آن از زبان رود، مسئله‌ی آلودگی آب و راه‌های جلوگیری از آن را شرح دهید.

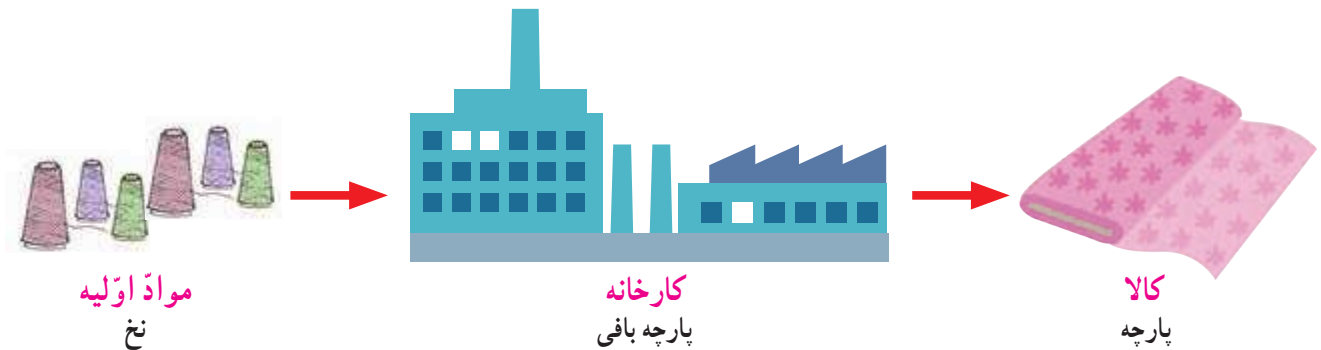
نواحی صنعتی مهم ایران

در کتاب مطالعات اجتماعی سال سوم خواندید که همه‌ی کالاهایی که از آنها استفاده می‌کنیم از «منابع طبیعی» به دست می‌آیند. همچنین پی بردید که منابع طبیعی انواع مختلفی دارند؛ مانند نفت و گاز، سنگ‌های معدنی، خاک و گیاهان.

به شکل زیر توجه کنید.

چه چیزی مشاهده می‌کنید؟ توضیح دهید.

هر کارخانه‌ای برای تولید کالا به «مواد اولیه» نیاز دارد. مواد اولیه را به کارخانه می‌برند. در کارخانه، کارگران به کمک ماشین‌آلات در آنها تغییراتی به وجود می‌آورند و آنها را به کالاهای مورد نیاز تبدیل می‌کنند. به این فعالیت «صنعت» می‌گویند.

مواد اولیه‌ی کارخانه‌ها از منابع طبیعی به دست می‌آید. به نظر شما، برای تهیه‌ی نخ از کدام منابع طبیعی استفاده می‌شود؟

فعالیت

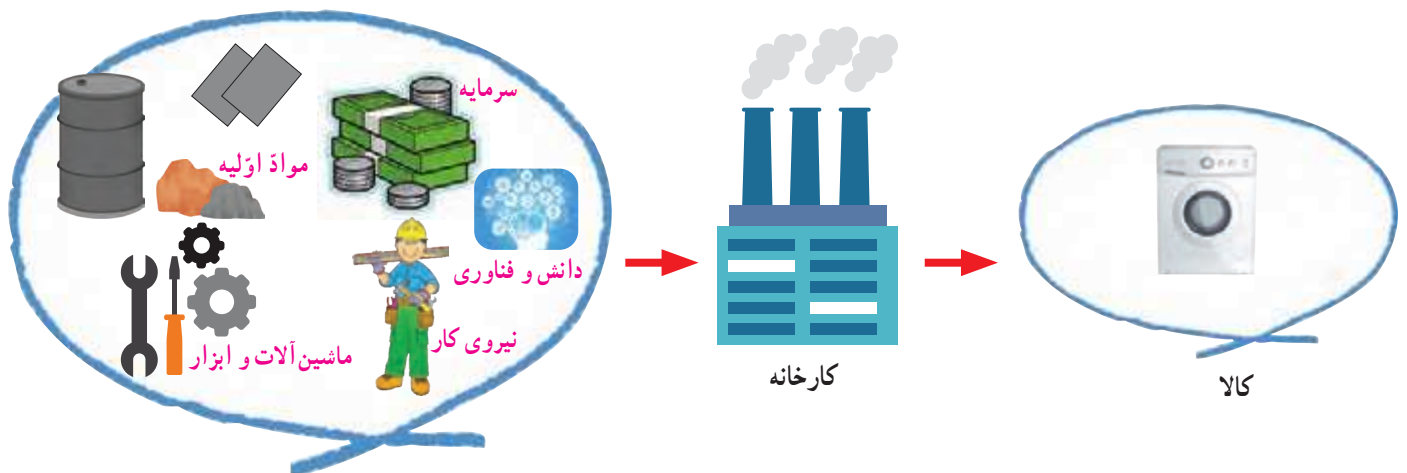
۱- کاربرگ‌ی شماره‌ی (۵) را در کلاس انجام دهید تا با «مواد اولیه» بیشتر آشنا شوید.

در گذشته‌های دور، اغلب مردم چیزهایی را که به آنها نیاز داشتند، خودشان در خانه یا کارگاه‌های کوچک تولید می‌کردند. مثلاً، برای اعضای خانوادگی خود لباس می‌دوختند یا فرش می‌بافتند. در آن زمان‌ها، یک کفّاش در کارگاهی کوچک روزی چند جفت کفش تولید می‌کرد اما امروزه یک کارخانه‌ی تولید کفش روزی صدها جفت کفش تولید می‌کند تا نیاز جمعیت را برطرف کند.

گفتیم که کارخانه‌ها برای تولید کالا به موادّ اولیه نیاز دارند. اکنون به تصویر نگاه کنید و بگویید یک کارخانه برای اینکه کالا تولید کند، علاوه بر موادّ اولیه به چه چیزهای دیگری نیاز دارد؟

فعالیت

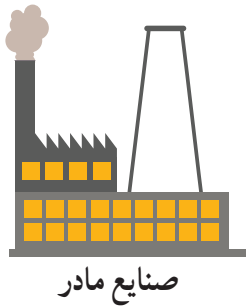
- صاحبان کارخانه‌ها یا کارگاه‌های تولیدی باید تمامی کارگران و کسانی را که در کارخانه مشغول به کارند، بیمه کنند. پرس‌وجو کنید که این بیمه چیست و چه فایده‌ای دارد.
- کاربرگه‌ی شماره‌ی ۶ را در کلاس انجام دهید.
- به همراه معلم خود از یک کارخانه بازدید کنید و به طور گروهی گزارشی بازدید را بنویسید و در کلاس ارائه کنید.

● صنایع کارخانه‌ای ایران

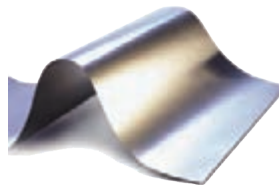
در کشور ما صنایع مختلفی وجود دارد.

به طور کلی، صنایع کارخانه‌ای را می‌توانیم به دو دسته تقسیم کنیم: صنایع مادر و صنایع مصرفی.

● **صنایع مادر** کالاهایی تولید می‌کنند که مردم آنها را نمی‌خرند و از آنها به طور مستقیم استفاده نمی‌کنند. از این کالاها در کارخانه‌های دیگر استفاده می‌شود. برای مثال، کارخانه‌ی ذوب آهن ورقه‌های آهنی تولید می‌کند. این ورقه‌ها در کارخانه‌ها یا کارگاه‌های دیگر به کالاهای مورد نیاز مانند یخچال و اتومبیل تبدیل می‌شوند. صنایع ذوب آهن و فولاد از صنایع مادر هستند.

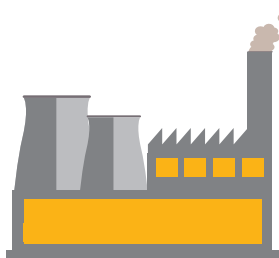

صنایع مادر

ورق فولادی

● **صنایع مصرفی** کالاهایی تولید می‌کنند که مردم آنها را می‌خرند و به طور مستقیم مصرف می‌کنند یا مورد استفاده قرار می‌دهند.

صنایع مصرفی

لوازم خانگی

● پراکندگی صنایع مادر

مهم‌ترین صنایع مادر در کشور ما صنایع ذوب آهن، پتروشیمی و ماشین‌سازی است.

● **صنایع ذوب آهن:** در کارخانه‌های ذوب آهن قطعات آهن تولید می‌شود. اولین کارخانه‌ی ذوب آهن ایران در نزدیکی اصفهان ساخته شده است. سنگ آهن مورد نیاز این کارخانه از معادن آهن استان یزد تأمین می‌شود. سپس در کوره‌های بسیار داغ ذوب می‌گردد و به آهن تبدیل می‌شود.

▲ کارخانه‌ی ذوب آهن، اصفهان

● **صنایع پتروشیمی:** کارخانه‌های پتروشیمی، نفت و گاز را به مواد شیمیایی تبدیل می‌کنند. از این مواد در کارخانه‌های دیگر برای تولید رنگ، چسب، کود شیمیایی، لاستیک و مواد شوینده (پودرهای لباس شویی) استفاده می‌شود.

▲ کارخانه‌ی پتروشیمی، شازند اراک

∧ کارخانه‌ی تولید ماشین‌آلات، (کمباین سازی اراک)

صنایع ماشین‌سازی: در کارخانه‌های ماشین‌سازی، ماشین‌آلات و ابزار، دیگ بخار، جرثقیل و دستگاه‌هایی مانند اینها برای سایر کارخانه‌ها تولید می‌شود. مواد اولیه‌ی کارخانه‌های ماشین‌سازی معمولاً از معادن آهن، سرب، روی و مس تهیه می‌شود.

اکنون، در روی نقشه مهم‌ترین صنایع مادر کشور را مشاهده کنید.

● معادن

صنایع مادر برای تولید کالا به مواد اولیه نیاز دارند. آنها این مواد اولیه را از «معادن» تأمین می‌کنند. کشور پهناور ما ایران معادن فراوانی دارد. معدن نعمتی خدادادی است.

▲ معدن مس سرچشمه‌ی کرمان از بزرگ‌ترین معادن مس دنیاست.

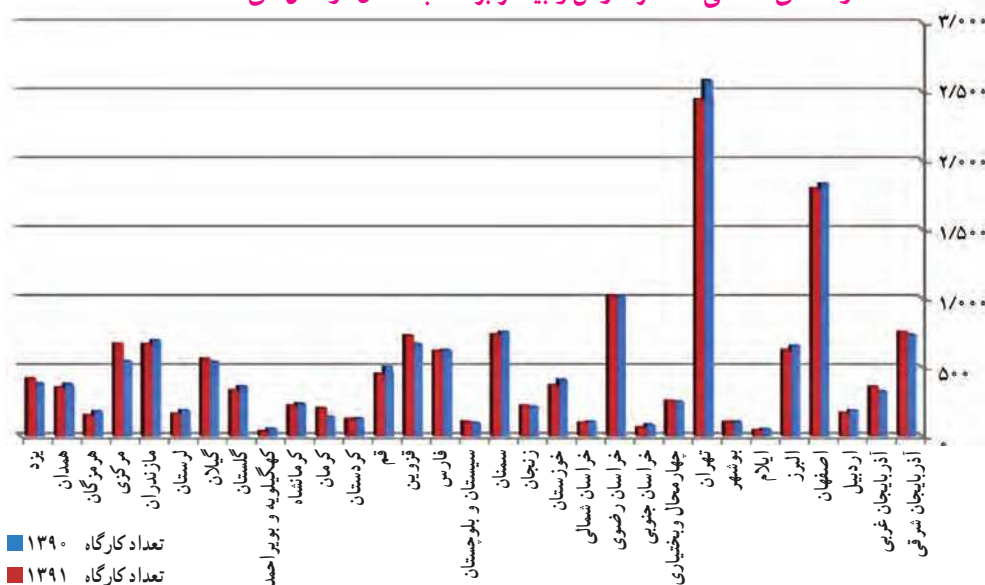
▲ معدن سنگ آهن بافق، یزد

● پراکندگی صنایع مصرفی

تعداد صنایع مصرفی زیاد است و در اطراف شهرها و برخی روستاها و همه‌ی استان‌های کشور ما کارخانه‌های بزرگ و کوچکی وجود دارد که به تولید کالاهای مختلف مشغولند.

به نمودار توجه کنید. مهم‌ترین استان صنعتی ایران که بیشترین صنایع مصرفی را در خود جای داده کدام استان است؟

تعداد کارگاه‌های صنعتی ۱۰ نفر کارکن و بیشتر بر حسب استان در سال‌های ۹۱-۱۳۹۰

فعالیت

۵- چرا در اطراف شهرهای بزرگ، صنایع مصرفی زیادی تأسیس می‌شود؟

۶- معین کنید کدام صنایع زیر مصرفی و کدام مادر هستند.

پتروشیمی ( ) فرش ( ) کفش ( ) قند و شکر ( ) فولاد ( ) پارچه‌بافی ( )

۷- به نقشه‌ی پراکندگی صنایع و معادن ایران توجه کنید. برای هریک از صنایع دو شهر را نام ببرید.

پتروشیمی : ذوب آهن و فولاد : ماشین‌سازی :

۸- آیا در نزدیکی محل زندگی شما کارخانه‌ای وجود دارد؟ درباره‌ی آن گزارشی تهیه کنید.

راه‌ها و حمل و نقل (۱)

آیا تاکنون فکر کرده‌اید که راه‌ها چه نقشی در زندگی ما دارند؟ به تصویر زیر نگاه کنید و بگویید راه‌ها کدام نیازهای مردم را رفع می‌کنند؟

راه برای جابه‌جا کردن مردم و کالاها از مکانی به مکان دیگر، لازم است. برای مثال، مردم برای رفتن به مدرسه یا محل کار خود، رفتن به مغازه‌ها و خرید کردن، رفتن به تعطیلات یا دیدن اقوام و دوستان خود به راه‌ها نیاز دارند. بسیاری از کالاهایی که مردم مصرف می‌کنند، مانند مواد غذایی، از راه‌های دور و نزدیک به دست آنها می‌رسند. همه‌ی مکان‌ها به وسیله‌ی راه به یکدیگر مربوط می‌شوند.

به وسایلی که مردم و کالاها را جابه‌جا می‌کنند، وسایل حمل و نقل می‌گویند.

● حمل و نقل در گذشته

فعالیت

- ۱- پرس و جو کنید که پیش از اختراع اتومبیل، مردم از چه وسایلی برای حمل و نقل استفاده می کرده اند و این وسایل چه تفاوتی با وسایل حمل و نقل امروزی داشته اند.
- ۲- پیش از اختراع اتومبیل اگر در یک روستا فردی بیمار می شد چگونه می توانستند او را به درمانگاه برسانند؟ اگر در مسیر پستی و بلندی زیاد یا رودخانه وجود داشت چطور؟
- ۳- انسان همواره در آرزوی سفر به کرات دیگر مثل کره ی مریخ بوده است. به نظر شما در آینده این امکان فراهم خواهد شد؟

● حمل و نقل درون شهری

امروزه در شهرها مردم برای جابه جا شدن از وسایل مختلف استفاده می کنند.

در شهرهای بزرگ، یکی از وسایلی که مردم را از جایی به جای دیگر می برد قطار شهری (مترو) است که بیشتر از زیر زمین عبور می کند و سرعت زیادی دارد.

فعالیت

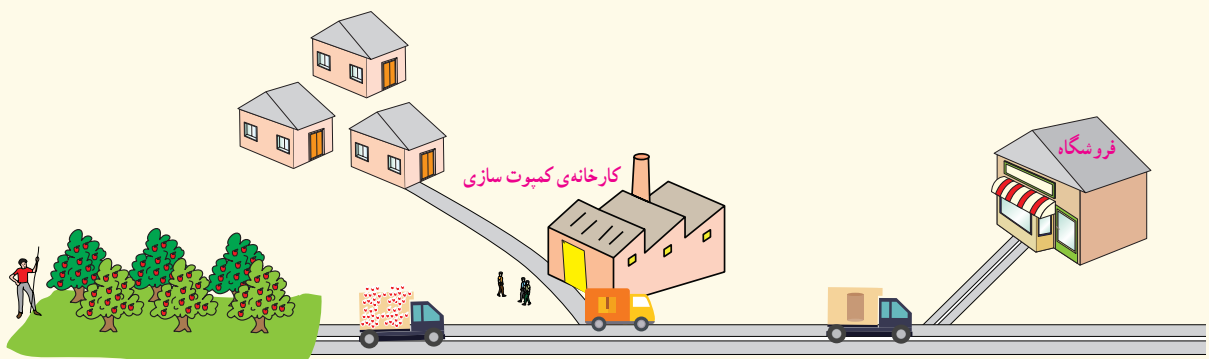
- ۴- در کلاس درباره ی موارد زیر، گفت و گو کنید.
  - به نظر شما کدام یک از وسایلی که تصویر آنها را می بینید، برای سفرهای درون شهری مناسب ترند؟ کدام یک از این وسایل، هوا را کمتر آلوده می کند.
  - با استفاده از کدام یک از آنها، مشکل ترافیک کمتر می شود؟ کدام یک کم هزینه تر است؟ تعداد کدام یک را بهتر است در آینده در جامعه افزایش دهیم؟ چرا؟
  - انجام چه فعالیت هایی از طریق اینترنت موجب کاهش رفت و آمد، حمل و نقل، ترافیک و آلودگی و صرفه جویی در انرژی می شود؟
- ۵- کاربرگه ی شماره ی ۷ (رفت و آمد به مدرسه) را انجام دهید.

● راهها و بازرگانی

در درس پیش خواندید که کالاهای مورد نیاز ما در کارخانه ها تولید می شوند. این کالاها با وسایل حمل و نقل از راه های ارتباطی میان شهرها و روستاها می گذرند و به فروشگاهها و مراکز خرید فرستاده می شوند تا ما آنها را خریداری کنیم. پس راهها نقش مهمی در رفع نیازهای ما دارند.

فعالیت

- ۶- تصویر زیر، یک کارخانه ی کمپوت سازی را نشان می دهد. این کارخانه برای چه فعالیت هایی به راهها و وسایل حمل و نقل نیاز دارد؟

راه‌ها چه نقشی در صادرات و واردات کشور ما دارند؟

امروزه، مردم در همه‌جا به محصولات کشاورزی، مواد اولیه و کالاهای صنعتی و همچنین به یکدیگر نیاز دارند و به همین دلیل، به هم وابسته‌اند. آیا می‌توانید چند کالا را نام ببرید که در خارج از محل زندگی شما تولید می‌شود و سپس برای مصرف به محل زندگی شما حمل می‌شود؟

اگر در یک ناحیه، محصولی بیشتر از نیاز مردم تولید شود، مقداری از آن محصول را برای فروش به جاهای دیگر می‌فرستند. برای مثال، در استان گیلان برنج و چای تولید می‌شود؛ در حالی که بیشتر نواحی کشور ما برای کشت این دو محصول شرایط

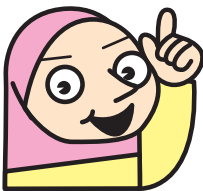
مناسبی ندارد. بنابراین، چای و برنج گیلان به سایر نقاط کشور فرستاده می‌شوند و در آنجا به فروش می‌رسند. از سوی دیگر، استان گیلان شرایط آب و هوایی و خاک مناسب برای کشت خرما، پسته و زعفران ندارد. برای همین، ساکنان آن استان، این محصولات را که از نواحی دیگر به محل زندگی‌شان وارد می‌شود، می‌خرند.

• کالاهایی که در داخل یک ناحیه تولید شده‌اند، برای فروش به جاهای دیگر فرستاده می‌شوند؛ به این کار صادرات می‌گویند.

• کالاهایی که در خارج از یک ناحیه تولید شده‌اند، برای فروش به آنجا وارد می‌شوند؛ به این کار واردات می‌گویند.

به خرید و فروش کالا در داخل یک کشور یا با کشورهای دیگر، بازرگانی می‌گویند.

اکنون با توجه به موضوع بازرگانی، بهتر می‌توانیم به اهمیت راه‌ها، بی‌بیریم.

فعالیت

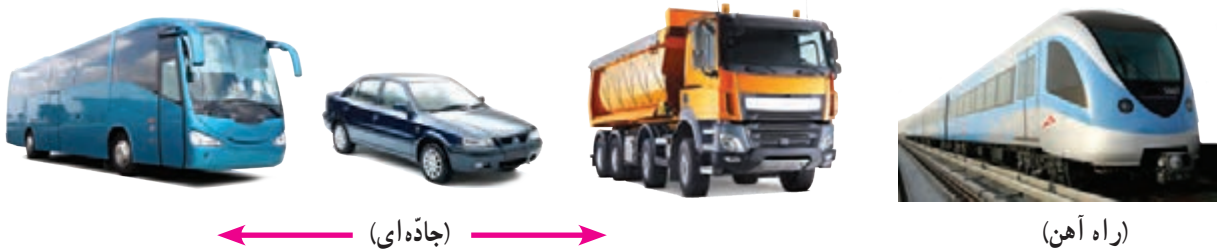
- ۷- به بسته‌بندی یک کالا توجه کنید و ببینید کارخانه‌ای که آن را تولید کرده، در کجاست. مسیری را که این کالا طی کرده است تا به شهر یا روستای شما برسد، در روی نقشه مشخص کنید.
- ۸- با پرس‌وجو از بزرگ‌ترها، چند نمونه از میوه‌ها یا سبزیجاتی را که در ناحیه‌ی شما تولید نمی‌شوند اما در بازار محل زندگی شما وجود دارند، نام ببرید.

انواع راه‌ها و وسایل حمل و نقل

به طور کلی، راه‌ها و وسایل حمل و نقل به سه دسته تقسیم می‌شوند: زمینی، هوایی و آبی.

حمل و نقل زمینی

به تصویر نگاه کنید و وسایل حمل و نقل زمینی را نام ببرید. حمل و نقل زمینی از دو طریق انجام می‌شود: راه‌های جاده‌ای، راه‌آهن.

راه‌های جاده‌ای: به نقشه‌ی جاده‌های کشور ایران توجه کنید. مسافران و کالاها با عبور از این راه‌ها در شهرها و روستاهای کشور جابه‌جا می‌شوند.

بعضی از راه‌های جاده‌ای «آزادراه» هستند؛ یعنی در آنها، مسیر رفت و برگشت با مانع‌هایی از هم جدا شده‌اند. بنابراین، در آزادراه‌ها خطر تصادف خودروها از روبه‌رو کمتر است.

نقشه‌ی راه‌های اصلی زمینی کشور

رعایت ایمنی در جاده‌ها

رانندگان و مسافران باید در سفرهای جاده‌ای، نکات ایمنی را رعایت کنند تا حادثه‌ی ناگواری برای آنها،

پیش نیاید.

بی‌توجهی به نکات ایمنی باعث حوادث ناگوار می‌شود.

- همه‌ی سرنشینان خودروها، یعنی رانندگان و مسافران، باید کمربندهای ایمنی را ببندند.

- رانندگان باید با حواس جمع رانندگی کنند. صحبت کردن راننده با تلفن همراه یا دیگران و نیز خوردن و آشامیدن در حین رانندگی باعث بروز حادثه می‌شود.

- اغلب تصادف‌ها در اثر سرعت غیرمجاز رخ می‌دهند. رانندگی کردن با سرعت زیاد نشانه‌ی مهارت و شجاعت نیست.

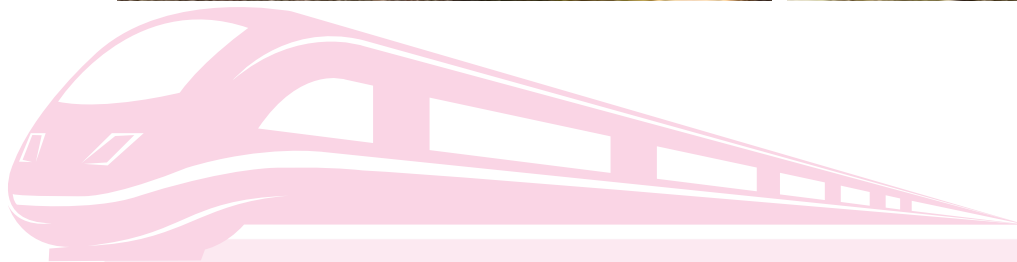

راه‌ها و حمل و نقل (۲)

● راه‌آهن

آیا تاکنون با قطار به مسافرت رفته‌اید؟ اگر پاسخ شما «بله» است، برای هم‌کلاسی‌هایتان درباره‌ی سفر با قطار توضیح دهید.

قطارها ممکن است مسافربری یا مخصوص حمل‌بار باشند.

من یک «لوکوموتیوران» هستم. به کسی که قطار را هدایت می‌کند، «راهبر قطار» یا لوکوموتیوران می‌گویند. در مسیرهای کوتاه، دو راهبر و در مسیرهای طولانی چندین راهبر قطار را هدایت می‌کنند.

راهبر برای تعیین مسیر از طریق شبکه‌ی بی‌سیم با مرکز در تماس است؛ زیرا اگر مانعی بر سر راه قطار باشد، راهبر نمی‌تواند ناگهانی و در همان لحظه قطار را متوقف کند. حتی پس از اینکه راهبر ترمز را می‌کشد، قطار ۸۰۰ تا ۱۰۰۰ متر جلو می‌رود و بعد به‌طور کامل توقف می‌کند. بنابراین، هیچ‌گاه در مسیر قطار حرکت نکنید.

به نقشه‌ی راه آهن سراسری ایران نگاه کنید. راه آهن علاوه بر حمل مسافران، کار جابه‌جایی کالاها را هم انجام می‌دهد. حمل بارهای سنگین با قطار باربری، در مقایسه با کامیون ارزان‌تر تمام می‌شود. به علاوه، قطار مقدار بیشتری کالا را حمل و جابه‌جا می‌کند.

فعالیت

با توجه به نقشه، پاسخ دهید.

- ۱- راه آهن سراسری ایران به کدام بندر در کناره‌ی دریای خزر مربوط می‌شود؟
- ۲- راه آهن سراسری ایران به کدام بندرها در کناره‌ی خلیج فارس مربوط می‌شود؟
- ۳- با توجه به مطالب درس پیش، سنگ آهن معدن‌های چادرملو و بافق با چه وسیله‌ای به کارخانه‌ی ذوب آهن می‌رسد؟
- ۴- اگر در شهر یا روستای شما ایستگاه راه آهن باشد و قطار از آنجا عبور کند، برای حفظ ایمنی ساکنان منطقه و قطار چه کارهایی انجام می‌شود؟ به کمک بزرگ‌ترها در این باره پرس و جو کنید. شما چه راه‌های دیگری پیشنهاد می‌کنید؟

حمل و نقل آبی:

همان‌طور که می‌دانید، کشور ما از شمال و جنوب به دریا راه دارد و ما می‌توانیم از راه دریا با کشورهای دیگر ارتباط برقرار کنیم.

حمل و نقل با کشتی و از راه دریا بسیار ارزان است. کشتی‌ها برای حمل کالاهای سنگین، بسیار مناسب‌اند ولی خیلی آهسته حرکت می‌کنند. علاوه بر این، همه‌ی کشورها به دریا دسترسی ندارند.

▲ کشتی در حال حمل خودرو - بندر عباس، هرمزگان

▲ بندر امیرآباد - مازندران

▲ کشتی در حال بارگیری - بندر چابهار، سیستان و بلوچستان

بخش عمده‌ی صادرات و واردات کشور ما از طریق بندرها و به وسیله‌ی کشتی صورت می‌گیرد. بندر جایی در کنار دریاست که کشتی‌ها در آنجا توقف و بارگیری می‌کنند یا بار خود را تخلیه می‌کنند.

راه آهن و راه‌های جاده‌ای ما به راه‌های کشورهای همسایه متصل‌اند و از این طریق کالاهایی به سایر کشورها صادر یا وارد کشور ما می‌شود.

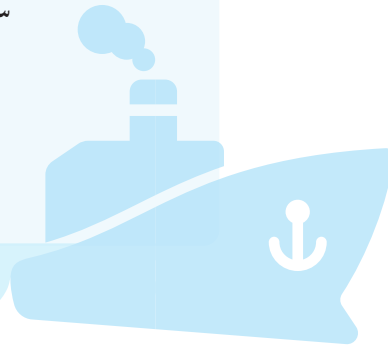

من ناخدای یک کشتی یدک کش هستم. به کسی که کشتی را هدایت می کند، «ناخدا» یا «کاپیتان» می گویند. ناخدا می تواند کشتی را از مسیرهای مشخص شده روی نقشه هدایت کند. او همچنین مدیریت افرادی را که در کشتی کار می کنند، به عهده دارد. ناخدا باید روحیه ای قوی داشته باشد تا در شرایطی مثل توفان بتواند با آرامش، کشتی و سرنشینان آن را نجات دهد.

▲ در گذشته، پیدا کردن مسیرها کار چندان آسانی نبود. امروزه با استفاده از رایانه و سامانه‌ی موقعیت یاب جهانی یا «جی پی اس» به راحتی می توانیم مسیرها و فاصله‌ی آنها را در دریا پیدا کنیم.

امروزه همه‌ی نواحی و کشورها برای رفع نیازهای خود به هم وابسته اند. در کشور ما نیز بعضی مواد اولیه و کالاها به کشورهای دیگر صادر می گردد و کالاهایی وارد کشور می شود.

محصولات کشاورزی

▲ حمل کالا از طریق قطار باربری

▲ حمل کالا از طریق جاده

حمل و نقل هوایی:

هوایما برای حمل مسافر و کالاهای سبک، بسیار مناسب است؛ زیرا سرعت زیادی دارد و مسافت‌های طولانی را در مدت کمی طی می‌کند ولی هزینه‌ی مسافرت با آن زیاد است.

▲ سالن فرودگاه امام خمینی (قُدس سِرُّد)، تهران

من یک خلبان هستم. هدایت هوایما را «خلبان» و «کمک‌خلبان»، به‌عهده دارند. خلبان دوره‌های آموزشی خاصی را گذرانده است و گواهی‌نامه‌ی خلبانی دارد. او قبل از پرواز، مقدار سوخت هوایما و سیستم ایمنی آن را بررسی می‌کند، از شرایط آب‌وهوایی مسیر خود آگاه می‌شود و با هماهنگی برج مراقبت، پرواز را انجام می‌دهد.

همه‌ی کسانی که از وسایل حمل و نقل استفاده می‌کنند و همچنین کالا و باری که با این وسایل حمل می‌شود، باید بیمه باشند. اگر افراد یا بار بیمه شده دچار حادثه شوند، بیمه وظیفه دارد خسارت آنها را بپردازد.

به نقشه‌ی فرودگاه‌های ایران توجه کنید.

با هواپیما می‌توانیم به بعضی از شهرهای داخل یا خارج از کشور سفر کنیم. بعضی از شهرها فرودگاه بین‌المللی دارند و پروازهای خارجی از آن فرودگاه‌ها انجام می‌شود.

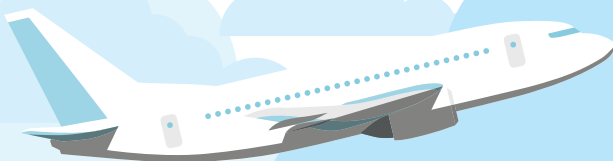
* در این نقشه فرودگاههایی که پرواز مسافری دارند، آورده شده است.

نقشه‌ی فرودگاه‌های داخلی و بین‌المللی ایران

فعالیت

- ۵- تاکنون به این فکر کرده‌اید که به جز راه‌های زمینی، هوایی و دریایی، مسیرهای جدیدی برای انتقال اطلاعات ایجاد شده است؟ اینترنت به ما این امکان را می‌دهد که تصاویر و اطلاعات خود را از مکانی به مکانی دیگر ارسال کنیم. به نظر شما حفظ ایمنی و امنیت این راه چگونه و بر عهده چه کسانی است؟
- ۶- کاربرگه‌ی شماره‌ی ۸ (مقایسه‌ی انواع وسایل حمل و نقل) را در کلاس انجام دهید.
- ۷- اگر در جنوب کشور دریا وجود نداشت، ما چه مشکلاتی داشتیم؟
- ۸- اگر قرار باشد به سفر بروید، کدام یک از وسایل حمل و نقل را که در این درس خواندید، انتخاب می‌کنید؟

چرا؟

کشور ما چگونه اداره می‌شود؟

اردو

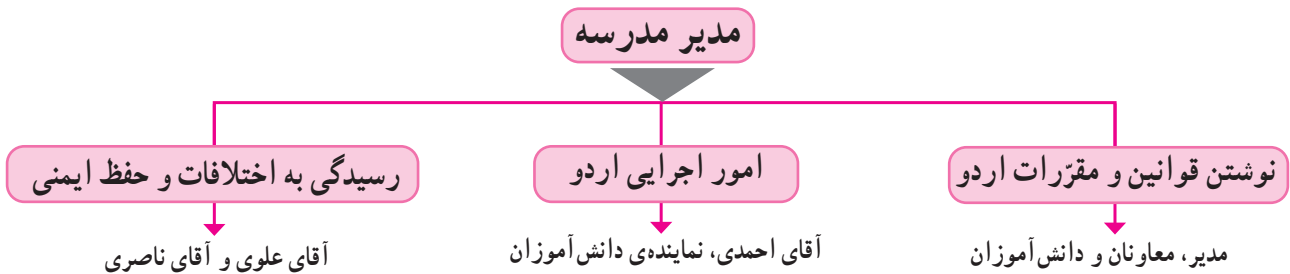
گروهی از دانش‌آموزان مدرسه‌ای به مدت چند روز به اردو رفتند. محلّ اردوی آنها، منطقه‌ای خوش آب و هوا و جنگلی بود که رودخانه‌ای نیز از وسط آن می‌گذشت. ساختمانی در کنار رودخانه برای اقامت افراد در نظر گرفته شده بود و بچه‌ها می‌توانستند هر روز برای گردش و بازی به مناطق اطراف بروند. مدرسه برای سرپرستی و هدایت این گروه، یک مدیر و چند معاون انتخاب کرد. در ابتدا، مدیر و معاونان با همفکری بچه‌ها، مقرّراتی برای برگزاری بهتر اردو نوشتند؛ برای مثال، ساعت خوابیدن و بیدار شدن، ساعت غذا خوردن، دور نشدن بچه‌ها از گروه بدون اجازه‌ی مدیر، قرار دادن ساک‌ها و کوله‌پشتی‌ها در جای مخصوص و... مدیر گروه همچنین وظایف و نقش‌هایی برای هر یک از افراد معین کرد. آقای احمدی مسئول تهیه و توزیع غذا و آقای ناصری مسئول ایمنی و حفاظت از بچه‌ها شد تا مبادا کسی در موقع گردش، زخمی شود یا آسیب ببیند. همچنین قرار شد اگر اختلاف یا مشکلی بین بچه‌ها بروز کرد، به آقای علوی مراجعه کنند. مدیر گروه، مسئولیتهایی را نیز به دانش‌آموزان سپرد؛ مانند حضور و غیاب دانش‌آموزان در موقع سوار شدن به ماشین، توزیع خوراکی بین بچه‌ها، جمع کردن و تفکیک زباله و... پس از پایان اردو همه‌ی دانش‌آموزان به سلامت به خانه‌هایشان بازگشتند. همکاری مدیر، معاونان و دانش‌آموزان و رعایت مقرّرات موجب شد که اردو به خوبی برگزار شود و به همه، خیلی خوش بگذرد.

فعالیت

۱- متن را بخوانید. فرض کنید که این گروه مدیر و معاونانی نداشت؛ در این صورت، چه مشکلاتی پیش می‌آمد؟

به نمودار توجه کنید. هریک از افراد نقش‌ها و وظایفی را پذیرفته‌اند تا اردو به خوبی برگزار شود.

وظایف حکومت چیست؟

مهم‌ترین وظایف حکومت‌ها عبارت‌اند از:

- وضع قوانین و مقررات برای اداره‌ی جامعه؛
- تأمین وسایل رفاه و آسایش مردم و پیشرفت کشور؛ مانند آموزش و پرورش، بهداشت و درمان، ایجاد شغل، ساختن جاده و پل؛
- رسیدگی به شکایت‌ها و حلّ اختلافات مردم؛
- حفظ امنیت و جلوگیری از کار افرادی که قانون و مقررات را رعایت نمی‌کنند؛
- دفاع از کشور در مقابل حمله‌ی دشمن.

● حکومت

همان‌طور که برای اداره‌ی یک گروه به افراد و نقش‌هایی نیاز داریم، برای اداره‌ی یک کشور نیز به حکومت نیازمندیم. حکومت از افرادی تشکیل می‌شود که اداره‌ی امور مردم یک کشور را به عهده می‌گیرند.

فعالیت

۲- میان وظایف اصلی حکومت‌ها و وظایفی که در نمودار بالا می‌بینید، چه شباهت‌هایی می‌توانید پیدا کنید؟

● حکومت در کشور ما

حکومت کشور ما «جمهوری اسلامی» است. پس از پیروزی انقلاب اسلامی در سال ۱۳۵۷ به رهبری امام خمینی، حکومت سلطنتی پهلوی سرنگون شد. حکومت پهلوی ستمگر بود و مردم آن را انتخاب نکرده بودند. پس از پیروزی انقلاب اسلامی، مردم در فروردین ماه ۱۳۵۸ به پای صندوق‌های رأی رفتند و بیش از ۹۸ درصد آنها به حکومت جمهوری اسلامی رأی «آری» دادند. حکومت ایران در تاریخ ۱۲ فروردین ۱۳۵۸ به جمهوری اسلامی تبدیل شد.

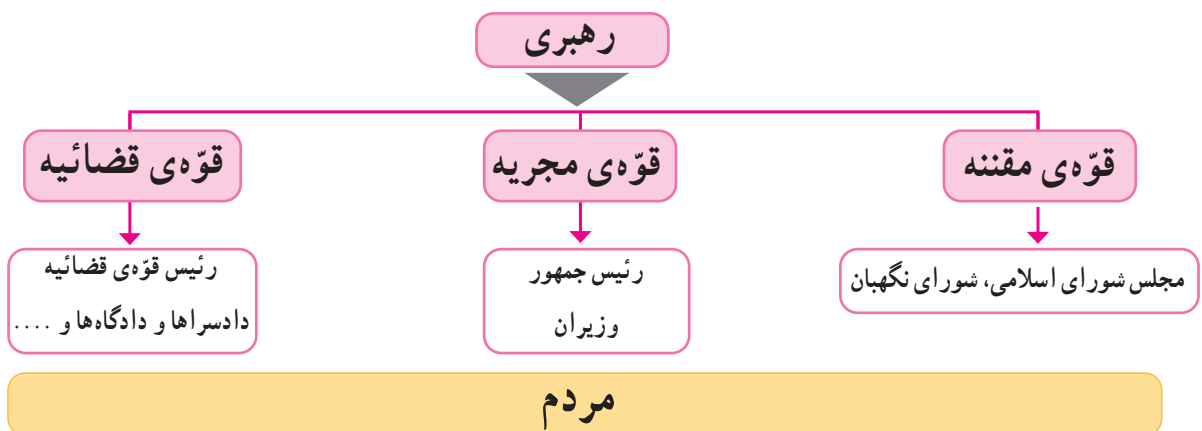
جمهوری اسلامی حکومتی است که در آن قوانین اسلامی اجرا می‌شود و مردم در اداره‌ی کشور و انتخاب افراد شایسته برای حکومت نقش دارند.

● قانون اساسی

پس از پیروزی انقلاب اسلامی، مردم ایران افراد شایسته‌ای را انتخاب کردند تا قانون اساسی کشور را بنویسند. در سال گذشته خواندید که مهم‌ترین قانون هر کشور، قانون اساسی آن است. در قانون اساسی، روش اداره‌ی کشور مشخص شده است.

● چه کسانی کشور را اداره می‌کنند؟

● قوای سه‌گانه

حکومت برای آنکه بتواند وظایف خود را به‌خوبی انجام دهد، به سه قوه تقسیم شده است و هر قوه، مسئولیت‌هایی به‌عهده دارد.

مقام رهبری بر همه‌ی فعالیت‌هایی که این سه قوه انجام می‌دهند، نظارت دارد و آنها را هدایت می‌کند.

رهبر

بر طبق قانون اساسی، رهبری جامعه‌ی اسلامی ما به‌عهده‌ی فقیهی است که از مسائل زمان آگاهی داشته باشد. رهبر جامعه‌ی اسلامی باید نمونه‌ی یک مسلمان کامل باشد. او باید عالم، عادل و شجاع باشد، از دستورهای اسلام پیروی کند و از اوضاع جامعه به‌خوبی آگاه باشد تا بتواند جامعه را به بهترین شکل، هدایت و رهبری کند.

- اولین رهبر انقلاب اسلامی ایران، حضرت امام خمینی (قُدَس سِرُّهُ)، بودند که انقلاب اسلامی را هدایت کردند و آن را به پیروزی رساندند.

- پس از رحلت امام خمینی در سال ۱۳۶۸، حضرت آیت‌الله خامنه‌ای به‌عنوان رهبر انقلاب اسلامی ایران انتخاب شدند و رهبری کشور اسلامی ما را به‌دست گرفتند.

قوهی مقننه

در داستان اردو، بی بردید که گروه به قوانین و مقرراتی نیاز دارد و به همین دلیل، ابتدا عده‌ای مقرراتی را برای آن تعیین می‌کنند.

برای اداره‌ی یک کشور و تصمیم‌گیری درباره‌ی فعالیت‌های مختلف آن نیز مقررات و قوانینی لازم است. برای مثال، اینکه در یک‌سال چقدر از درآمد کشور به آموزش و پرورش اختصاص پیدا کند یا زمان و مدت سربازی برای جوانان، چقدر باشد.

در کشور ما قوهی مقننه وظیفه‌ی قانون‌گذاری را به عهده دارد. نمایندگان مجلس شورای اسلامی هر چهار سال یک‌بار با رأی مردم انتخاب می‌شوند.

تصویر زیر، نمایندگان مجلس شورای اسلامی را در حال تصمیم‌گیری و وضع قانون نشان می‌دهد.

قوهی مجریه

وظیفه‌ی قوهی مجریه، اجرای قوانین و تأمین وسایل رفاه و آسایش مردم و پیشرفت کشور است.

قوهی مجریه همان دولت است. دولت از رئیس‌جمهور و هیئت وزیران تشکیل شده است. رئیس‌جمهور هر چهار سال یک‌بار با رأی مردم انتخاب می‌شود. دولت کارهای مختلفی انجام می‌دهد؛ برای مثال، ساختن جاده، پل، بیمارستان، کمک به کشاورزی و صنایع، فراهم کردن امکانات برای آموزش و پرورش و بهداشت و درمان مردم، صادرات و واردات، روابط با کشورهای خارجی و حفظ امنیت مردم.

▲ ساختن جاده توسط دولت

▲ جلسه‌ی رئیس‌جمهور و هیئت وزیران

قوه قضائیه

قوه قضائیه بر اجرای درست قوانین نظارت می‌کند؛ یعنی اگر در جایی قانون رعایت نشود و تخلفی صورت بگیرد، به آن رسیدگی می‌کند. قوه قضائیه همچنین از طریق دادگاه‌ها به اختلاف‌ها و شکایت‌های مردم رسیدگی می‌کند.

فعالیت

- ۳- هم‌اکنون، رئیس‌جمهور ما چه کسی است؟ وزیر آموزش و پرورش کیست؟ پرس‌وجو کنید.
- ۴- در یک روزنامه، خبری درباره‌ی مجلس شورای اسلامی یا دولت پیدا کنید. آن را جدا کنید و به کلاس ببرید.
- ۵- با همفکری یکدیگر کاربرگ‌های شماره‌ی (۹) را در کلاس انجام دهید.

به کار بندیم

- ۱- به جدول موارد مصرف آب خانگی در یک روز توجه کنید. میزان متوسط مصرف آب یک روز حداکثر ۱۵۰ لیتر برای هر نفر است. البته میزان مصرف در کشور ما بیشتر از این مقدار است.
- الف - بیشترین و کمترین میزان مصرف در چه مواردی است؟
- ب - سه مورد را از جدول انتخاب کنید و برای هر مورد پیشنهادی بدهید که در نتیجه‌ی آن در مصرف آب صرفه جویی شود.

لیتر	نوع مصرف	لیتر	نوع مصرف
۱۰	۶- نظافت خانه	۵	۱- آشامیدن
۵	۷- کولر	۱۰	۲- پخت و پز
۱۵	۸- ظرف شویی	۵۰	۳- حمام
۵	۹- سایر موارد	۲۰	۴- لباس شویی
		۳۰	۵- دست شویی و توالت
۱۵۰	جمع کل		

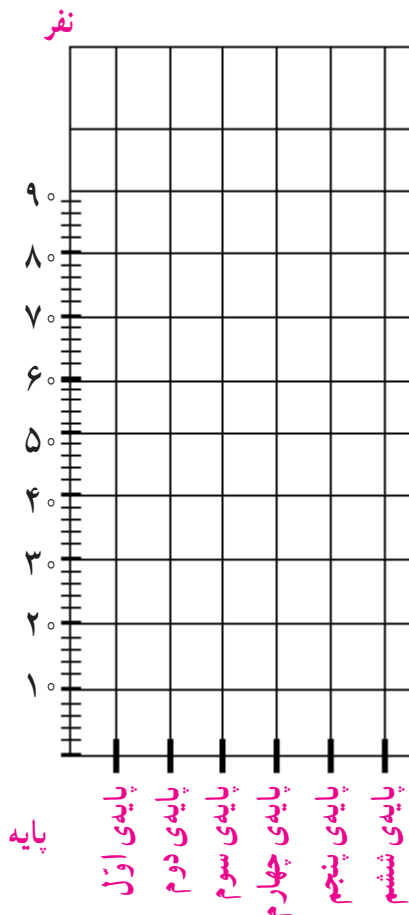
- ۲- یکی از دو فعالیت زیر را انجام دهید.
- الف) به طور گروهی، پوستری با موضوع هشدار درباره‌ی مصرف نادرست آب طراحی و نقاشی کنید. چند نمونه از بهترین پوسترها را در محوطه‌ی آبخوری مدرسه نصب کنید.
- ب) یک گروه نمایش تشکیل دهید و با کمک و راهنمایی معلم، نمایش چرخه‌ی آب را در کلاس اجرا کنید. اعضای گروه نقش دریا، ابر، رود و... را به عهده بگیرند و هر کدام کار خود را توضیح دهند.
- ۳- به همراه معلم، از یک رود یا تأسیسات یک سد یا مرکز تصفیه‌ی آب در محل زندگی‌تان بازدید کنید و گزارش بازدید خود را بنویسید.
- ۴- اگر شما همیار پلیس راه باشید، به خانواده‌ای که می‌خواهند به مسافرت بروند، چه توصیه‌هایی می‌کنید؟

کاربرگی شماره‌ی ۳

جمعیت مدرسه‌ی ما

با پرس‌وجو از دفتر مدرسه‌تان، تعداد دانش‌آموزان کلاس‌ها را یادداشت کنید. سپس نمودار جمعیت دانش‌آموزان پایه‌های تحصیلی را رسم کنید و پرجمعیت‌ترین و کم‌جمعیت‌ترین پایه‌ها را با رنگ‌های متفاوت نشان دهید.

به طور مثال :

تعداد	پایه *
... نفر	اول
	دوم
	سوم
	چهارم
	پنجم
	ششم

* توجه : در صورتی که در مدرسه‌ی شما بعضی از پایه‌ها چند کلاس دارند، مجموع دانش‌آموزان کلاس‌های یک پایه را بنویسید.

کاربرگی شماره ۴

تشکیل یک رود

الف - جای هر یک از موارد زیر را بر روی تصویر با شماره مشخص کنید.

۱- سرچشمه ی رود

۲- جویبار

۳- رود

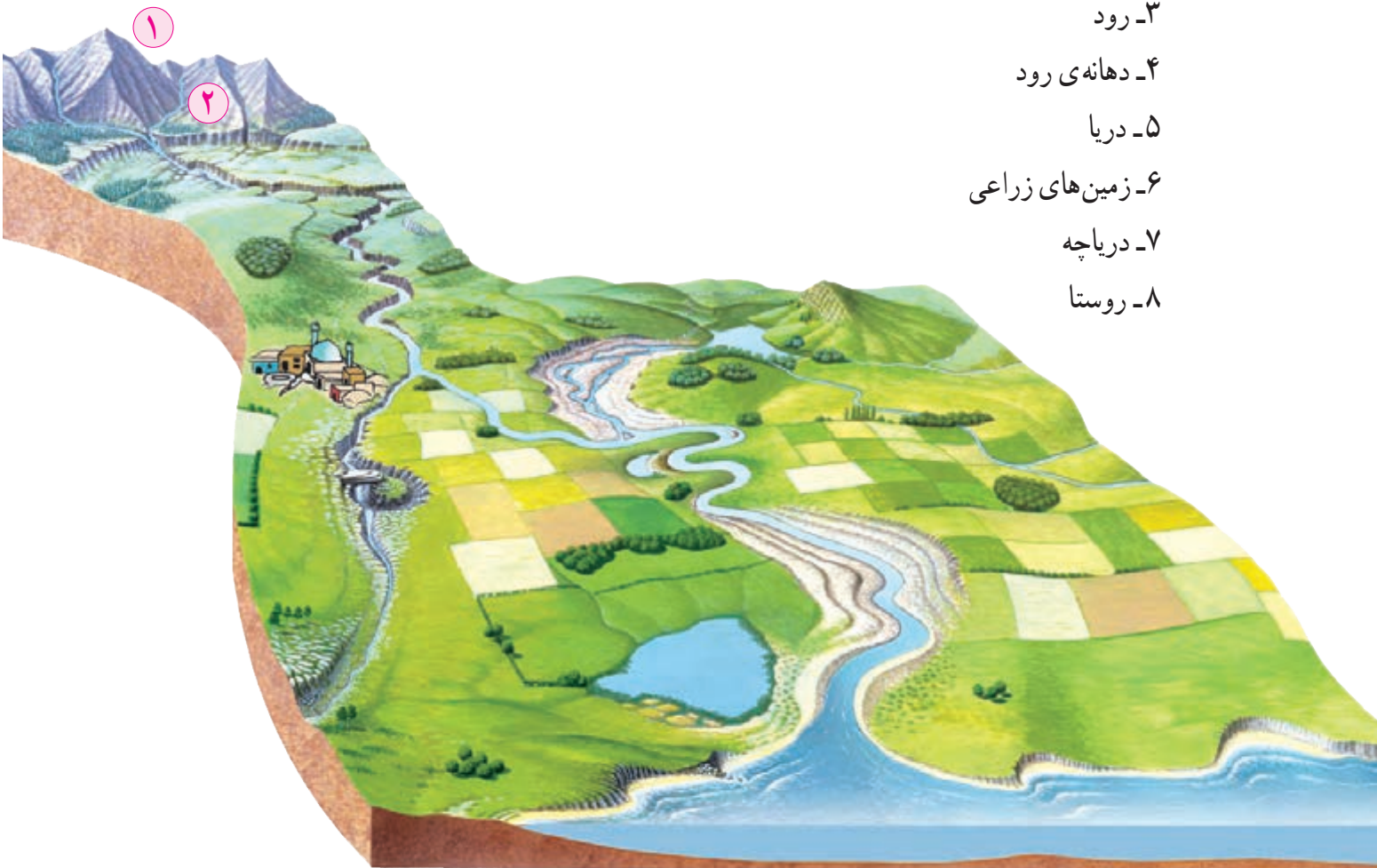
۴- دهانه ی رود

۵- دریا

۶- زمین های زراعی

۷- دریاچه

۸- روستا

ب- به نظر شما مردم روستا برای استفاده ی بهتر از آب چه کارهایی می توانند انجام دهند؟ به آنها پیشنهاد دهید.

۱-

۲-

۳-

کاربرگی شماره ۵

مواد اولیه کارخانه‌ها

کارخانه‌ها برای تولید کالاها به مواد اولیه مختلف نیاز دارند، از جدول زیر استفاده کنید و مواد اولیه مناسب را انتخاب و در ستون مربوط به آن بنویسید.

مواد اولیه

فولاد	چوب	ورقه‌ی فلزی
شیر	آرد	گوجه‌فرنگی
شیشه	پلاستیک	پارچه
نخ	پشم	زغال
مس	چرم	کاغذ

کالای تولید شده	مواد اولیه
رب گوجه‌فرنگی	.....
ماکارونی	.....
پنیر و ماست	.....
کتاب	.....
خودرو	فولاد + شیشه + ورقه‌ی فلزی + چرم + مس
پتو	.....
قابلمه	.....
مداد	چوب + زغال
تنگ و لیوان	.....
مبلمان	.....
کیسه‌ی زباله	.....
کیف	.....

کاربرگی شماره‌ی ۶

بازدید از یک کارخانه

متن را بخوانید و جدول عوامل تولید را کامل کنید.

دانش‌آموزان یک مدرسه با معلم خود از کارخانه‌ی خودروسازی بازدید کردند.
مدیر کارخانه برای آنها توضیح داد:

«در این کارخانه حدود ۶۵۰۰ کارگر در ۷ سالن تولید مشغول به کار هستند. در بخش اداری کارخانه ۹۰۰ نفر کارمند کار می‌کنند که شامل مدیران، معاونان، مهندسان، نگهبانان، نظافتچی‌ها و ... هستند. همه‌ی این کارکنان بیمه‌ی تأمین اجتماعی هستند. آنها پس از بازنشستگی یا در موقع حوادث ناشی از کار، برای گذراندن زندگی یا جبران ضررهایی که به آنها وارد شده، پول از بیمه دریافت می‌کنند.

این کارخانه روزانه حدود ۵۰۰ تا ۶۰۰ دستگاه خودرو تولید می‌کند و برای تولید این خودروها به موادّ تولیدی کارخانه‌های دیگر نیاز دارد. برای مثال، از کارخانه‌های دیگر پلاستیک، فولاد، چرم، چوب، شیشه و ... خریداری می‌کنند. بیشتر دستگاه‌ها و ماشین‌آلات این کارخانه با برق کار می‌کنند. برخی محصولات این کارخانه به کشورهای دیگر صادر می‌شوند».

عوامل تولید

نیروی کار: .....

انرژی مورد نیاز: .....

موادّ اولیه: .....

سرمایه و ماشین‌آلات: ساختمان کارخانه، ۷ سالن تولید، ماشین‌آلات، پول برای خرید موادّ اولیه و دستمزد کارکنان

کاربرگی شماره ۷

رفت و آمد به مدرسه

۱- از ۱۵ نفر از دانش‌آموزان و کارکنان مدرسه پرسید که برای رفت و آمد به مدرسه از چه وسیله‌ای استفاده می‌کنند.

ردیف	نام و نام خانوادگی	پیاده	دوچرخه	اتوبوس	قطار شهری (مترو)	خودرو شخصی	سرویس مدرسه	تاکسی	سایر موارد
۱	امید حسن زاده						x		
۲									
۳									
۴									
۵									
۶									
۷									
۸									
۹									
۱۰									
۱۱									
۱۲									
۱۳									
۱۴									
۱۵									
جمع									

تعداد پاسخ‌های هر ستون را جمع بزنید. از این پرسش‌نامه چه نتیجه‌ای می‌گیرید؟

۲- با توجه به نتایج پرسش‌نامه‌ی بالا، عددهای به دست آمده در هر ستون را در نمودار زیر ترسیم کنید.

کاربرگی شماره ۸

مقایسه‌ی انواع وسایل حمل و نقل

۱- برای هریک از سفرهای زیر وسیله‌ی حمل و نقل و راه مناسب را انتخاب کنید و دلیل آن را بنویسید.

علت	نوع		
	وسیله‌ی حمل و نقل	راه	
.....	.....	.....	● رفتن به شهرهای مشهد، شیراز یا گرگان در تعطیلات نوروز
.....	.....	..... هوایی	● شرکت در مراسم حج (مکه)
.....	.....	.....	● بردن نفت و زغال‌سنگ به یک کشور دور
.....	.....	.....	● رفتن به منزل یکی از اقوام در خارج از شهر یا روستا

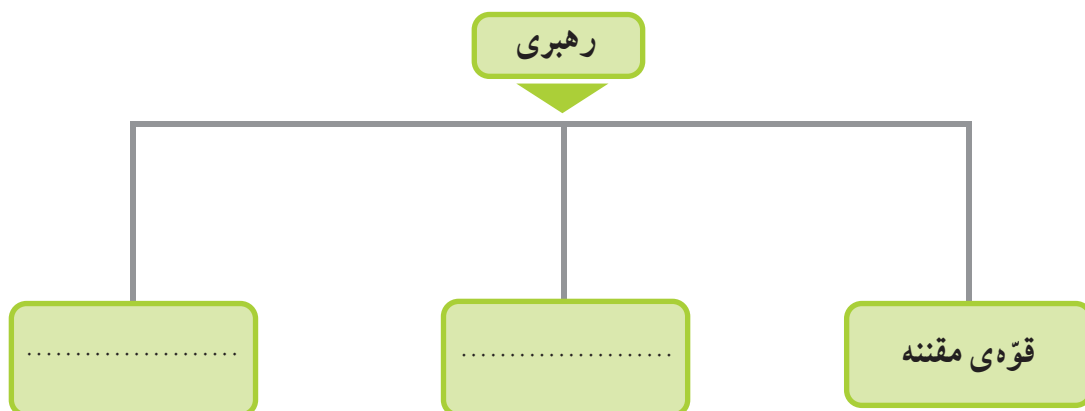
۲- در جدول زیر، خوبی‌ها و بدی‌های هریک از وسایل نقلیه را بنویسید.

بدی‌ها ☹️	خوبی‌ها 😊	وسیله
.....	.....	
.....	.....	
.....	.....	

چه کسانی کشور ما را اداره می‌کنند؟

۱- نمودار را کامل کنید.

۲- هر یک از اخبار زیر به فعالیت‌های کدام قوه مربوط است؟

- ( ) - قانون مالیات شرکت‌ها به تصویب رسید.
- ( ) - امروز رئیس جمهور کارخانه‌ی فولاد را افتتاح کرد.
- ( ) - آقای سعیدی با یک نفر بر سر قرارداد خرید زمین اختلاف پیدا کرده است.
- (**قوهی مجریه**) - وزیر راه اعلام کرد: خط آهن سریع‌السیر تهران - اصفهان ساخته می‌شود.
- ( ) - امروز قوانین جدید راهنمایی و رانندگی در مجلس بررسی می‌شود.

زندگی در نواحی دیگر جهان

فصل ۳

فصل

کشورهای همسایه (۱)

پیش‌تر آموختید که در هر شهر یا روستا، افرادی در همسایگی یکدیگر زندگی می‌کنند. کشورها نیز همسایه‌هایی دارند. در همسایگی کشور پهناور ما ایران، مردم کشورهای دیگر زندگی می‌کنند. به نقشه توجه کنید. این نقشه، ایران را در میان کشورهای همسایه نشان می‌دهد. همان‌طور که مشاهده می‌کنید، ایران از طریق خشکی با هفت کشور همسایه است و از همه‌ی کشورهای همسایه‌اش پهناورتر است. در این فصل، شما با ویژگی‌های چند کشور همسایه آشنا می‌شوید. سال آینده نیز درباره‌ی تعدادی دیگر از این کشورها مطالبی می‌آموزید.

فعالیت

● نقشه خوانی

- ۱- کدام کشورها در شمال ایران قرار دارند؟
- ۲- همسایگان شرقی ایران، کدام کشورها هستند؟
- ۳- آیا ترکیه و عراق همسایگان غربی ایران‌اند؟
- ۴- کم‌وسعت‌ترین (کوچک‌ترین) کشور همسایه‌ی ایران کدام است؟
- ۵- کدام کشورهای همسایه، مانند ایران به دریای خزر راه دارند؟
- ۶- کدام کشور همسایه، مانند ایران به دریای عمان راه دارد؟
- ۷- آیا تاکنون به کشورهای همسایه سفر کرده‌اید؟ به کدام کشور؟

کشورهای همسایه‌ی ایران

کشور	مساحت (کیلومتر مربع)	جمعیت (میلیون نفر)	پایتخت
ترکمنستان	۴۸۸,۱۰۰	۶/۳	عشق‌آباد
جمهوری آذربایجان	۸۶,۶۰۰	۱۰/۱	باکو
ارمنستان	۲۹,۸۰۰	۲/۷	ایروان
عراق	۴۳۸,۳۱۷	۴۳/۵	بغداد
پاکستان	۷۹۶,۰۹۵	۲۳۱/۴	اسلام‌آباد
افغانستان	۶۵۲,۰۰۰	۴۰/۱	کابل
ترکیه	۷۸۳,۳۵۶	۸۴/۷	آنکارا

برای مطالعه

جمهوری آذربایجان

بچه‌های آذربایجان

کوه‌های قفقاز

کشور جمهوری آذربایجان در شمال غربی ایران قرار دارد. همان طور که می‌بینید، این کشور از دو قسمت تشکیل شده و کشور ارمنستان در میان این دو قسمت قرار گرفته است. بخش بزرگ‌تر جمهوری آذربایجان در کنار دریا قرار دارد. بخش کوچک‌تر آن نخجوان است.

بیشتر مساحت جمهوری آذربایجان را سرزمین‌های کوهستانی تشکیل می‌دهد. در نواحی داخلی و شرقی آن، جلگه‌های پست آبرفتی قرار گرفته‌اند. آب و هوای جمهوری آذربایجان در مناطق کوهستانی، سرد و در سواحل دریا، معتدل و مرطوب است.

توجه: همکار گرامی، درس‌های مربوط به کشورهای همسایه تدریس می‌شود اما کُل متن آن برای مطالعه‌ی دانش‌آموز و استخراج اطلاعات و انجام دادن فعالیت در کلاس با استفاده از کاربرگ‌ها است.

معیار ارزشیابی انجام کاربرگ‌ها است و طرح هر گونه پرسش از متن این درس‌ها در آزمون‌های کتبی ممنوع است.

بندر باکو

کاخ شیروان شاهی باکو

● کشاورزی در کشور آذربایجان رونق فراوان دارد. باغ‌های انگور این کشور معروف‌اند و مزارع پنبه و توتون در بخش‌های داخلی و کوهپایه‌ای آن توسعه یافته‌اند. جمهوری آذربایجان با دارا بودن منابع معدنی مانند نفت و گاز، کشور ثروتمندی است. در این کشور، ماهیگیری نیز رونق فراوان دارد.

● از دیرباز سفالگری، فلزکاری و کنده‌کاری روی اشیا در آذربایجان رونق و رواج داشته است. همچنین، فرش‌های زیبایی در این کشور بافته می‌شود.

● بیشتر مردم جمهوری آذربایجان مسلمان‌اند و به زبان ترکی صحبت می‌کنند. در این کشور، همه‌ساله جشن نوروز باشکوه فراوان برگزار می‌شود.

ورزش کشتی در آذربایجان

آذربایجان مکان‌های دیدنی زیادی دارد. کوه‌ها و دامنه‌های سرسبز آن و سواحل دریای خزر هم گردشگران زیادی را به خود جذب می‌کنند. ورزشکاران جمهوری آذربایجان در ورزش‌های کشتی و شطرنج مقام‌های ممتازی در جهان کسب کرده‌اند.

نوشیدنی مورد علاقه‌ی مردم این کشور چای سیاه است و مردم در چایخانه‌ها برای نوشیدن آن، دور هم جمع می‌شوند.

از غذاهای معروف آذربایجان، پیتی (نوعی آبگوشت) و انواع دلمه و از خوراکی‌های آن، باقلوا و انواع شکلات را می‌توان نام برد.

غذای محلی آذربایجان

صنایع دستی

جمهوری ارمنستان

جمهوری ارمنستان در شمال غربی ایران قرار دارد. ارمنستان کشوری کوهستانی است و بعضی از قله‌های آن بیش از ۴۰۰۰ متر ارتفاع دارد. دریاچه‌ی آب شیرین سوان، بزرگ‌ترین دریاچه‌ی این کشور است. ارمنستان زمستان‌های بسیار سرد با برف فراوان و تابستان‌های معتدل اما خشک دارد.

بچه‌های ارمنستان

دریاچه‌ی سوان

- کشور ارمنستان، کم وسعت و از نظر منابع معدنی، فقیر است. این کشور، صنایع الکتریکی و شیمیایی و لاستیک سازی دارد اما مواد اولیه ی این صنایع را از خارج وارد می کند.
- منبت کاری روی چوب، عروسک های چوبی، فرش و گلیم پشمی قفقازی و جواهرسازی با سنگ های تزئینی از صنایع دستی این کشور است.
- ۹۸ درصد مردم کشور ارمنستان، پیرو دین مسیح (ع) و ارمنی اند و به همین دلیل، این کشور ارمنستان نامیده می شود. مردم ارمنستان به زبان ارمنی صحبت می کنند.

▲ کلیسای جامع زوار تئوس

▲ بازار ایروان

▲ غذاهای محلی ارمنستان

▲ ورزش شطرنج در ارمنستان

▲ صنایع دستی ارمنستان، وسایل چوبی

ارمنستان دیدنی های زیادی دارد. گردشگران می توانند از کلیساهای متعدد و پیست های اسکی و کوه نوردی در ارتفاعات این کشور لذت ببرند. ورزشکاران ارمنستان در رشته ی شطرنج مقام های بالایی در جهان کسب کرده اند.

معروف ترین غذاهای ارمنستان، انواع کباب، دلمه و آش است و مردم این کشور از ادویه های تند (فلفل) در غذاهایشان بسیار استفاده می کنند. ماهی ایشخان از غذاهای لذیذ این کشور است.

فعالیت

۸- درس های ارمنستان و آذربایجان را مطالعه کنید و کاربرگه ی شماره ی (۱۰) را در کلاس انجام دهید.

کشورهای همسایه (۲)

بچه‌های پاکستان

قله‌ی «کی ۲» با ارتفاع بیش از ۸۰۰۰ متر در پاکستان قرار دارد.

جمهوری اسلامی پاکستان

کشور جمهوری اسلامی پاکستان در شرق ایران واقع شده است. در شمال و غرب این کشور کوه‌های بلندی قرار گرفته‌اند.

بیشتر پاکستان را جلگه‌های پست و کم‌ارتفاع تشکیل می‌دهد.

آب و هوای پاکستان در نواحی مرتفع شمال و غرب، معتدل با زمستان‌های سرد است اما نواحی مرکزی و جنوبی، که نزدیک اقیانوس هند است، آب‌وهوایی گرم و مرطوب دارد.

پاکستان پرجمعیت‌ترین کشور همسایه‌ی ایران است.

● در سی سال اخیر، کشور پاکستان از نظر اقتصادی و صنعتی پیشرفت زیادی کرده است. بندر کراچی از مهم‌ترین مراکز تجارت و صادرات و واردات دنیاست.

● صنایع فولاد، سیمان، نساجی، مخابرات و هوا فضا و ساخت موشک‌های نظامی (جنگی) نیز در این کشور رشد چشمگیری داشته است.

● به دلیل وجود جلگه‌های وسیع حاصلخیز، کشاورزی از فعالیت‌های مهم اقتصادی در پاکستان است. برنج، پنبه و کف از محصولات عمده‌ی کشور پاکستان‌اند و به همین دلیل، بافندگی و تولید پارچه‌های پنبه‌ای (کتانی) در این کشور رونق دارد. این محصولات به کشورهای سراسر جهان صادر می‌شوند.

● صنایع دستی پاکستان عبارت‌اند از: گلیم و فرش‌های دست‌بافت، آینه‌دوزی روی لباس، ملیله‌دوزی و نقره‌دوزی روی پارچه، و کارهای چرمی.

● بیشتر مردم پاکستان مسلمان‌اند. زبان رسمی آنها زبان «اردو» است اما زبان انگلیسی نیز در این کشور بسیار رواج دارد.

▲ مسجد شاه فیصل در اسلام‌آباد از بزرگ‌ترین مسجدهای جهان است.

▲ بندر کراچی

▲ غذای محلی پاکستان

▲ ورزش هاکی روی چمن در پاکستان

▲ پارچه‌های کتان‌ی پاکستان

مهم‌ترین عیدهای مردم پاکستان، عید فطر و عید قربان است. مردم در برخی نواحی این کشور نوروز را نیز جشن می‌گیرند و در این جشن، بادبادک به هوا می‌فرستند. ورزش ملی پاکستان، هاکی روی چمن است. این ورزش محبوب‌ترین ورزش در پاکستان است.

«برنج قورمه‌گوشت» (که از گوشت بز و در ظرف مخصوص تهیه می‌شود) و «پاکورا» (نوعی سمبوسه) از غذاهای مهم این کشورند. مردم پاکستان به غذاهای ادویه‌دار و تند علاقه دارند.

نوشیدنی مهم پاکستانی‌ها دوغ مخصوص با عصاره‌ی نیشکر است که بیشتر در شهر لاهور مصرف می‌شود.

جمهوری ترکمنستان

بچه‌های ترکمنستان

کشور جمهوری ترکمنستان در شمال شرقی ایران قرار دارد. در ترکمنستان صحرای بزرگی وجود دارد که بخش عمده‌ی مساحت این کشور را به خود اختصاص داده است. در جنوب و جنوب غربی ترکمنستان رشته‌کوه‌هایی قرار دارند که تا کناره‌های دریای خزر کشیده شده‌اند.

بیابان قره‌قوم و استخراج نفت

آب و هوای این کشور، خشک است. ناحیه‌ی رشته‌کوه کپه‌داغ، در نزدیکی مرز ایران، دارای آب‌وهوای مناسب است. این کشور یکی از بزرگ‌ترین تولیدکنندگان گاز در جهان است و منابع نفت فراوانی نیز دارد.

- مردم ترکمنستان بیشتر به فعالیت‌های کشاورزی و دام‌پروری می‌پردازند. پنبه، میوه، انگور و گندم از تولیدات مهم کشاورزی این کشورند.
- ترکمنستان از سال‌های دور در فرش‌بافی، گلیم‌بافی، نمدمالی و همچنین قلم‌کاری روی نقره و طلا شهرت جهانی داشته است.
- بیشتر مردم ترکمنستان، مسلمان‌اند و به زبان ترکمنی صحبت می‌کنند.

▲ کاخ ترکمن باشی در عشق آباد

▲ مزارع پنبه

▲ در جمهوری ترکمنستان، سوارکاری یکی از ورزش‌های پرطرفدار است و اسب‌های ترکمنی بسیار معروف‌اند.

▲ یکی از غذاهای محلی ترکمنستان

پلوف و چورپا از غذاهای معروف ترکمنستان هستند که با گوشت گوسفند و سبزیجات تهیه می‌شوند. یکی از خوراکی‌های ترکمن‌ها دوغ خوش‌مزه‌ای به نام کفیر است که آن را برای صبحانه می‌خورند و در میان مردم طرف‌داران زیادی دارد. عید نوروز هر ساله در ترکمنستان بسیار باشکوه برگزار می‌شود. زنان ترکمن با پختن غذاها و شیرینی‌های مخصوص و مردان با انجام دادن بازی‌های مختلف و برگزاری مراسم خاص، به استقبال بهار می‌روند.

▲ فرش ترکمن

فعالیت

۹- درس‌های پاکستان و ترکمنستان را مطالعه کنید و کاربرگه‌ی

شماره‌ی (۱۱) را در کلاس انجام دهید.

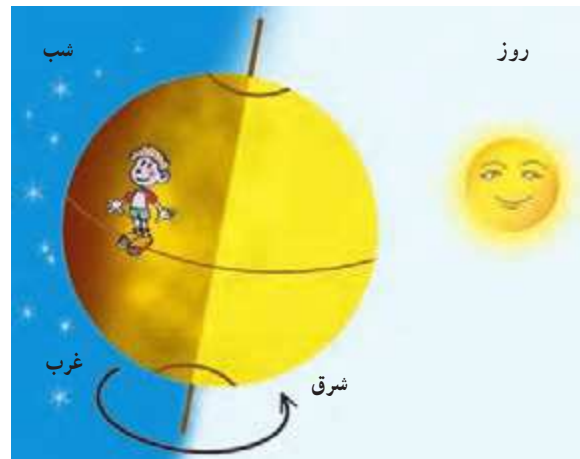
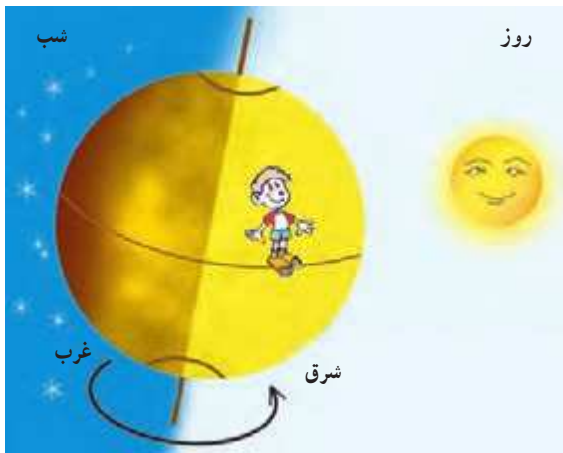
حرکت های زمین

سال گذشته آموختید که زمین یکی از سیاره های منظومه ی شمسی است. زمین هم مانند سایر سیاره ها به دور خورشید می گردد. این سیاره علاوه بر گردش به دور خورشید، به دور خودش نیز می چرخد.

حرکت زمین به دور خود (حرکت چرخشی)

وقتی زمین به دور خود می چرخد، یک نیمه ی آن در مقابل نور خورشید قرار می گیرد. در این هنگام، در نیمه ی رو به خورشید، روز است. در همین زمان، نیمه ی دیگر زمین از خورشید دور است و در آنجا شب است.

همه‌ی مکان‌های روی زمین، پیوسته در مقابل نور خورشید قرار می‌گیرند و سپس از مقابل آن دور می‌شوند و در تاریکی فرو می‌روند.

البته ما چرخش زمین را به دور خودش احساس نمی‌کنیم و به نظرمان می‌آید که خورشید در آسمان حرکت می‌کند. خورشید هر روز از مشرق طلوع و در مغرب، غروب می‌کند. زمانی که خورشید به طور مستقیم در بالای نقطه‌ای که ما ایستاده‌ایم قرار می‌گیرد، ظهر است.

به چرخش زمین به دور خود، حرکت چرخشی می‌گویند که بر اثر آن، شب و روز پدید می‌آید.

فعالیت

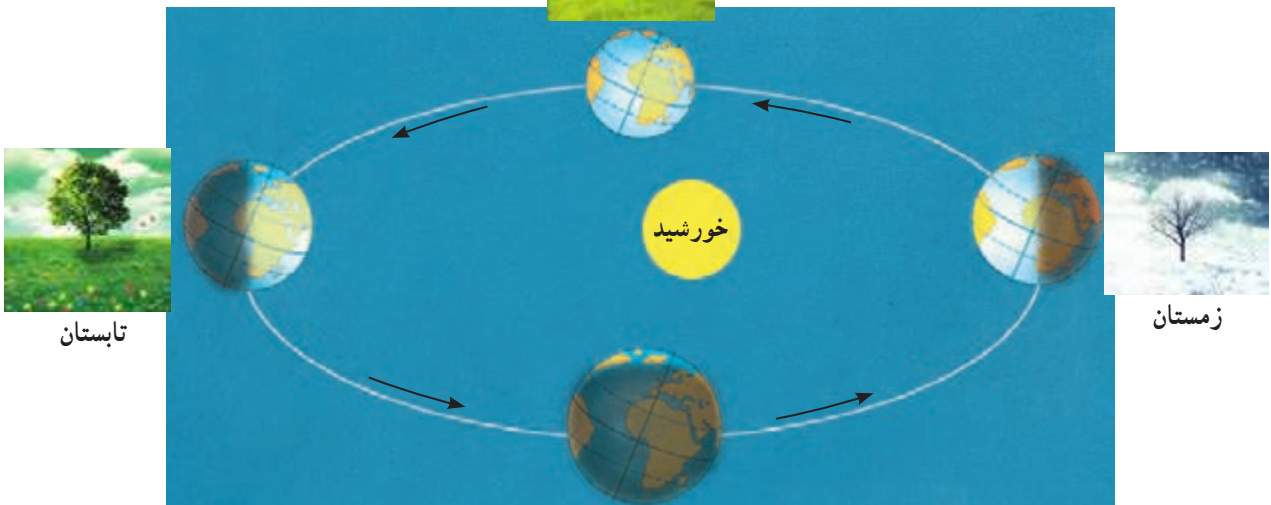
- ۱- گردش زمین به دور خودش چند ساعت طول می‌کشد؟
- ۲- جابه‌جا شدن خورشید در طول روز مربوط به حرکت خورشید است یا حرکت زمین؟ با توجه به آنچه تاکنون آموخته‌اید، توضیح دهید.
- ۳- فعالیت شماره‌ی (۱) «به کار بیندیم» (ساختن ساعت آفتابی) را انجام دهید.

حرکت زمین به دور خورشید (حرکت انتقالی)

زمین در همان حال که به دور خود می‌چرخد، به دور خورشید نیز می‌گردد. یک دور گردش زمین به دور خورشید ۳۶۵ روز (یک سال) طول می‌کشد.

بهار

به گردش زمین به دور خورشید حرکت انتقالی می‌گویند که بر اثر آن، فصل‌ها پدید می‌آیند.

فعالیت

- ۴- شما تاکنون چند بار به دور خورشید چرخیده‌اید؟ این نکته را چگونه می‌فهمید؟
- ۵- نتیجه‌ی حرکت چرخشی زمین چیست؟
- ۶- نتیجه‌ی حرکت انتقالی زمین چیست؟

پیدا کردن مکان‌ها روی کره‌ی زمین

جغرافی دانان برای اینکه بتوانند سطح زمین را بهتر مطالعه کنند و بفهمند هر مکان به‌طور دقیق در کدام قسمت زمین قرار گرفته است، روی کره‌های جغرافیایی و نقشه‌ها خط‌هایی ترسیم کرده‌اند. این خط‌ها فرضی هستند و به‌طور واقعی در روی زمین وجود ندارند.

خطِ استوا

اگر یک جسم کروی شکل - مثلاً یک هندوانه - را از وسط نصف کنیم، دو نیمکره به دست می‌آید. اگر دو نیمکره را روی هم بگذاریم، دوباره کره درست می‌شود.

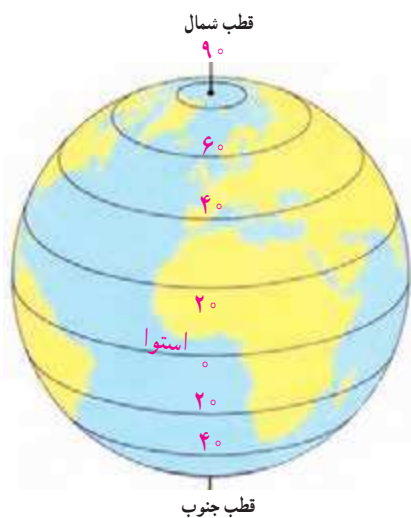
اگر کره‌ی زمین را به دو قسمت مساوی تقسیم کنیم، به هر نیمه‌ی آن نیمکره گفته می‌شود.

استوا خطی فرضی است که مانند کمربندی به دور کره‌ی زمین کشیده شده است و زمین را به دو نیمه‌ی مساوی تقسیم می‌کند. این دو نیمه را نیمکره‌ی شمالی و نیمکره‌ی جنوبی می‌نامند.

نیمکره‌ی شمالی در بالای خطِ استوا و نیمکره‌ی جنوبی در پایین خطِ استوا قرار دارد.

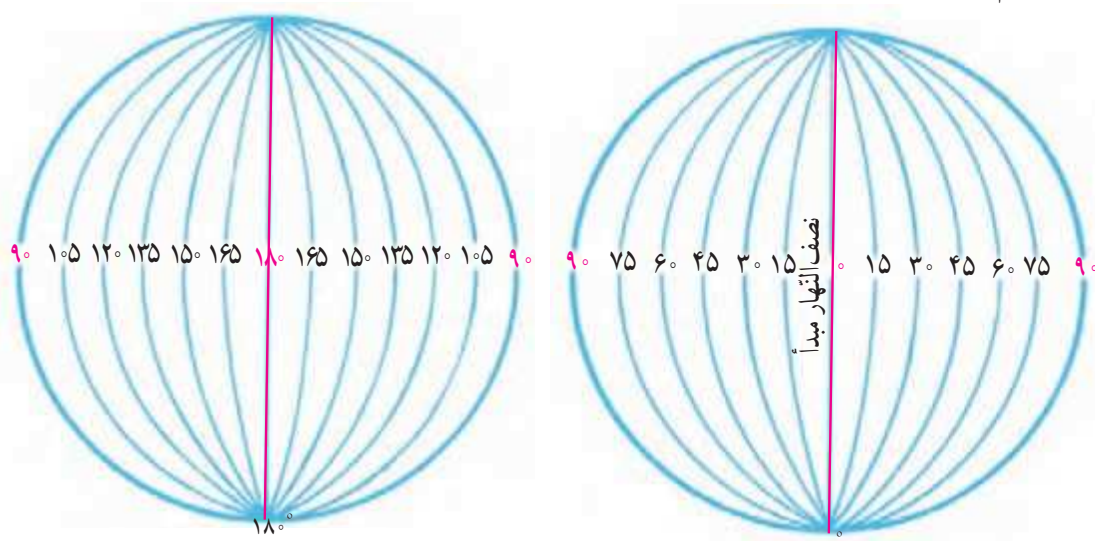
مدارها

همان طور که می بینید، خط‌های فرضی دیگری با فاصله‌ی مساوی، از استوا تا قطب شمال و از استوا تا قطب جنوب کشیده شده‌اند. به خط استوا و خط‌های فرضی که به موازات آن رسم شده‌اند، مدار می‌گویند. مدار استوا 0° (صفر) درجه است و تا قطب شمال و قطب جنوب به 90° درجه تقسیم شده است.

نصف النهارها

خط‌های فرضی دیگری از قطب شمال تا قطب جنوب کشیده شده‌اند که به آنها نصف النهار می‌گویند. نصف النهار مبدأ، صفر درجه است. از نصف النهار مبدأ به سمت شرق تا 180° (درجه) و به سمت غرب نیز تا 180° (درجه) تقسیم شده است.

نصف النهار مبدأ

مهم‌ترین نصف النهار، نصف النهار مبدأ است که از دهکده‌ی گرینویچ در نزدیکی شهر لندن عبور می‌کند و به همین دلیل، به آن نصف النهار گرینویچ هم می‌گویند. نصف النهار مبدأ، زمین را به دو نیمه‌ی شرقی و غربی تقسیم می‌کند.

فعالیت

۷- چند کره‌ی جغرافیایی به کلاس بیاورید و با راهنمایی معلم این خط‌ها را روی آنها پیدا کنید.

الف) خط استوا (ب) نصف النهار مبدأ

۸- کشور ایران را روی کره پیدا کنید و بگویید در نیمکره‌ی شمالی قرار دارد یا نیمکره‌ی جنوبی؛ در نیمکره‌ی شرقی

است یا نیمکره‌ی غربی. چگونه بی‌بردید؟

۹- یک دایره بکشید و روی آن، محل قطب شمال و قطب جنوب را مشخص کنید. خط استوا و نصف النهار مبدأ را

هم روی آن رسم کنید.

	د	ج	ب	الف
۱				
۲				
۳				
۴				
۵				

شبکه‌ی مربعات

همان‌طور که می‌بینید، روی این نقشه خط‌های عمودی

و افقی رسم شده است که به آن شبکه‌ی مربعات می‌گویند.

با استفاده از شبکه‌ی مربعات، مکان دقیق هر پدیده را بهتر

می‌توانیم تعیین کنیم؛ برای مثال، استخر در (ب ۵) قرار

گرفته است و پارک در (الف ۲ و ۳).

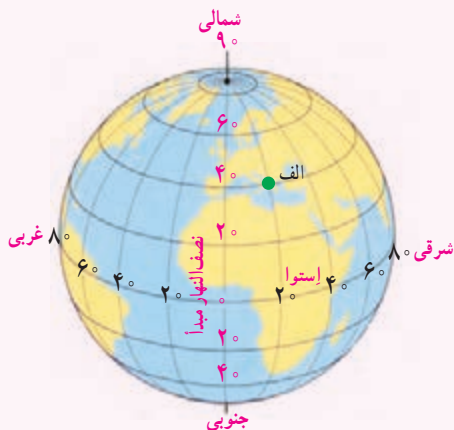
فعالیت

محل دقیق هتل، مسجد و راه آهن را بنویسید.

هتل ( ) مسجد ( ) راه آهن ( )

حالا بگویید هر یک از موارد زیر نشان دهنده‌ی چه مکانی است.

۲ ( ) ۵ ( ) ۳ ( ) ج ۳ ( )

● از هر مکانی بر روی کره‌ی زمین، یک مدار و یک نصف النهار

عبور می‌کند؛ برای مثال، در شکل روبه‌رو از مکان الف مدار

۴۰ درجه‌ی شمالی و نصف النهار ۲۰ درجه‌ی شرقی عبور کرده است.

● وقتی بدانیم یک مکان دقیقاً روی کدام مدار یا نصف النهار قرار

گرفته است، آن را آسان‌تر پیدا می‌کنیم. کشتی‌ها و هواپیماها با استفاده از

این اطلاعات، جهت و مسیر حرکت خود را در دریا و آسمان پیدا می‌کنند.

زندگی در نواحی مختلف جهان

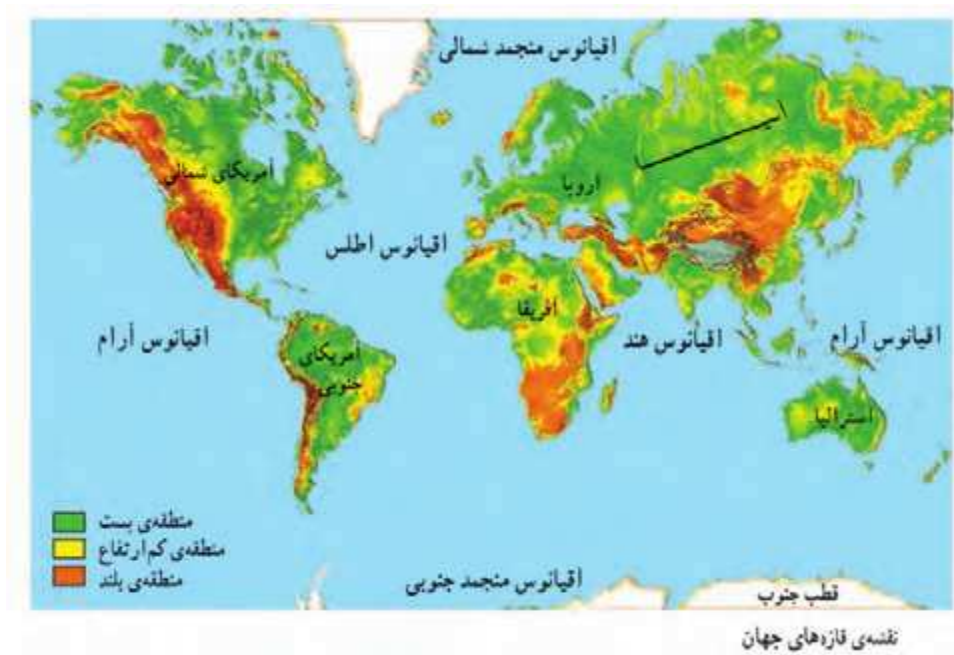
قاره‌ها و اقیانوس‌ها

کره‌ی زمین بیش از ۸ میلیارد نفر جمعیت دارد. این جمعیت روی خشکی‌های بزرگ زمین در کشورهای مختلف زندگی می‌کنند.

به نقشه توجه کنید. این خشکی‌های وسیع در میان آب‌ها قرار گرفته‌اند و به آنها قاره گفته می‌شود.

همان‌طور که می‌بینید، آب‌ها بیشتر کره‌ی زمین را فراگرفته‌اند. اقیانوس‌ها چاله‌های بزرگی در سطح زمین هستند که از آب پر شده‌اند.

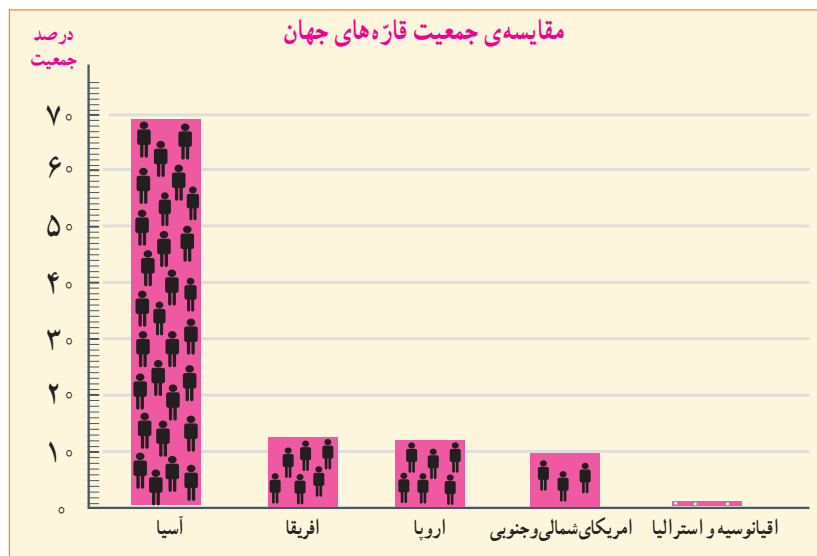

فعالیت

- ۱- به نقشه‌های صفحه قبل توجه کنید و نام قاره‌ها را بنویسید.
 ..... استرالیا .....
- ۲- نام اقیانوس‌های جهان را بنویسید.
 ..... هند .....
- ۳- روی یک کره‌ی جغرافیایی
الف) کشور ایران و همسایه‌هایش را پیدا کنید و بگویید در کدام قاره قرار دارند.
ب) از هر قاره دو کشور نام ببرید.
- ۴- چرا نام اقیانوس آرام دو بار روی نقشه نوشته شده است؟ آیا دو اقیانوس آرام وجود دارد؟

دوباره به نقشه دقت کنید. سه قاره‌ی آسیا، اروپا و آفریقا به یکدیگر نزدیک‌ترینند. این قاره‌ها از گذشته‌های دور محل سکونت انسان بوده‌اند و جمعیت زیادی را در خود جای داده‌اند. قاره‌های آمریکا و استرالیا دیرتر کشف و شناخته شدند. در گذشته‌های دور فقط تعداد کمی از بومیان به طور پراکنده در این قاره‌ها زندگی می‌کردند. بعدها که اروپاییان در دریانوردی پیشرفت کردند با کشتی، خود را به سرزمین‌های جدید رساندند و این قاره‌ها را به تصرف درآوردند.

پهناترین و پرجمعیت‌ترین قاره‌ی جهان قاره‌ی «آسیا» است.

چین و هند که پرجمعیت‌ترین کشورهای جهان‌اند، در قاره‌ی آسیا قرار دارند.

جمعیت هند

جمعیت چین

انسان و محیط

نواحی مختلف جهان از نظر ناهمواری، آب و هوا، پوشش گیاهی و منابع طبیعی مانند آب و خاک و معادن زیرزمینی باهم تفاوت دارند.

می‌دانید که انسان‌ها برای رفع نیازهای خود مانند غذا، پوشاک، مسکن و وسایل و ابزار زندگی از محیط طبیعی استفاده می‌کنند. در هر ناحیه از کره‌ی زمین، مردم برای رفع نیازهای خود به روش‌های خاصی که متناسب با شرایط محیطی آن ناحیه است، با یکدیگر ارتباط برقرار می‌کنند. به همین دلیل، شیوه‌های مختلف زندگی بر روی سیاره‌ی زمین به وجود آمده است. برای اینکه بهتر به این موضوع پی ببرید، چند نمونه از رابطه‌ی انسان و محیط را در نواحی مختلف آسیا مطالعه کنید.

نقشه‌ی کشورهای قاره‌ی آسیا

به کار بندیم

۱- ساعت آفتابی بسازیم.

در حیاط مدرسه مقوای سفیدی را در جای مناسب قرار دهید. در وسط مقوای یک چوب حدود 30° سانتی متر در زمین فرو کنید (چوب بر مقوای عمود باشد). در طول یک روز از ساعت ۸ صبح الی ۲ بعد از ظهر رأس هر ساعت نوک سایه‌ی چوب را روی مقوای علامت بزنید و عدد همان ساعت را در کنار علامت بنویسید. (۸، ۹، ۱۰، ۱۱، ۱۲، ۱۳، ۱۴ و ...)

الف) طول سایه‌ی چوب در زمان‌های مختلف چه تغییری کرد؟

ب) در کدام ساعت طول سایه‌ی چوب به کمترین میزان رسید؟

ج) از جابه‌جا شدن سایه به چه نکته‌ای درباره‌ی وضعیت زمین و خورشید پی می‌بریم؟

د) آیا در یک روز آفتابی در مدرسه بدون توجه به ساعت مچی یا دیواری، با مراجعه به این مقوای می‌توانید بگویید ساعت چند است؟

پس شما یک ساعت آفتابی ساخته‌اید.

۲- من زمینم را دوست دارم.

ما بچه‌ها اهل هر کشوری که باشیم، روی سیاره‌ی زمین زندگی می‌کنیم.

پس سیاره‌ی زمین خانه‌ی همه‌ی ماست.

امروزه سیاره‌ی ما با خطرهایی روبه‌روست؛ برای مثال، افزایش زباله‌ها، آلودگی هوا، آلودگی دریاها، کمبود آب، مصرف بیش از حد منابع و از بین رفتن گونه‌های گیاهی و جانوری.

اگر هر کدام از ما نسبت به محیط زندگی خود مسئول باشیم، فکر کنیم و کارهایی انجام بدهیم که به محیط زیست کمتر آسیب برسد، به حفظ سیاره‌مان، زمین، کمک کرده‌ایم.

در درس چهارم، یک گروه محیط زیستی تشکیل دادید. اکنون با همفکری اعضای آن گروه، یک یا چند پیشنهاد برای حفظ محیط زیست خود بدهید.

۱ زندگی در نواحی قطبی

در نزدیکی قطب شمال در سرزمین‌های مجاور سیبری، آب و هوا بسیار سرد است. در این ناحیه، اسکیموها زندگی می‌کنند.

▲ اسکیمو و خانه‌ی برفی (ایگلو)

خانه‌های تابستانی آنها، چادرهایی از پوست گوزن است و در زمستان، در خانه‌هایی زندگی می‌کنند که از قطعه‌های یخ و برف درست شده است. اسکیموها غذایشان را از راه شکار به دست می‌آورند. لباس آنها از پوست خز است و آنها را از سرما حفظ می‌کند. اسکیموها برای حمل و نقل از سورت‌هایی استفاده می‌کنند که سگ‌ها یا گوزن‌های قطبی آنها را می‌کشند.

پوشش گیاهی این ناحیه درختان سوزنی برگ است و حیواناتی مانند گوزن، خرس و روباه قطبی در این ناحیه زندگی می‌کنند.

۲ زندگی در نواحی بیابانی

▲ بیابان‌های عربستان

در بیابان‌های عربستان و کشورهای همسایه‌ی آن، تعداد کمی از مردم به صورت قبیله‌ای زندگی می‌کنند. در این نواحی، آب و هوا گرم و خشک است و مردم قبیله‌ها با خانواده‌ها و دام‌هایشان به دنبال پیدا کردن چراگاه از جایی به جایی کوچ می‌کنند. این قبیله‌ها زندگی دام‌پروری دارند و برای تغذیه‌ی خود و تهیه‌ی پوشاک و چادرهایشان از دام‌ها استفاده می‌کنند.

پوشش گیاهی در این ناحیه فقیر است و حیواناتی مانند شتر، موش صحرائی و انواع خزندگان در این ناحیه زندگی می‌کنند.

۳ زندگی در جنگل‌های استوایی

خط استوا از جنوب آسیا می‌گذرد. در این ناحیه، هوا در طول سال گرم است و هر روز باران می‌بارد. به همین علت، در

این ناحیه جنگل‌های انبوه استوایی به وجود آمده‌اند.

▲ جنگل‌های اندونزی

عده‌ی کمی از مردم بومی کشورهای مالزی و اندونزی به صورت قبیله‌ای در این جنگل‌های استوایی زندگی می‌کنند. این مردم آداب و رسوم خاصی دارند و زندگی خود را از راه شکار و جمع‌آوری میوه‌ها و سبزیجات می‌گذرانند. بعضی از آنها نیز در مزرعه‌های بزرگ کشت موز و نارگیل و آناناس کار می‌کنند. پوشش گیاهی این ناحیه درختان پهن برگ است و حیواناتی مانند میمون، خرس و مار در این ناحیه زندگی می‌کنند.

فعالیت

۱- متن صفحه ی قبل را بخوانید و کاربرگه ی شماره ی ۱۲ را انجام دهید.

اسکیمو و سورتمه، قطب شمال

زندگی قبیله ای، بیابان عربستان

برداشت محصول از درختان پالم، جنگل های استوایی مالزی

جمهوری آذربایجان، ارمنستان

متن مربوط به جمهوری آذربایجان و ارمنستان را بخوانید. با توجه به نقشه و متن به طور گروهی به پرسش‌ها پاسخ دهید.

(الف)

نقشه‌خوانی

- ۱- نام رشته‌کوه اصلی آذربایجان ..... است.
- ۲- کدام رود بین ایران و جمهوری آذربایجان قرار دارد؟ این رود به کجا می‌ریزد؟
- ۳- کدام شهر جمهوری آذربایجان و ایران همنام هستند؟
- ۴- اگر کسی بخواهد برای تعطیلات نوروز به کشور آذربایجان سفر کند، چه لباس‌هایی باید همراه خود ببرد؟ چرا؟
- ۵- چرا ماهیگیری در جمهوری آذربایجان رونق دارد؟
- ۶- چرا کشاورزی در جمهوری آذربایجان بسیار پررونق است؟
- ۷- جمهوری آذربایجان در چه زمینه‌هایی با کشور ایران مشترک است؟

(ب)

نقشه‌خوانی

- ۱- کدام رود، کشور ایران را از ارمنستان جدا می‌کند؟
- ۲- کشور ارمنستان را از نظر دسترسی به دریا با جمهوری آذربایجان مقایسه کنید. دسترسی یک کشور به دریا چه فایده‌هایی دارد؟
- ۳- چرا ارمنستان بیشتر مواد اولیه‌ی کارخانه‌های خود را از خارج وارد می‌کند؟
- ۴- اگر روزی به کشور ارمنستان سفر کنید، چه غذایی سفارش می‌دهید و چه سوغاتی برای دوستانتان می‌آورید؟
- ۵- چرا به این کشور ارمنستان می‌گویند؟

کاربرگی شماره ی ۱۱

پاکستان، ترکمنستان

متن مربوط به پاکستان و ترکمنستان را بخوانید. با توجه به نقشه و متن به طور گروهی به پرسش‌ها پاسخ دهید.

(الف)

نقشه خوانی

- ۱- جلگه ی وسیع مرکزی پاکستان از آبرفت‌های کدام رود به وجود آمده است؟
- ۲- بندر مهم پاکستان در کناره ی اقیانوس هند چه نام دارد؟ چرا این بندر دارای اهمیت جهانی است؟

- ۳- چرا کشت برنج و پنبه در پاکستان رونق دارد؟
- ۴- فرض کنید دوست شما می خواهد به پاکستان سفر کند. یک سوغاتی را نام ببرید تا برای شما بیاورد.
- ۵- چرا کوه نوردان کشورهای مختلف به سفر به پاکستان علاقه مندند؟
- ۶- کشورهای ایران و پاکستان چه اشتراکاتی دارند؟

(ب)

نقشه خوانی

- ۱- صحرای بزرگی که بخش عمده ای از کشور ترکمنستان را فرا گرفته است، چه نام دارد؟
- ۲- رود آمو دریا به کدام دریاچه می ریزد؟
- ۳- پایتخت و یک شهر مهم ترکمنستان را نام ببرید.

- ۴- چرا قالی بافی از صنایع دستی عمده ی کشور ترکمنستان است؟
- ۵- مردم ترکمنستان به کدام ورزش علاقه ی زیادی دارند؟ چرا؟
- ۶- کشور ایران با کشور ترکمنستان چه اشتراکاتی دارد؟

کاربرگی شماره‌ی ۱۲

زندگی بر روی نواحی مختلف زمین

متن مربوط به شیوه‌های مختلف زندگی در قاره‌ی آسیا را بخوانید و جدول را کامل کنید.

مقایسه کنید.

نوع فعالیت	مسکن	تغذیه	پوشش گیاهی و زندگی جانوری	آب و هوا	ناحیه / کشور	
شکار					شمال سیبری	
			.....	.....	بیابان‌های عربستان	
		میوه‌های جنگلی سبزیجات		.....	جنگل‌های اندونزی	

فصل ۴ زیارت مکان های مقدّس

بازگشت از سفر حج

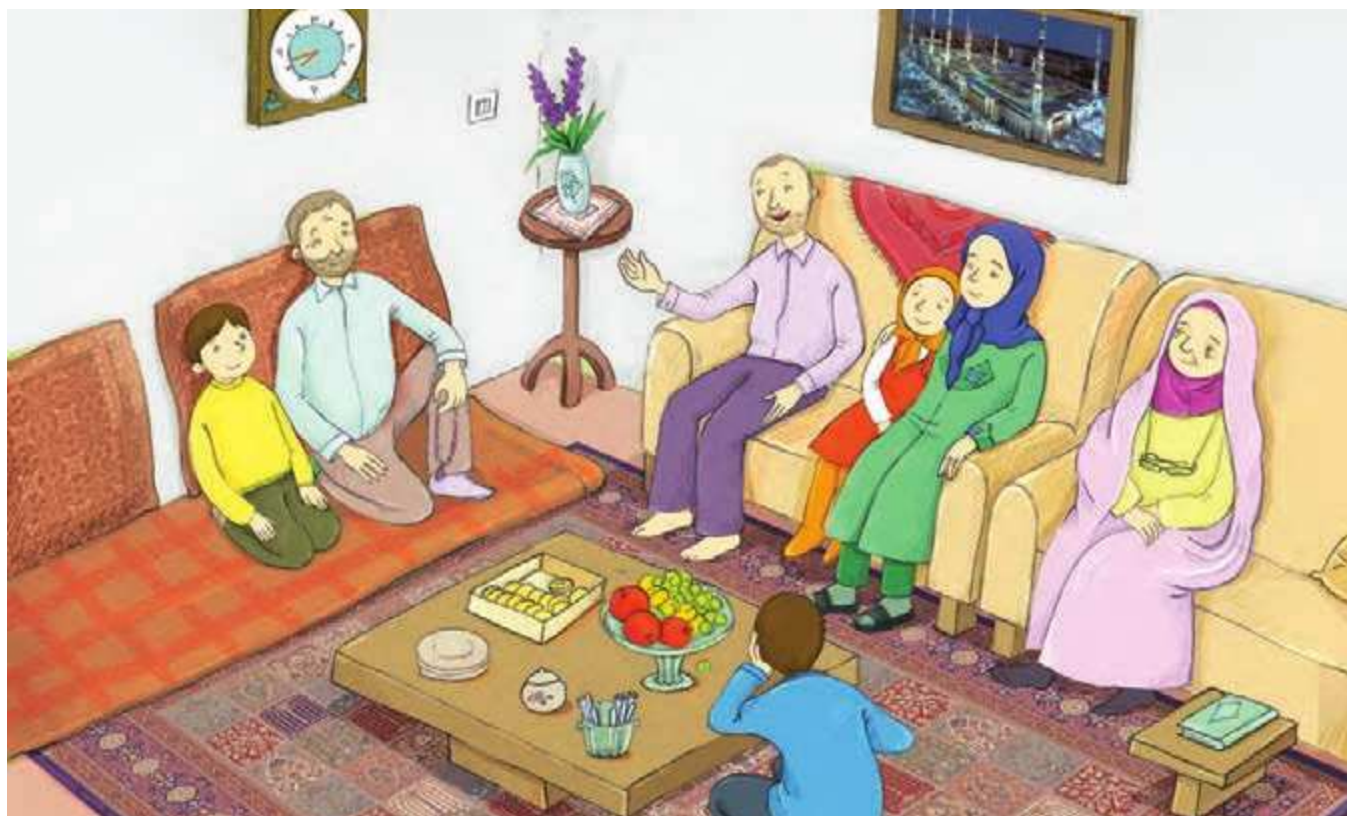
عصر پنج‌شنبه بود. در خانه‌ی سارا جنب و جوش زیادی برپا بود. آن شب قرار بود پدر و مادر سارا از سفر حج برگردند. همه‌ی فامیل در خانه‌ی آنها دور هم جمع شده بودند. عده‌ای داشتند خانه را برای ورود مسافران آماده می‌کردند و عده‌ای نیز برای استقبال به فرودگاه رفته بودند. سرانجام ماشینی که پدر و مادر سارا سوار آن بودند، وارد کوچه شد. بوی اسپند همه‌جا را پر کرده بود. سارا و برادرهایش مدتی بود پدر و مادرشان را ندیده بودند و دلشان برای آنها تنگ شده بود. وقتی پدر و مادر از ماشین پیاده شدند، بچه‌ها حلقه‌های گل را به گردنشان انداختند و گفتند: «پدر، مادر، زیارت قبول! رسیدن شما به خیر!» پدر و مادر هم بچه‌ها را با خوشحالی در آغوش گرفتند و بوسیدند.

دو روز گذشت و پدر و مادر کمی استراحت کردند. در روز سوم، بچه‌ها که دلشان می‌خواست درباره‌ی سفر حج بیشتر بدانند، دور آن دو جمع شدند.

سارا سؤال کرد: «پدر، شما به کشور عربستان رفته بودید؟»

خانه‌ی کعبه — مسجد الحرام

پدر پاسخ داد: «بله. ما به کشور عربستان رفتیم. در فرودگاه جدّه پیاده شدیم و به سمت مکه، حرکت کردیم. تمام راه بیابان بود. مکه و مدینه، مهم‌ترین شهرهای مقدّس مسلمانان جهان، در کشور عربستان قرار دارند».

برادر سارا پرسید: «چرا مکه شهری مقدّس است؟»
 پدر توضیح داد: «چون خانه‌ی کعبه در این شهر است. خانه‌ی کعبه در مسجد الحرام قرار دارد که بزرگ‌ترین و مهم‌ترین مسجد دنیاست. خانه‌ی کعبه قبله‌ی مسلمانان جهان است و ما هر روز به سمت آن نماز می‌خوانیم. در هنگام حج، ما خانه‌ی کعبه را طواف می‌کنیم؛ یعنی به دور آن می‌گردیم».

شبه جزیره ی عربستان

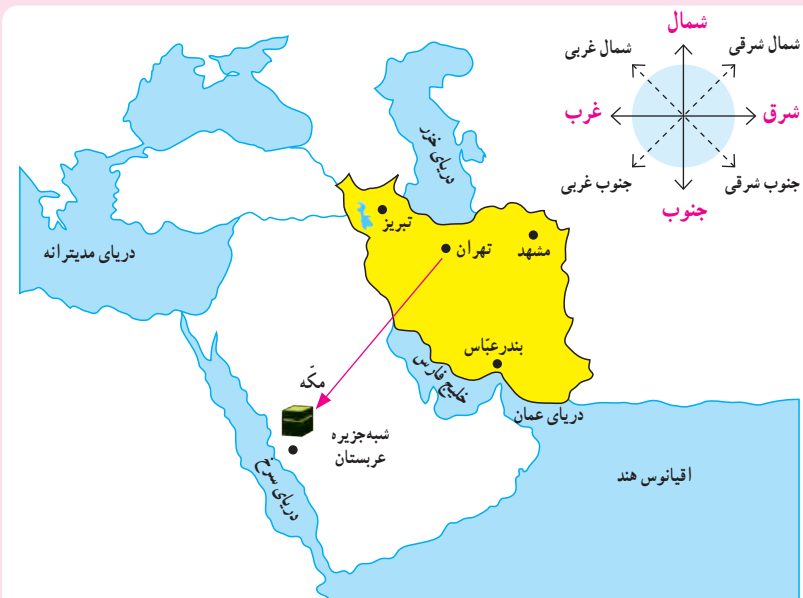

نقشه ی شماره ی ۱

به سرزمینی که از سه طرف به آب و از یک طرف به خشکی راه داشته باشد، شبه جزیره می گویند. در زمان ظهور اسلام، مهم ترین شهر عربستان مکه بود؛ زیرا این شهر بر سر راه کاروان های بازرگانی قرار داشت و خانه ی کعبه نیز در آن جا بود.

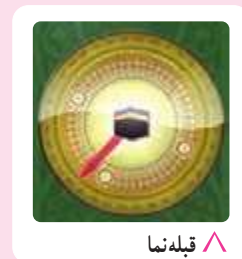
پیدا کردن جهت قبله

همه ی ما مسلمانان رو به قبله نماز می خوانیم. قبله ی ما خانه ی کعبه در مکه است. چون کشور عربستان در جنوب غربی ایران قرار دارد، ما در هر جای ایران که باشیم، اگر جهت جنوب غربی را پیدا کنیم، رو به قبله ایستاده ایم.

نقشه ی شماره ی ۲

برای پیدا کردن قبله می توانیم از قبله نما هم استفاده کنیم. قبله نما یک نوع قطب نما است. در ایران عقربه ی قبله نما سمت جنوب غربی را نشان می دهد.

▲ قبله نما

فعالیت

- ۱- با توجه به نقشه‌ی شماره‌ی ۱، دریا‌های اطراف شبه‌جزیره‌ی عربستان را نام ببرید.
- ۲- با توجه به توضیحات پدر سارا، بگویند عربستان چه نوع آب و هوایی دارد.
- ۳- روی نقشه‌ی شماره‌ی ۲، با علامت پیکان (←)، جهت قبله را در تبریز و بندرعباس و مشهد رسم کنید.

مادر سارا گفت: «بچه‌ها، غار حرا نیز در نزدیکی شهر مکه قرار دارد و از مکان‌های مقدّس است. پیامبر گرامی اسلام، حضرت محمد (ص)، برای راز و نیاز با خدا به این غار می‌رفت. در همین غار بود که از طرف خداوند به پیامبری مبعوث شد.

▲ منظره‌ی غار حرا در اطراف شهر مکه

▲ غار حرا

حضرت محمد (ص) پس از بعثت، مأموریت یافت که مردم را پنهانی به دین اسلام دعوت کند. او مدّت سه سال فقط خویشاوندان و آشنایان را به صورت مخفیانه به دین اسلام دعوت می‌کرد. جالب است بدانید زمانی که تعداد مسلمانان زیادتر شد، آنها برای انجام عبادت و دیدار یکدیگر به درّه‌ها و کوه‌های اطراف مکه می‌رفتند. بعد از سه سال، خداوند به پیامبر مأموریت داد تا همه‌ی مردم را آشکارا به اسلام دعوت کند.

پدر ادامه داد: «وقتی خبر ظهور اسلام در عربستان پیچید، کافران و ثروتمندان مکه از گسترش اسلام احساس خطر کردند. آنها نمی‌خواستند بت پرستی از میان برود و مردم با هم برابر باشند بلکه دوست داشتند همچنان با ظلم و ستم بر مردم حکومت کنند. از این رو، دور هم جمع شدند و ابتدا تصمیم گرفتند با دادن پول و مقام به حضرت محمد (ص) ایشان را از راه خدا بازدارند ولی پیامبر پیشنهاد کافران را نپذیرفت.

وقتی کافران فهمیدند که آن حضرت از مبارزه با بت پرستی دست برنمی‌دارد، به فکر آزار او و پیروانش افتادند. برخی از پیروان پیامبر، شدیدترین شکنجه‌ها را تحمل کردند اما بر سر ایمان خود باقی ماندند. حتّی بعضی از آنها در این راه شهید شدند. خود پیامبر نیز از این آزارها در امان نبود. کافران در گذرگاه‌ها و کوچه‌های خلوت به آن حضرت هجوم می‌بردند و او را با سنگ مجروح می‌کردند اما پیامبر با مهربانی، آنها را به راه خدا و دین اسلام دعوت می‌کرد.

آزار و اذیت کافران آن قدر زیاد بود که پیامبر به جمعی از مسلمانان دستور داد که به حبشه هجرت کنند؛ زیرا پادشاه کشور حبشه، مردی عادل بود و مسلمانان می‌توانستند در آن کشور، آزادانه زندگی کنند».

سارا گفت: «ما در کتاب هدیه‌های آسمان خواندیم که پیامبر و یارانش مجبور شدند به یکی از درّه‌های اطراف مکه به نام شعب آبی طالب بروند و سه سال در آنجا در کمال سختی زندگی کنند».

▲ شعب آبی طالب در حال حاضر

▲ تصویر شعب آبی طالب در زمان محاصره

مادر در حالی که عکسی را به بچه‌ها نشان می‌داد، خندید و گفت: «اتفاقاً هتل ما در نزدیکی شعب آبی طالب بود.»
 مادر ادامه داد: «پس از چندی کافران با هم پیمان بستند که رابطه‌ی خود را با مسلمانان قطع کنند و با آنها خرید و فروش و ازدواج نکنند. آنها همچنین عهدنامه‌ای نوشتند و آن را در خانه‌ی کعبه گذاشتند. پیامبر و یارانش سه سال در آن درّه زندگی می‌کردند. پس از این مدت، روزی پیامبر از جانب خدا آگاه شد که موربانه عهدنامه‌ی کافران را خورده است. ابوطالب (ع) عموی پیامبر، این خبر را به کافران داد و از آنان خواست که عهدنامه را بیاورند. همچنین گفت: «اگر محمد (ص) در مورد عهدنامه درست نگفته باشد، او را به شما تسلیم خواهم کرد». کافران رفتند و دیدند که پیامبر (ص) درست گفته است؛ بنابراین، به پیامبر و مسلمانان اجازه دادند که دوباره به مکه بازگردند.»
 در این هنگام، مادر بزرگ سارا گفت: «شام حاضر است. بچه‌ها، کمک کنید سفره را آماده کنیم. صلواتی بفرستید و بیایید». پدر و عمو با صدای بلند صلوات فرستادند.

فعالیت

۴- چرا کافران از گسترش دین اسلام احساس خطر می‌کردند؟

۵- پیامبر (ص) در برابر آزار و اذیت کافران چگونه رفتار می‌کرد؟

۶- رویدادهای زیر را به ترتیب روی خطّ زمان قرار دهید.

بعثت پیامبر

دعوت پیامبر به اسلام به طور پنهانی

هجرت گروهی از مسلمانان به حبشه

اقامت در شعب آبی طالب

دعوت پیامبر به اسلام به طور آشکار

۱

۲

۳

۴

۵

دعوت پیامبر به اسلام
به طور آشکار

مدینه، شهر پیامبر(ص)

بعد از شام، همه دور هم نشسته بودند و چای می نوشیدند. سارا به تابلوی نقش برجسته ی زیبایی که سوغاتی پدر و مادرش بود، اشاره کرد و پرسید: «اینجا کجاست؟»
 پدر پاسخ داد: «این تصویر دومین مسجد مهم مسلمانان یعنی مسجدالنبی است. مسجدالنبی در شهر مدینه قرار دارد. بچه ها، می دانید که ما چند روزی هم در مدینه بودیم.»

پدر ادامه داد: «نام قدیم این شهر یثرب است اما زمانی که پیامبر اکرم (ص) از مکه به مدینه هجرت کردند، نام این شهر به مدینه النبّی یا شهر پیامبر تغییر یافت.»

برادر سارا پرسید: «هجرت یعنی چه؟»

مادر جواب داد: «برایتان گفتم که آزار و اذیت کافران زیاد شد و گروهی از آنها تصمیم گرفتند پیامبر را شبانه در خانه شان به قتل برسانند. حضرت محمد (ص) به اراده ی خداوند از تصمیم آنها باخبر شد و ماجرا را با حضرت علی (ع) در میان گذاشت. حضرت علی (ع) داوطلب شد تا برای حفظ جان پیامبر، شب در بستر ایشان بخوابد و ایشان از مکه بیرون بروند و به مدینه سفر کنند.»

به سفر پیامبر از مکه به مدینه «هجرت» می گویند. با ورود پیامبر به مدینه، مسلمانان آن شهر به گرمی از ایشان استقبال کردند.

مبدأ تاریخ

هجرت پیامبر اکرم از مکه به مدینه، رویداد مهمی در تاریخ اسلام است؛ به همین دلیل، مسلمانان آن را مبدأ تاریخ خود قرار داده‌اند.

وقتی می‌گوییم سال ۱۳۹۰ هجری شمسی (خورشیدی) یعنی ۱۳۹۰ سال شمسی از هجرت پیامبر از مکه به مدینه گذشته است.

۱- شما در چه سالی به دنیا آمده‌اید؟ (۱۳۰۰۰۰ هجری شمسی) در زمان تولد شما چند سال شمسی از هجرت پیامبر از مکه به مدینه می‌گذشته است؟

۲- اکنون چه سالی است؟ (۱۴۰۰۰۰ هجری شمسی) چند سال شمسی از هجرت پیامبر از مکه به مدینه گذشته است؟

۳- یک قرن، ۱۰۰ سال است. آیا می‌توانید بگویید حدود چند قرن از هجرت پیامبر گذشته است؟

نخستین کار پیامبر در شهر مدینه، ساختن مسجد و سپس تشکیل حکومت اسلامی بود. مسجد علاوه بر محلّ عبادت و نماز، مکانی برای آموزش و تربیت، داوری و حلّ اختلافات، مشورت و تصمیم‌گیری درباره‌ی مسائل مهم بود». مادر ادامه داد: «پیامبر جنگ و خونریزی را دوست نداشت، اما چون می‌دید که دشمنان از مخالفت با مسلمانان و اذیت و آزار آنها دست برنمی‌دارند، به فرمان خدا برای حفظ دین و دفاع از مسلمانان بارها با دشمنان جنگید. به این نوع جنگ «جهاد در راه خدا» می‌گویند. مهم‌ترین جنگ‌هایی که پیامبر در آنها شرکت داشت عبارت‌اند از: بدر، احد و خندق با احزاب».

پدر گفت: «دعوت به اسلام هر روز با استقبال بیشتری روبه‌رو می‌شد؛ با وجود این، کافران از مخالفت و جنگ با مسلمانان دست برنمی‌داشتند. سرانجام، پیامبر با سپاهی عظیم به طرف مکه حرکت کرد. ابوسفیان که سردسته‌ی مخالفان پیامبر در مکه بود، با دیدن لشکر نیرومند اسلام فهمید که مقاومت بی‌نتیجه است و اعلام کرد که مسلمان شده است. به دنبال او، مخالفان دیگر نیز تسلیم شدند و به این ترتیب، مسلمانان بدون جنگ و خونریزی، شهر مکه را فتح کردند.

پس از فتح مکه، حضرت محمد (ص) وارد خانه‌ی کعبه شد؛ بت‌ها را شکست و از آنجا بیرون ریخت و دستور داد که بر بام کعبه اذان بگویند.

پیامبر اسلام در ۶۳ سالگی در شهر مدینه، رحلت فرمود. آرامگاه ایشان در مسجدالنبی است.

پیامبر اکرم (ص) با رفتار و کردار نیکوی خود به مردم درس می‌داد. ایشان مانند مردم عادی زندگی می‌کرد.

خانه، غذا و لباسش ساده بود. هرگز خود را از دیگران برتر نمی دانست. نسبت به دوستان و مؤمنان، مهربان و نسبت به کافران و دشمنان، سرسخت بود و کودکان را بسیار دوست داشت. پیامبر همواره با چهره‌ی خندان و اخلاق خوش با مردم روبه‌رو می‌شد. رفتار و کردار ایشان بهترین سرمشق و الگو برای ماست».

▲ مسجد النبی، نمای داخلی

▲ مسجد النبی، نمای بیرونی

زمان زیادی از شب گذشته بود اما بچه‌ها همچنان با اشتیاق به حرف‌های پدر و مادرشان گوش می‌دادند. مادر به آنها گفت: «بچه‌ها، خیلی از وقت خوابتان گذشته است».

سارا گفت: «مادر! پدر! خوش به حالتان! چه سفر خوبی داشته‌اید! کاش روزی ما هم خانه‌ی خدا را زیارت کنیم».

فعالیت

- ۱- دو مسجد مهم مسلمانان جهان را نام ببرید.
- ۲- فعالیت شماره‌ی ۳ به کار ببندیم صفحه‌ی ۱۰۸ را انجام دهید.
- ۳- چند ویژگی اخلاقی پیامبر (ص) را بیان کنید.

سفر به کربلا (۱)

عصر یک روز عماد با خوشحالی فراوان به خانه آمد و با صدایی بلند و شاد گفت: «مادر جان سلام! خیلی خوشحالم! زیارت کربلا نصیب من شده است! خدا را شکر!»

رضا، برادر عماد، از اتاق بیرون دوید. مادر نیز جلو آمد و گفت: «راستی؟ می‌خواهی بروی کربلا؟» عماد با هیجان توضیح داد: «من و هم‌کلاسی‌ام مسعود، در مسابقه‌ی علمی دانشگاه اول شدیم. «روباتی» که ساخته بودیم بالاترین امتیاز را آورد. یکی از جوایز آن مسابقه هم سفر به کربلا بود. ما هفته‌ی آینده عازم کربلا هستیم.»

عماد دانشجوی رشته‌ی مهندسی مکانیک بود و از کودکی به تحقیق و کارهای علمی علاقه‌ی زیادی داشت. مادر رو به عماد کرد و گفت: «پسر، موفقیت تو را تبریک می‌گویم. خوش به حالت که چنین سعادت‌ی نصیب شده است! پدرت چقدر از شنیدن این خبر خوشحال می‌شود. باید خودت را برای این سفر مقدس آماده کنی.»

رضا پرسید: «کربلا کجاست؟ خیلی دور است؟»

عماد گفت: «کربلا در کشور همسایه‌ی ایران، عراق قرار دارد. هم از راه زمینی و هم از راه هوایی می‌توان به عراق سفر کرد. ما از راه هوایی یعنی با هواپیما می‌رویم.»

رضا با هیجان گفت: «پس به یک کشور دیگر می‌روی؟» و عماد با خوشحالی جواب داد: «بله ... اما قبل از سفر باید اطلاعاتی درباره‌ی آنجا به دست بیاورم. اگر تکالیف را انجام داده‌ای بیا در اینترنت جست‌وجو کنیم. می‌خواهم نقشه‌ی عراق و موقعیت مکان‌های زیارتی آنجا را ببینم.»

جمهوری عراق

عراق، همسایه‌ی غربی ایران است.

بیشتر خاک عراق را زمین‌های کم‌ارتفاع و پست جلگه‌ای تشکیل می‌دهد و فقط قسمت کوچکی از شمال این کشور، کوهستانی است. جلگه‌ی پهناور عراق از آبرفت دو رود پرآب دجله و فرات تشکیل شده است. آب و هوای عراق بسیار گرم و خشک است و در تابستان‌ها، دمای هوا به بالاتر از 40° درجه‌ی سانتی‌گراد می‌رسد. البته در نواحی کنار دریا هوا گرم و مرطوب است.

عراق کشوری نفت خیز است و از تولید و صادرات نفت، درآمد زیادی دارد.

مهم ترین محصول کشاورزی عراق، خرماست و در این کشور، نخلستان های زیادی وجود دارد.

∧ بندر بصره

بیشتر مردم عراق مسلمان اند و بیش از نیمی از جمعیت این کشور را شیعیان تشکیل می دهند. اکثر مردم عراق به زبان عربی صحبت می کنند.

مردم عراق در سال های حکومت «صدام»، حاکم ظالم این کشور، زندگی سختی داشتند. حکومت صدام در سال ۱۳۵۹ به کشور ما حمله کرد و باعث شروع جنگی شد که هشت سال طول کشید. حکومت صدام، پس از اشغال نظامی کشور عراق توسط آمریکا سرنگون شد.

∧ حضور نظامیان خارجی در عراق

از زمان اشغال عراق توسط آمریکا تاکنون نیز، مردم عراق به دلیل جنگ های داخلی و حضور گروه های خارجی و نظامیان آمریکایی، در ناامنی به سر می برند و وضع اقتصادی و اجتماعی مناسبی ندارند.

حدود چهار هزار سال پیش، تمدن های بزرگی مانند سومر، آكد و آشور در سرزمین بین النهرین (میان دو رود دجله و فرات) به وجود آمدند. به همین دلیل، در این کشور بناها و آثار باستانی زیادی وجود دارد.

∧ شهر تاریخی نمرود در نزدیکی موصل

∧ یکی از غذاهای محلی عراق

غذای مشهور مردم عراق «المطَبک» است که از گوشت و برنج تهیه می شود. نوعی شیرینی هم که با آرد، روغن، شکر، خرما و کنجد درست می شود، در بین بچه ها طرفداران زیادی دارد.

فعالیت

- ۱- متن درس جمهوری عراق را مطالعه کنید و کاربرگه شماره ۱ (۱۳) را در کلاس انجام دهید.

سفر به کربلا (۲)

یک هفته از سفر عماد می‌گذشت. رضا بی‌صبرانه منتظر بازگشت برادرش بود. او و خواهرانش دیده بودند که عماد چقدر مشتاق سفر کربلاست. برای همین، خیلی دوست داشتند بدانند که او آن هفته را چگونه گذرانده و از چه جاهایی دیدن کرده است.

روزی که قرار بود عماد از سفر برگردد، اعضای خانواده و بعضی از خویشان و دوستان برای استقبال از او به فرودگاه رفتند. رضا دلش می‌خواست از همان فرودگاه سؤال‌هایش را شروع کند ولی صبر کرد تا به خانه برسند و برادرش هم کمی استراحت کند.

پس از نماز ظهر و خوردن ناهار، همه‌ی اعضای خانواده دور هم نشستند و منتظر شدند تا عماد برایشان حرف بزند. عماد سوگاتی‌هایی را که برای رضا و خواهرانش آورده بود به آنها داد و بچه‌ها هم تشکر کردند.

رضا پرسید: «شما از اینجا به بغداد پایتخت عراق رفتید؟»

عماد گفت: «نه. ما در فرودگاه نجف از هواپیما پیاده شدیم و سه روز اول را در نجف بودیم. آرامگاه مقدس امام اول ما، حضرت علی (ع)، در این شهر قرار دارد. در نجف وقتی به مهمان‌سرا رسیدیم، وسایلمان را در اتاق‌ها گذاشتیم؛ غسل زیارت کردیم و با وضو به حرم امام علی (ع) رفتیم. من در حرم امام علی (ع) برای همه دعا کردم. در روزهایی که در نجف بودیم، برای نماز خواندن به حرم می‌رفتیم. من در آنجا دعا کردم که به یاری خدا بتوانیم رفتار و گفتار امام علی (ع) را در زندگی خود سرمشق قرار دهیم.»

رضا گفت: «من درباره‌ی زندگی حضرت علی (ع) و رویدادهای زمان ایشان مطالعه کرده‌ام.»

جامعه‌ی اسلامی بعد از پیامبر

خلافت ابوبکر

پس از رحلت پیامبر گرامی اسلام حضرت محمد (ص)، میان گروه‌هایی از مسلمانان، بر سر جانشینی (خلافت) آن حضرت اختلاف پیدا شد. البته پیامبر اکرم (ص) در آخرین سفرش به مکه، در محلی به نام غدیر خم، حضرت علی (ع) را به‌عنوان جانشین خود معرفی کرده بودند. بنابراین، گروهی حضرت علی (ع) را جانشین آن حضرت می‌دانستند. سرانجام، ابوبکر به خلافت انتخاب شد. گروهی از مردم با ابوبکر بیعت کردند؛ یعنی، با او پیمان بستند که از دستوراتش پیروی کنند. حضرت علی (ع) و یارانش برای اینکه در میان مسلمانان اختلاف ایجاد نشود، سکوت کردند.

خلافت عمر و عثمان

بعد از ابوبکر، عمر خلیفه شد. در زمان عمر، مسلمانان سرزمین‌های زیادی از جمله ایران را به قلمرو اسلام افزودند. پس از ده سال خلافت، توسط یکی از مخالفانش مجروح شد و چند روز بعد درگذشت. پس از عمر، عثمان به خلافت رسید. در زمان خلافت او بعضی از حاکمان شهرها به مردم ستم می‌کردند. مردم از عثمان خواستند تا آن حاکمان را از کار برکنار کند ولی او به خواسته‌ی آنها توجهی نکرد. سرانجام، گروهی از مخالفان، خانه‌ی عثمان را محاصره کردند. حضرت علی (ع) تلاش زیادی کرد که مخالفان را آرام کند اما آنها به خانه‌ی عثمان حمله کردند و او را کشتند.

خلافت حضرت علی (ع)

پس از کشته شدن عثمان، مسلمانان با خواهش و اصرار از حضرت علی (ع) خواستند که خلافت را بپذیرد و با اشتیاق با حضرت علی (ع) بیعت کردند. حضرت علی (ع) شهر کوفه را که در عراق قرار داشت مرکز خلافت خود قرار داد. آن حضرت همانند محرومان و مستضعفان زندگی ساده‌ای داشت؛ برای اجرای عدالت تلاش می‌کرد و دست ستمگران را از بیت‌المال کوتاه کرد. به همین دلیل، با شروع خلافت حضرت علی (ع) و آشکار شدن شیوه‌ی حکومت او، برخی از سوجدویان بیعت خود را شکستند و به مخالفت و جنگ با آن حضرت پرداختند اما سرانجام، شکست خوردند.

∧ حرم حضرت علی (ع)، شهر نجف

به چهار نفر خلفایی که پس از پیامبر اکرم (ص) زمامداری مسلمانان را به عهده گرفتند، خلفای راشدین یا خلفای نخستین می‌گویند.

جنگ صفین

پس از مدتی همه‌ی سرزمین‌های اسلامی، به جز شام (سوریه)، پیرو حضرت علی (ع) شدند. در آن زمان، معاویه پسر ابوسفیان، حاکم شام بود. حضرت علی (ع) معاویه را که مردی ستمگر بود، از حکومت شام

توجه: همکار گرامی این بخش برای مطالعه و استخراج اطلاعات مورد نیاز فعالیت مربوط طراحی شده و طرح پرسش از آن در آزمون‌های کتبی و شفاهی فقط به‌صورت کتاب باز و در اختیار گذاشتن متن مجاز است.

برکنار کرد اما معاویه از این دستور سرپیچی کرد و همچنان در شام ماند و به مخالفت با امام علی (ع) ادامه داد. سرانجام، میان امام علی (ع) و معاویه جنگ درگرفت. در روز آخر جنگ، چون پیروزی سپاهیان حضرت علی (ع) قطعی بود، معاویه پریشان شد و از مشاور حيله گر خود، عمرو عاص، خواست تا هرچه زودتر چاره‌ای بیندیشد. عمرو عاص به لشکریان پیشنهاد کرد که قرآن‌ها را بر سر نیزه‌ها کنند و فریاد بزنند: «ما همه پیرو این کتابیم و نباید با هم جنگ کنیم». برخی از سپاهیان امام علی (ع) این پیشنهاد را پذیرفتند و از جنگ دست کشیدند. حضرت علی (ع) سعی کرد فریب خوردگان سپاه را از حيله دشمن آگاه کند اما موفق نشد.

سرانجام، قرار شد از هر دو سپاه نماینده‌ای انتخاب شود؛ دو نماینده با هم گفت‌وگو کنند و حکمی بدهند. حضرت علی (ع) و معاویه هم این حکم را بپذیرند.

معاویه، عمرو عاص را که مردی حيله گر بود، انتخاب کرد. گروهی از سپاهیان فریب خورده‌ی امام علی (ع) برخلاف نظر آن حضرت، «ابوموسیٰ اشعری» را که مردی ساده لوح بود، به عنوان نماینده‌ی خود انتخاب کردند. هنگام مذاکره، عمرو عاص، ابوموسیٰ اشعری را فریب داد و به او گفت: «بیا هم معاویه و هم علی را از خلافت برکنار کنیم.» ابوموسیٰ پذیرفت و برکناری حضرت علی (ع) را از خلافت اعلام کرد اما عمرو عاص زیر قول خود زد و اعلام کرد که معاویه، خلیفه‌ی مسلمانان است.

خوارج

پس از آنکه عمرو عاص توانست ابوموسیٰ را فریب دهد و معاویه را به عنوان خلیفه معرفی کند، گروهی از سپاهیان حضرت علی (ع)، به جای پذیرش اشتباه خود، از اطاعت آن حضرت سرپیچی کردند و با او دشمن شدند. این گروه، که خوارج نامیده شدند، خلافت معاویه را نیز قبول نداشتند.

خوارج که مردمی بی رحم و نادان بودند، از آن پس به آزار و کشتار مسلمانان پرداختند. عاقبت، حضرت علی (ع) ناچار شد با خوارج بجنگد. در پایان این جنگ (جنگ نهروان) حضرت علی (ع) پیروز شد. خلافت حضرت علی (ع) تقریباً پنج سال طول کشید. در این دوره آن حضرت لحظه‌ای از آشوب دشمنان در امان نبود اما در همین مدت کوتاه توانست عدالت را در جامعه برقرار کند و ظلم و ستم را براندازد.

حضرت علی (ع) یاور و پشتیبان مظلومان و یتیمان و نمونه‌ی کامل شجاعت و ایمان بود. او بار دیگر روش پیامبر و دین اسلام را زنده کرد.

شهادت امام علی (ع)

▲ مرقد مطهر حضرت علی (ع)

پس از شکست سخت خوارج در جنگ نهروان، یکی از آنها مأمور کشتن حضرت علی (ع) شد. او که این ملجم نام داشت، در سحرگاه روز ۱۹ رمضان سال چهارم هجری، هنگامی که حضرت علی (ع) در مسجد کوفه مشغول خواندن نماز صبح بود، با شمشیر زهرآلود خود ضربه‌ای به سر آن حضرت زد. حضرت علی (ع) دو روز بعد، در ۲۱ رمضان به شهادت رسید.

خلافت امام حسن (ع)

پس از شهادت حضرت علی (ع)، پیروان آن حضرت با پسر بزرگ ایشان، امام حسن (ع)، بیعت کردند. معاویه از این موضوع آگاه شد و با تعداد زیادی از سپاهیان به سمت عراق حرکت کرد. امام حسن (ع) نیز آماده‌ی جنگ شد اما بسیاری از سپاهیان او را افراد منافق یا سست‌ایمان تشکیل می‌دادند. معاویه با وعده‌ی پول و مقام، میان افراد سپاه امام حسن (ع) اختلاف ایجاد کرد و برخی از آنها را از دور ایشان پراکنده کرد. با وجود این، چون از جنگ می‌ترسید، نامه‌ای برای امام فرستاد و از او خواست که با وی صلح کند. امام حسن (ع) پیشنهاد صلح را با شرایطی که به نفع مسلمانان بود، پذیرفت. اما معاویه به شرایط صلح‌نامه عمل نکرد.

تأسیس حکومت بنی‌امیه

پس از مدتی، امام حسن (ع) به تحریک معاویه، مسموم شدند و به شهادت رسیدند. معاویه برخلاف شرایط صلح‌نامه، از بیت‌المال برای خود درباری باشکوه ساخت؛ فرزندش، یزید، را به جانشینی خود برگزید و حکومت بنی‌امیه (امویان) را تأسیس کرد.

فعالیت

۱- کاربرگه‌ی شماره‌ی ۱۶ را انجام دهید.

وقتی صحبت‌های عماد درباره‌ی زیارت امام علی (ع) در نجف به پایان رسید، پدر گفت: «عماد جان، حالا از کربلا برایمان بگو. من یاد سفر چند سال پیش خودم افتادم». عماد گفت: «کربلا در این فصل بسیار گرم و خشک و سوزان است. وقتی با ماشین در جاده به سمت کربلا حرکت می‌کردیم، به یاد روز عاشورا افتادم. در کربلا، حرم حضرت امام حسین (ع) و حرم حضرت ابوالفضل (ع) را زیارت کردیم. من در این سفر همواره فکر می‌کردم که چه خوب است ما پیام واقعه‌ی عاشورا را بفهمیم و به آن عمل کنیم».

رضا پرسید: «پیام واقعه‌ی عاشورا چیست؟»

عماد گفت: «پس از شهادت امام حسن (ع)، برادرش، امام حسین (ع) به امامت شیعیان رسیدند. در زمان امامت ایشان یزید، پسر معاویه، که مردی فاسد و ستمگر بود به حکومت رسید. یزید به‌طور آشکار گناه می‌کرد و دستورهای اسلام را زیر پا می‌گذاشت. او در ابتدای حکومت خود سعی کرد به زور از امام حسین (ع) بیعت بگیرد اما امام نپذیرفت. امام حسین (ع) می‌دید که دستورات اسلام و روش پیامبر (ص) به فراموشی سپرده شده است. حاکمان به ظلم و ستم مشغول اند و از بیت‌المال - که متعلق به همه‌ی مردم است - برای خود کاخ‌هایی درست کرده‌اند.

سرانجام در روز دهم محرم (عاشورا) سال ۶۱ هجری، امام و یاران اندک ولی با ایمانش در صحرای کربلا در برابر لشکر بی‌شمار دشمن ایستادند. جنگ از بامداد آغاز شد و تا بعد از ظهر ادامه داشت. در این روز،

امام حسین (ع) و یاران بزرگوارش تا آخرین نفس شجاعانه جنگیدند. دلاوری آنان در این جنگ، در تاریخ جهان بی نظیر است. آن حضرت در مورد دلیل قیام خود فرموده‌اند: «من برای زنده نگه داشتن دین اسلام و امر به معروف و نهی از منکر قیام کرده‌ام.»
 واقعه‌ی عاشورا نه تنها خاندان بنی امیه را رسوا کرد و ظلم و فساد آنها را آشکار کرد بلکه سرمشق خوبی برای قیام علیه همه‌ی ظالمان در طول تاریخ شد.»

▲ بین الحرمین کربلا، حرم امام حسین (ع) و حضرت ابوالفضل (ع)

فعالیت

- ۲- چرا امام حسین (ع) علیه حکومت یزید قیام کرد؟
- ۳- شما از واقعه‌ی عاشورا چه پیامی دریافت کردید؟ بیان کنید.
- ۴- کاربرگه‌های شماره‌ی ۱۴ و ۱۵ را انجام دهید.

به کار بندیم

▲ قبله‌نما

۱- به کمک معلم، جهت قبله را در چند جای مدرسه پیدا کنید.

۲- یکی از خاطره‌های خود را از یک روز همکاری در مراسم روز تاسوعا یا عاشورا بنویسید یا نقاشی کنید. نمایشگاهی از این آثار در مدرسه برپا کنید.

۳- اگر یکی از اعضای خانواده یا فامیل شما به سفر حج رفته، نام مکان‌هایی را که از آنها بازدید کرده است، بپرسید و بنویسید.

۴- روزهای ۱۷ ربیع‌الاول و ۲۷ رجب را در تقویم پیدا کنید و بگویید چه مناسبتی است.

۵- یکی از سخنان ارزشمند حضرت علی (ع) را جست‌وجو کنید و بنویسید.

۶- در سال‌های اخیر، عده‌ی زیادی از شیعیان و علاقه‌مندان امام حسین (ع) از ایران و سایر کشورهای جهان در سالگرد چهلمین روز شهادت ایشان (روز اربعین) به زیارت آن حضرت می‌روند. آنها در یک راه‌پیمایی بزرگ به سوی کربلا حرکت می‌کنند. در مسیر راه‌پیمایی، دسته‌های عزادار عراقی و هیئت‌های عزادار از سایر کشورها از زائران امام حسین (ع) استقبال و پذیرایی می‌کنند. اگر شما نیز همراه با اعضای خانواده‌تان در راه‌پیمایی اربعین در عراق شرکت کرده‌اید، خاطرات خود و آنان را از این راه‌پیمایی برای هم‌کلاسی‌هایتان بیان کنید و درباره‌ی اخلاق نیکو، همدلی و مهربانی مسلمانان نسبت به یکدیگر در این سفر توضیح دهید. اگر عکس یا فیلمی هم از این مراسم دارید، به کمک معلم آن را در کلاس نمایش دهید.

کاربرگی شماره‌ی ۱۳

عراق

متن مربوط به جمهوری عراق را بخوانید و با توجه به نقشه و متن، به طور گروهی به پرسش‌ها پاسخ دهید.

نقشه‌خوانی

- ۱- کشور عراق به کدام دریا راه دارد؟
- ۲- مهم‌ترین بندر عراق چه نام دارد؟
- ۳- جلگه‌ی پهناور عراق از آبرفت کدام رودها پدید آمده‌است؟
- ۴- دو شهر عراق را که چاه نفت دارند، نام ببرید.
- ۵- شهرهای مقدّس و زیارتی عراق را نام ببرید.

- ۶- با توجه به نقشه‌ی روبه‌رو :
الف) نام رودها را بنویسید.
ب) بگویید کدام رود از داخل ایران به اروندرود می‌ریزد.

- ۷- ایران و عراق در صادرات کدام کالا، شبیه به هم هستند؟
- ۸- چرا کشور عراق آثار باستانی زیادی دارد؟
- ۹- چرا مردم عراق در شرایط سختی زندگی می‌کنند؟

خط زمان تاریخ اسلام

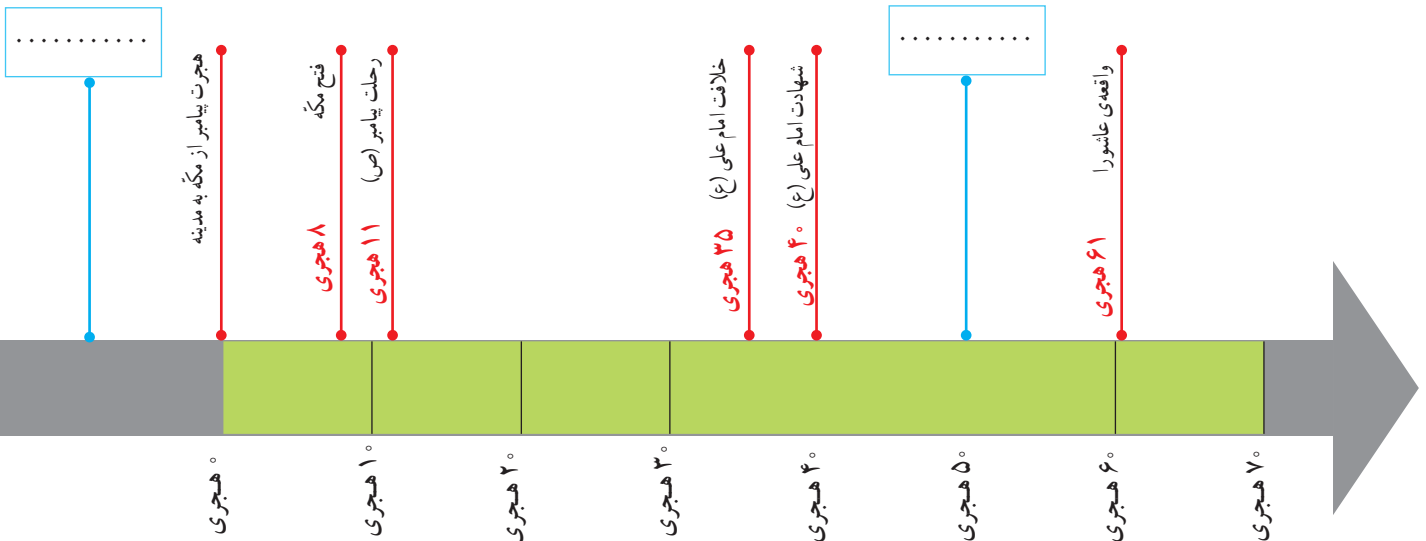
با توجه به خط زمان، به سؤال‌های زیر پاسخ دهید.

- ۱- فتح مکه چند سال پس از هجرت پیامبر (ص) از مکه به مدینه اتفاق افتاد؟
- ۲- واقعه‌ی عاشورا چند سال پس از هجرت پیامبر (ص) از مکه به مدینه اتفاق افتاد؟
- ۳- امام علی (ع) چند سال پس از رحلت پیامبر (ص) به خلافت رسید؟ حساب کنید.
- ۴- دو مورد از نوشته‌های زیر را انتخاب کنید و در خانه‌های خالی قرار دهید.

جنگ صفین

شهادت امام حسن (ع)

بعثت پیامبر (ص)

کاربرگی شماره‌ی ۱۵

شخصیت‌های تاریخ اسلام

هر کلمه را به جمله یا عبارت مربوط به آن وصل کنید.

به جای پیامبر (ص) در بستر خوابید تا ایشان را از حمله‌ی دشمنان حفظ کند.

عمرو عاص

سردسته‌ی مشرکان بود که با پیامبر (ص) مخالفت می‌کرد.

امین

حضرت خدیجه (س)

فردی حيله‌گر که در جنگ صفین میان سپاهیان امام علی (ع) تفرقه انداخت.

امام علی (ع)

لقب حضرت محمد (ص) در کودکی و نوجوانی

معاویه

حکومت بنی‌امیه را تأسیس کرد.

حضرت ابوالفضل (ع)

امام حسن (ع)

برادر امام حسین (ع) بود که در واقعه‌ی عاشورا به یاری ایشان شتافت.

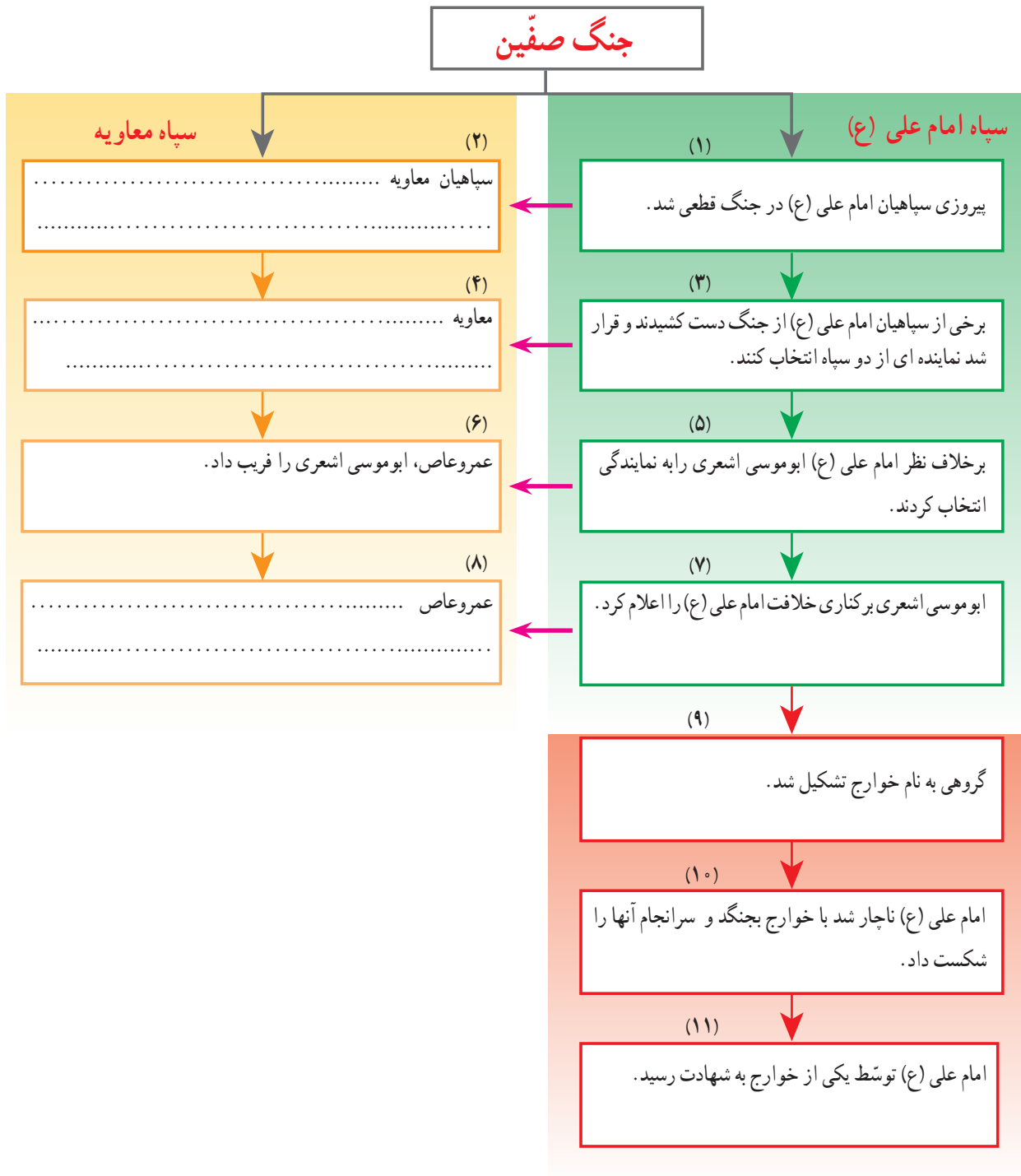
حضرت فاطمه (س)

اولین زنی که دعوت پیامبر اسلام (ص) را پذیرفت و مسلمان شد.

ابوسفیان

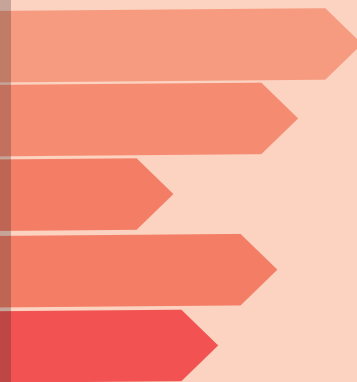
جنگ صفین

متن درس را مطالعه کنید و سپس ستون‌های خالی را کامل کنید.

فصل ۵ ایران بعد از اسلام

ایرانیان مسلمان حکومت تشکیل می‌دهند

در سال گذشته خواندید که با ورود عرب‌های مسلمان به ایران، حکومت ساسانیان منقرض شد. مردم ایران هم که از حکومت ساسانی ناراضی بودند، با شنیدن پیام‌های دین اسلام، به تدریج مسلمان شدند. با ورود اسلام به سرزمین ما، دوره‌ی جدیدی در تاریخ ایران آغاز شد و ایران جزء سرزمین‌های اسلامی قرار گرفت.

▲ به پیروان ابومسلم، سیاه‌جامگان می‌گفتند؛ زیرا اغلب لباس سیاه می‌پوشیدند.

تشکیل حکومت بنی‌عبّاس

همان‌طور که در درس پیش خواندید، خلفای بنی‌امیه قوانین و عدالت اسلامی را رعایت نمی‌کردند؛ امامان را به شهادت می‌رساندند و نژاد عرب را از بقیه‌ی نژادها برتر می‌دانستند. در نتیجه، قیام‌های زیادی علیه بنی‌امیه صورت گرفت.

یکی از گروه‌های ناراضی، خاندان بنی‌عبّاس بود. بنی‌عبّاس با تبلیغات زیاد، طرف‌دارانی در میان ایرانیان پیدا کرده بودند. آنها می‌گفتند که می‌خواهند با ظلم و ستم مبارزه کنند و انتقام خون امام حسین (ع) و یارانش را بگیرند. ابومسلم خراسانی یکی از ایرانیانی بود که فرماندهی گروه‌های ناراضی را به‌عهده داشت. او در چند جنگ، سپاهیان بنی‌امیه را شکست داد و به این ترتیب خاندان بنی‌عبّاس به حکومت رسیدند.

پس از مدتی، خاندان بنی‌عبّاس هم ستمگری را آغاز کردند. آنها نیز به دستورات اسلام توجهی نداشتند و امامان شیعه و پیروان آنها را اذیت و آزار می‌کردند.

مرکز اصلی حکومت بنی‌عبّاس در بغداد بود و خلفای عبّاسی بر بیشتر سرزمین‌های اسلامی، از جمله ایران، حکومت می‌کردند.

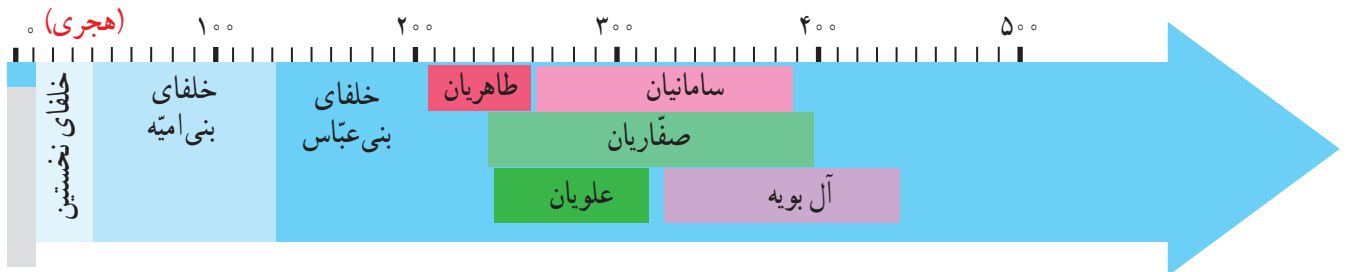

▲ مرقد مطهر امام موسی کاظم (ع) و امام محمد تقی (ع) در کاظمین، عراق؛ این دو امام به دست بنی‌عبّاس به شهادت رسیدند.

بنی‌عبّاس شیوه‌ی درست کشورداری را نمی‌دانستند؛ به همین دلیل، اغلب وزیران خود را از میان ایرانیان انتخاب می‌کردند تا بتوانند بر قلمرو پهن‌اورشان حکومت کنند.

حکومت‌های ایرانی

از اوایل قرن سوم هجری، ایرانیان به تدریج در بخش‌های مختلف ایران، حکومت‌هایی تشکیل دادند. البته این حکومت‌ها در قلمرو خلافت عباسیان قرار داشتند و جزئی از آن به شمار می‌رفتند. به نقشه‌ها و نمودار خطّ زمان توجه کنید و حکومت‌های ایرانی این دوره را نام ببرید.

بعضی از این حکومت‌ها با خلفای بنی عباس رابطه‌ی دوستانه‌ای داشتند و بعضی بر علیه خلفا بر می‌خاستند. آل بویه دشمن خلیفه‌ی عباسی بودند. یکی از فرمانروایان آل بویه توانست بغداد را فتح کند و خلیفه‌ی عباسی را به زندان بیندازد. علویان و آل بویه پیرو مذهب شیعه بودند.

■ بایتخت ■ قلمرو طاهریان

■ بایتخت ■ قلمرو صفاریان

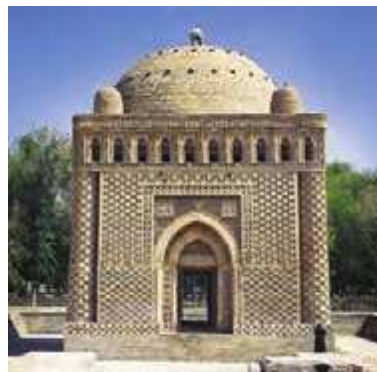
■ پایتخت   قلمرو سامانیان

■ پایتخت   قلمرو علویان   قلمرو آل بویه

△ مجسمه‌ی یعقوب لیث صفاری،
زابل (سیستان و بلوچستان)

△ مقبره‌ی امیر اسماعیل سامانی، بخارا، کشور
ازبکستان

△ ظرف سفالی کشف شده از دوره‌ی طاهریان در
نیشابور (خراسان رضوی)

▲ آرامگاه ناصرالحق أطرش، از امیران دوره‌ی علوی،
آمل (استان مازندران)

▲ بند امیر در فارس که به دستور عضدالدوله (آل بویه)
ساخته شد. (استان فارس)

رونق فرهنگ و هنر در دوره‌ی حکومت‌های ایرانی

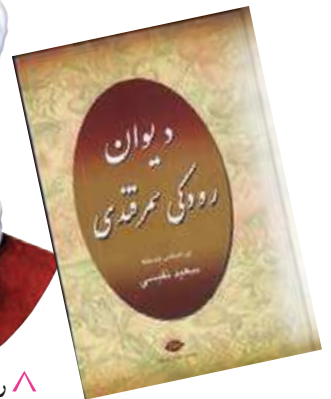
برخی از حکومت‌های ایرانی مانند سامانیان و صفاریان، به زبان فارسی اهمیت زیادی می‌دادند و شاعران و دانشمندان را تشویق می‌کردند. رودکی شاعر معروف دوره‌ی سامانیان بود. فرمانروایان آل بویه و طاهریان به عمران و آبادی علاقه‌ی زیادی داشتند و از کشاورزان حمایت می‌کردند. فرمانروایان آل بویه بیمارستان مهمی در بغداد تأسیس کردند و به آموزش علم طب پرداختند. ابوعلی سینا دانشمند بزرگ ایرانی، وزیر یکی از شاهزادگان آل بویه بود. در زمان آل بویه مراکز علمی شیعه گسترش یافت.

▲ ابوعلی سینا، فیلسوف و پزشک ایرانی

▲ رودکی، پدر شعر فارسی

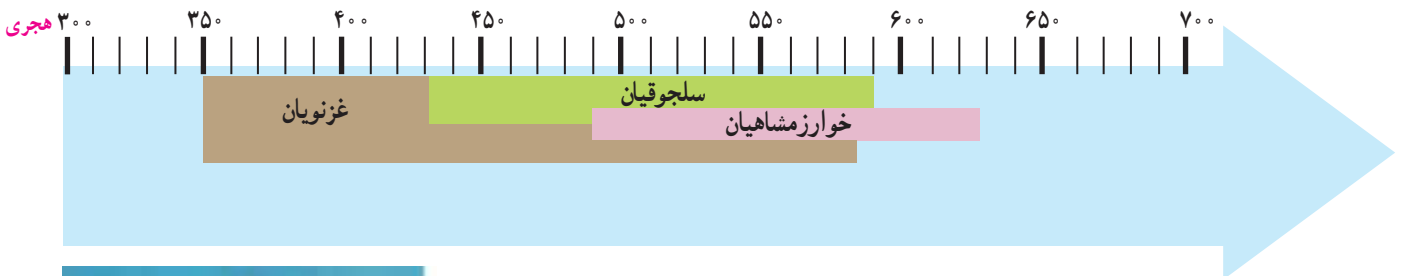
فعالیت

- ۱- چرا ایرانیان بنی‌عبّاس را به قدرت رساندند؟ چرا مردم از حکومت بنی‌عبّاس ناراضی شدند؟
- ۲- چرا هنر و زبان فارسی در دوره‌ی حکومت‌های ایرانی رونق پیدا کرد؟
- ۳- با توجه به آنچه در کتاب فارسی امسال خوانده‌اید، یک نمونه از هوشمندی‌های ابوعلی سینا را تعریف کنید.

وزیران کردان، شهرهای آباد

ورود ترکان به ایران

ترکان مردمی بودند که در نواحی شمال شرقی ایران زندگی می‌کردند. آنها زندگی قبیله‌ای داشتند و کار اصلی‌شان دامداری بود. با گسترش دین اسلام تا منطقه‌ی ماوراءالنهر، ترکان مسلمان شدند و بعضی از قبایل ترک به تدریج به داخل ایران رفت و آمد می‌کردند. برخی از ترکان با استفاده از استعدادها و توانایی‌های نظامی خود به دربار پادشاهان نفوذ کردند و به مقامات مهمی چون فرماندهی سپاه رسیدند. آنان پس از مدتی موفق شدند سلسله‌های غزنویان، سلجوقیان و خوارزمشاهیان را تشکیل دهند.

مناره‌ی دوره‌ی غزنویان غزنین، افغانستان

غزنویان

مشهورترین فرمانروای غزنوی، سلطان محمود غزنوی بود. یکی از کارهای مهم سلطان محمود، لشکرکشی به هند بود. او چند بار به آن سرزمین لشکر کشید؛ در آنجا بت‌خانه‌ها را خراب کرد و گنج‌های فراوانی را به غارت برد و بعد به ایران بازگشت. پس از سلطان محمود، پسرش سلطان مسعود به حکومت رسید.

سلجوقیان

▲ برج طغرل در شهر ری

سلسله‌ی سلجوقیان را طغرل تأسیس کرد. سلجوقیان حکومتی قدرتمند و قلمرو بسیار وسیعی داشتند. به نقشه‌ی صفحه‌ی بعد توجه کنید. در زمان سلطان ملکشاه سلجوقی، قلمرو سلجوقیان از شرق تا ماوراءالنهر و از غرب تا دریای مدیترانه گسترش یافت. پایتخت سلطان ملکشاه، شهر اصفهان بود.

خوارزمشاهیان

▲ مسجد جامع رُشتخوار، استان خراسان رضوی، به‌جا مانده از دوره‌ی خوارزمشاهیان

پس از مرگ سلطان ملکشاه سلجوقی، بین جانشینان او اختلاف افتاد و حکومت سلجوقی ضعیف شد. سرانجام، یکی از فرمانروایان منطقه‌ی خوارزم، آخرین سلطان سلجوقیان را شکست داد و حکومت خوارزمشاهیان را ایجاد کرد. مهم‌ترین سلطان خوارزمشاهیان، سلطان محمد بود. در زمان او، قلمرو ایران از سمت شرق گسترش یافت و کشور ما با مغول‌ها همسایه شد. حکومت خوارزمشاهیان با حمله‌ی مغول‌ها به ایران، برچیده شد.

وزیران کاردان ایرانی

حاکمان ترک تبار که از اقوام بیابان‌گرد بودند، از کشورداری اطلاع چندانی نداشتند. آنها می‌دانستند که برای اداره‌ی سرزمین پهناور ایران و جمعیت زیاد آن، باید از افرادی آشنا با کشورداری استفاده کنند. به همین دلیل، وزیران باهوش و خردمند ایرانی را انتخاب می‌کردند. یکی از وزیران مشهور سلجوقیان، **خواجه نظام‌الملک توسی** بود. وی خدمات زیادی در راه عمران و آبادانی ایران انجام داد.

رونق دانش، هنر و معماری

• در دوره‌ی حکومت‌های ترک تبار به ویژه سلجوقیان، زبان و ادب فارسی مورد توجه قرار گرفت و در قلمرو پهناور آنها رواج یافت. از جمله مقرر شد که نامه‌ها و فرمان‌های حکومتی به زبان فارسی نوشته شوند؛ در حالی که قبل از آن، به زبان عربی نوشته می‌شدند.

■ بایتخت   - - - - مرزهای ایران کنونی   قلمرو غزنویان

■ بایتخت   - - - - مرزهای ایران کنونی   قلمرو سلجوقیان

■ بایتخت   - - - - مرزهای ایران کنونی   قلمرو خوارزمشاهیان

▲ فردوسی شاعر بزرگ ایرانی

از جمله شاعران ایرانی معروف دوره‌ی غزنویان، ابوالقاسم فردوسی است. آیا نام اثر معروف او را می‌دانید؟

▲ تصویر مدرسه‌ی نظامیه

● در دوره‌ی سلجوقیان، به دستور خواجه نظام‌الملک مدارس به نام «نظامیه» در شهرهای بزرگ ساخته شد.

● در این دوره، همچنین مساجد، برج‌ها، مناره‌ها و کاروان‌سراهای باشکوهی بنا شدند.

▲ مسجد جامع ساوه

▲ بقایای کاروان‌سرای رباط قره عشق، خراسان شمالی

شهرهای آباد

به طور کلی، در زمان حکومت‌های غزنویان، سلجوقیان و خوارزمشاهیان در ایران همچون گذشته، شغل بیشتر مردم، کشاورزی و دام‌پروری بود. در این دوره، شهرهای بزرگ و آبادی در قلمرو پهناور ایران به وجود آمد. در این شهرها شغل‌هایی چون سفالگری، آهنگری، بافندگی و تجارت رواج داشت. بازرگانی با سرزمین‌های دیگر نیز در این دوره بسیار رونق یافت.

فعالیت

- ۱- با توجه به خطّ زمان، سه حکومت ترک‌تبار را نام ببرید و بگویید دوره‌ی حکومت کدام یک طولانی‌تر بوده است.
- ۲- چگونه برخی از ترکان در ایران به قدرت رسیدند و حکومت تشکیل دادند؟
- ۳- متن درس را مطالعه کنید؛ کدام یک از سه حکومت غزنویان، سلجوقیان و خوارزمشاهیان، اهمیت بیشتری دارند؟ چرا؟
- ۴- در زمان حکومت سلسله‌های ترک‌تبار، ایرانیان چه نقشی در اداره‌ی امور کشور داشتند؟ چرا؟

کشورگشایان بی‌رحم

مغول‌ها

در زمان خوارزمشاهیان، در شرق ایران و شمال چین، سرزمینی به نام مغولستان وجود داشت. مغولستان سرزمینی با آب و هوای سرد و خشک بود و قبایل مغول با کمبود غذا روبه‌رو بودند. آنها قبایل بیابان‌گرد بودند و زندگی خود را بیشتر از راه غارت کاروان‌ها یا هجوم به سرزمین‌های دیگر می‌گذراندند. در زمان سلطان محمد خوارزمشاه، چنگیزخان حاکم مغولستان بود.

چنگیزخان مردی بسیار بی‌رحم و خشن بود. او ابتدا به چین حمله کرد؛ اموال مردم را غارت کرد و ساکنان شهرها را کشت. سپس، چند نفر بازرگان را برای تجارت به ایران فرستاد. وقتی بازرگانان به شهر اترار رسیدند، غایران، حاکم آن شهر، آنها را دستگیر کرد و به سلطان محمد خوارزمشاه خبر داد که این افراد برای جاسوسی آمده‌اند و بهتر است کشته شوند. سلطان محمد نیز سخنان حاکم را پذیرفت. پس حاکم شهر بازرگانان را کشت و اموال آنها را تصاحب کرد. چنگیزخان ماجرا را فهمید و از سلطان محمد خواست که غایران را به او تحویل دهد اما سلطان محمد از این کار خودداری کرد.

حمله‌ی مغول‌ها به ایران

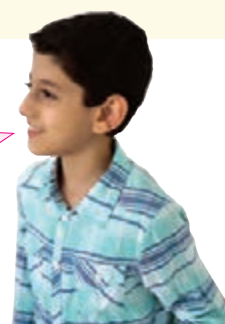
چنگیزخان مغول که به دنبال بهانه‌ای برای لشکرکشی به ایران می‌گشت، وقتی ماجرای قتل بازرگانان مغول را شنید، به ایران حمله کرد. در این زمان، حکومت ایران ضعیف شده بود و در همه جا اختلاف و هرج و مرج بود.

فعالیت

۱- فعالیت شماره‌ی ۱ «به کار بیندیم» را انجام دهید.

حمله‌ی مغول‌ها به ایران چه تأثیری بر زندگی مردم داشت؟

وقتی مغول‌ها به ایران حمله کردند، سلطان محمد خوارزمشاه به جای ایستادگی در مقابل دشمن، پا به فرار گذاشت. به این ترتیب، مغول‌ها وارد ایران شدند. آنها به هر شهری که می‌رسیدند، مردم آنجا را با بی‌رحمی به قتل می‌رساندند و اموال آنان را غارت می‌کردند.

از جمله کسانی که در مقابل مغول‌ها ایستادگی کرد، سلطان جلال‌الدین خوارزمشاه، پسر سلطان محمد، بود. او در چند جنگ، مغول‌ها را شکست داد اما سرانجام از چنگیزخان شکست خورد.

حمله‌ی مغول‌ها از وحشیانه‌ترین و زیان‌بارترین حمله‌ها در تاریخ ایران بوده است. مغول‌ها بسیاری از کتابخانه‌ها را

سوزاندند و آثار هنری را از بین بردند.

پس از مرگ چنگیز، فرزندان او تصمیم گرفتند بار دیگر به ایران حمله کنند.

مردم مسلمان ایران حکومت مغول‌ها را نمی‌پذیرفتند؛ به همین دلیل، در بعضی از شهرها و روستاهای ایران، قیام‌هایی بر ضد حاکمان مغول صورت گرفت.

∧ حمله‌ی مغول‌ها به ایران

▲ نقاشی مینیاتور، هلاکوخان

▲ نقاشی مینیاتور، حمله‌ی مغول و فرار سلطان محمد خوارزمشاه

حمله‌ی هلاکو به ایران

چهل سال بعد از حمله‌ی چنگیز، هلاکوخان، نوه‌ی او با سپاهی بزرگ به ایران حمله کرد. هلاکو سپس به بغداد نیز لشکر کشید و آخرین خلیفه‌ی عباسی را به قتل رساند و به این ترتیب، حکومت عباسیان را برانداخت. سپاهیان هلاکوخان به هر جا که وارد می‌شدند، همه چیز را خراب می‌کردند. در نتیجه، بسیاری از شهرهای ایران، ویران شد. هلاکو پس از فتح ایران، مراغه را پایتخت خود قرار داد و حکومتی را تأسیس کرد که به حکومت «ایلخانان» شهرت یافت.

▲ تیمور

حمله‌ی تیمور به ایران

تیمور فرماندهی بی‌رحم بود که حدود ۱۶۰ سال پس از حمله‌ی چنگیز، توانست به تدریج بر ماوراءالنهر حاکم شود. او ادعا می‌کرد که از بستگان چنگیز است. تیمور با سپاهیان به ایران حمله کرد. در پی این حمله، حکومت‌های محلی ایران از بین رفتند و دوباره بیشتر شهرها و روستاهای کشور ما ویران شدند. تیمور چندبار به ایران هجوم آورد و سراسر ایران و کشورهای اطراف را ویران کرد. بعدها جانشینان تیمور (تیموریان) ده‌ها سال بر ایران حکومت کردند.

فعالیت

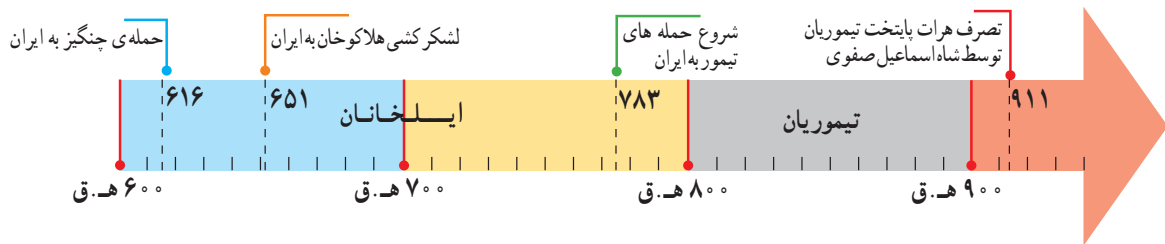
- ۲- چرا مغول‌ها به ایران حمله کردند؟ چند دلیل بیاورید.
- ۳- به نظر شما، اگر ماجرای شهر آترار رخ نمی‌داد، باز هم مغول‌ها به ایران حمله می‌کردند؟ چرا؟
- ۴- حمله‌های چنگیز و تیمور چه پیامدهایی (نتایجی) برای ایران داشت؟ توضیح دهید.

بازسازی ویرانه‌ها

فرزندان راه پدران را ادامه ندادند

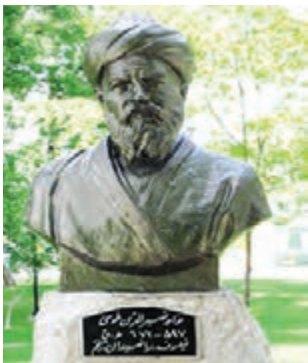
چنگیز، هلاکو و تیمور با حمله به ایران خرابی‌های زیادی به بار آوردند اما جانشینان آنها راه پدران خود را ادامه ندادند. آنها پس از آشنایی با مردم ایران، تحت تأثیر عقاید و آداب و رسوم ایرانیان قرار گرفتند. پس، به تدریج به دین اسلام روی آوردند و مسلمان شدند. آنها همچنین سعی کردند از خشونت و ویرانگری پدرانشان فاصله بگیرند و عمران و آبادی در ایران را تشویق کنند.

▲ خواجه رشیدالدین فضل الله همدانی

وزیران ایرانی

وزیران ایرانی سعی می‌کردند مغولان را راهنمایی و هدایت کنند و راه و رسم کشورداری را به آنها بیاموزند. جانشینان چنگیز و تیمور نیز می‌دانستند که بدون راهنمایی افراد لایق و شایسته، نمی‌توانند سرزمین‌های پهناور قلمرو خود را اداره کنند. برای مثال، خواجه رشیدالدین فضل‌الله همدانی از وزیران دانشمند دوره ی ایلخانان بود که چندین کتاب علمی نوشت و به دستور او بناهای زیادی چون مسجد، مدرسه و بیمارستان ساخته شد.

▲ خواجه نصیرالدین توسی

خواجه نصیرالدین توسی نیز از مشاوران هلاکو بود که سعی می‌کرد عادت‌های زشت مغول‌ها، از جمله وحشی‌گری‌هایشان، را تغییر دهد. خواجه نصیرالدین توسی، ریاضی‌دان و ستاره‌شناس بزرگی بود و به همّت او رصدخانه ی مراغه تأسیس شد.

رونق معماری و هنر

در زمان جانشینان چنگیز، هلاکو و تیمور، مردم ایران به تدریج، ویرانه‌ها را به شهرهایی آباد و پررونق تبدیل کردند و شهرنشینی را در ایران گسترش دادند. در این شهرها بناهای زیادی چون مساجد، کاروان‌سراها، حمام‌ها و برج‌ها ساخته شد.

▲ کاروان‌سرای شرف در نزدیکی سرخس، استان خراسان رضوی

▲ مسجد جامع نطنز

▲ مسجد گوهرشاد، مشهد

شاهرخ، پسر تیمور، برخلاف پدر خود مردی نیکوکار بود و سعی می‌کرد هر جا را که پدرش ویران کرده بود، آباد کند. او دستور داد مدارس و کتاب‌خانه‌های بسیاری بسازند. مسجد گوهرشاد در مشهد نیز از بناهایی است که به همت گوهرشاد، همسر شاهرخ، ساخته شد.

▲ سکه‌های دوره‌ی ایلخانان

^ آرامگاه عطار- نیشابور

تعدادی از شاعران بزرگ و برجسته‌ی ایرانی یعنی عطار نیشابوری، مولوی، سعدی، حافظ، در دوره‌های مغول و تیموری زندگی می‌کردند.

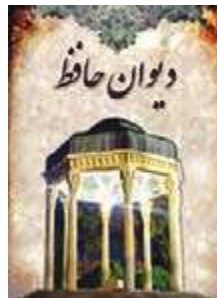
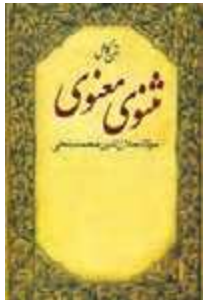
^ مولوی

^ حافظ

^ سعدی

فعالیت

- ۱- ایرانیان چه تأثیراتی بر جانشینان چنگیز و تیمور گذاشتند؟ توضیح دهید.
- ۲- به تصویر سکه‌های دوره‌ی ایلخانان در صفحه‌ی قبل توجه کنید. کلمه‌های «اللّه و محمد» که روی این سکه‌ها نقش بسته است، نشان‌دهنده‌ی چیست؟
- ۳- با توجه به آنچه امسال در کتاب فارسی درباره‌ی خواجه نصیرالدین توسی خوانده‌اید، دلیل هوشمندی این مرد دانشمند و اقدامات مهم او را به اختصار بیان کنید.
- ۴- کاربرگه‌ی شماره‌ی (۱۷) را انجام دهید.

به کار بندیم

- ۱- به طور گروهی، نمایشنامه‌ی کوتاهی بنویسید و آن را در کلاس اجرا کنید.
موضوع نمایشنامه ورود بازرگانانی که از جانب چنگیزخان به ایران آمدند و برخورد حاکم شهر اُترار با آنها باشد.
- ۲- به طور گروهی و با راهنمایی معلم، یک روزنامه‌ی دیواری درست کنید و در آن دانشمندان، شاعران و آثار هنری و معماری مربوط به دوران جانشینان چنگیز و تیمور را با نوشته‌ها و تصاویر مناسب معرفی کنید.

وزیران کاردان

با توجه به درس «نقش خردمندان» در کتاب فارسی و با استفاده از کلمه‌های زیر، در مورد این شخصیت‌ها یک متن کوتاه بنویسید.

وزیر

رصدخانه

سلجوقیان

نظامیه

کتابخانه

رصدخانه

ستاره‌شناس

مغولان

مدارس شبانه‌روزی

کاروان‌سرا

سعدی

ری

ریاضی‌دان

ایلخانان

هلاکوخان

مراغه

معلمان محترم، صاحب نظران، دانش آموزان عزیز و اولیای آنان می توانند نظر اصلاحی خود را درباره مطالب کتاب های درسی از طریق سامانه «نظرسنجی از محتوای کتاب درسی» به نشانی nazar.roshd.ir یا نامه به نشانی تهران - صندوق پستی ۴۸۷۴ - ۱۵۸۷۵ ارسال کنند.

سازمان پژوهش و برنامه ریزی آموزشی